

**HAZAFIAS KÖNYVTÁR
SZERKESZTI GAAL MÓZES
X. KÖTET**

**EZERÉVES MULTUNKBÓL
TÖRTÉNETEK, JELLEMKÉPEK ÉS RAJZOK**

**A MAGYAR IFJUSÁGNAK IRTA
GAAL MÓZES**

JUSZKÓ BÉLA KÉPEIVEL

**BUDAPEST
STAMPFEL-FÉLE KÖNYVKIADÓHIVATAL
(Révai Testvérek Irod. Int. R.-T.)**

A mű elektronikus változatára a Nevezd meg! - Így add tovább! 3.0 Unported (CC BY-SA 3.0) Creative Commons licenc feltételei érvényesek. További információk: <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/deed.hu>

TARTALOM

Mi volt a célja az írónak, mikor ezt a könyvet megírta?

Attila, a húnok királya.
Etele megöli Blédát.
A világ legnagyobb csatája.
Attila és a római pápa.
Attila halála.
A testvérháború átka.
A magyarok ázsiai hazája.
A magyarok vándor-útra kelnek.
A vérszerződés.
Árpád, a honszerző.
Árpád, a honalapító.
Lehel kürtje.
Botond vitéz.

SZENT ISTVÁN KIRÁLY.

A nemzet apostola.
Az első magyar koronás király.
„Ha Isten velem, ki ellenem?”
Szent Gellért püspök vértanúi halála.
Kard szerez koronát.
A cserhalmi diadal.
Testvérek harca.

SZENT LÁSZLÓ KIRÁLY.

László és Salamon.
Milyen volt László király a háborúban?
Miket beszélnek Szent László királyról?
Könyves Kálmán.
Az aradi vérgyűlés.

III. Béla.

Magyar, ne bántsd a királyt!
A gyöngye király országos csapás.
Az „aranybulla.”

A TATÁRJÁRÁS.

IV. Béla megfékezi a főurakat.
Jön a tatár!
Béla, Magyarország második megalapítója.
Róbert Károly.
Csák Máté.

Széchy Dezső önfeláldozása.

NAGY LAJOS.

Lajos Szent László sírjánál.
A boszúálló nápolyi hadjárat.

A HUNYADIAK KORA.

Hunyadi János, a törökök réme.
Hunyadi János utolsó győzelme.

MÁTYÁS, AZ IGAZSÁGOS.

Hunyadi Mátyást királylyá választják.
Mátyás megmutatja, hogy királynak született.

Mátyás félelemre tanítja a törököt.

Molnárlegényből hadvezér.

Mátyás megfizet Frigyes császárnak.

Milyen uralkodó volt Mátyás király?

A budai fényes palota.

Dózsa György a kuruc király.

A mohácsi szerencsétlen csata.

Törökvilág Magyarországon.

A HAZASZERETET DICSŐ HŐSEI.

Szondi György.

Losonczi István.

Dobó István és az egri nők.

Zrinyi Miklós, a szigetvári hős.

Bethlen Gábor.

Zrinyi Miklós, a költő.

Három vértanú.

Thököli Imre, a kurucok vezére.

Zrinyi Ilona.

Buda fölszabadítása.

Az eperjesi vértörvényszék.

II. RÁKÓCZI FERENC,

a szabadság és alkotmány utolsó védője.

Életünket és vérünket.

Egy nagy; de szerencsétlen uralkodó!

SZÉCHÉNYI ISTVÁN,

a legnagyobb magyar. Megalapítja a magyar tudós társaságot.

Széchenyi készül a nagy munkára.

Széchenyi fölrázza a nemzetet.

Széchenyi munkája.

KOSSUTH LAJOS.

Kossuth hirlapjai.

1848. március 15-ike.

A szabadságharc.

Tizenhét esztendei rabság.

A „haza bölcse”.

1867. június 8-dika.

Deák Ferenc jutalma.

A könyv írója bucsút vesz az olvasótól.

Mi volt a célja az írónak, mikor ezt a könyvet megírta?

Sokszor megforgattam az elmémben, hogy ugyan minek is köszönheti a mi édes népünk ezeréves fennállását? Híres, nagy nemzetek alkottak óriási birodalmakat, legyőzték a félvilágot s néhány száz esztendei dicsőség után úgy eltűntek, mint a pára, mint a lehellet.

Kell valami csodálatos erőnek lennie a magyar nemzetben, ami őt a halál torkából többször kiragadta; kezébe, ha kellett, villogó kardot, s ha a kard nem használt, könyvet, a tudománynak szelíd olajágát adta. Kellett valami csodálatos erőnek lennie, amiért megérdemelte az ezersztendősi életet, ezt a szép hazát és legfőképpen a biztató jövőt.

Ezersztendőnek hosszú történetét amig elmondom apró képekbe, történetkébe foglalva, keresem azt a csodálatos Erőt s valahányszor reá bukkanok, el nem mulasztom, hogy fel ne kiáltsak:

- Ime, én édes nemzetem, itt az Erő, mely kiapadhatatlan forrásként táplálta a magyart; itt a Reménység, mely a nap fényéhez hasonlóan világot vetett a sötétségbe s elűzte a kétségbeesés árnyait: ez a történelem, a Gondviselés rendeléseinek nyitott könyve, mely tanít, lelkesít, bölcsébbé és nemessé teszi az embert.

Kísérj végig hosszú úton, magyar ifjúság!

Vezéreljen minket az Isten!

Attila, a húnok királya.

A negyedik század derekán történt, hogy Európában egy új nép tűnt fel. A merre járt rettegés fogadta, fegyverének irtózatossága alatt egymásután dültek meg a birodalmak, koronás királyok hajtottak térdet, s kincseiket önték a hódítók lába elé alázatuk jeléül. Ez a nép a hún vala. Azt mondják a krónikaírók, hogy Ázsiából jött a hún nép, vezérüket **Balambér**-nek hívták, hogy rövid idő alatt nemcsak azt a földet, melynek a neve mainapság Magyarország, hanem elnyugatra a többi országokat is elfoglalta. Mondják a krónikaírók azt is, hogy a hún vad, kegyetlen, irtózatossága volt. Arcuk bőrét felhasználhatták, fejüket kopaszra nyírták, s a harcon kívül egyébben nem találták gyönyörűségüket.

Bizony abban az időben nemcsak Ázsiából jövő népek, de az Európában lakók sem voltak sokkal szelídebbek. Hogy a harcot kedvelték és kegyetlenek valának, azon meg éppen nincs mit csodálkoznunk. A népek akkortájt egymást üzték egyik helyről a másikra. Ugyancsak vitéznek kellett lennie, hogy valahol hosszabb ideig megmaradhasson, s a támadásokat visszaverhesse. A húnoknak Balambér után támadt egy hatalmas vezérök, kiről nem győznek a költők eleget dalolni, aki a húnok hatalmát a legmagasabb polcra emelte.

Attila vagy Etele a neve.

A krónikaírók szerint „isten ostorá”-nak nevezte magát, s öröme telt a népek leigázásában, világhódító harcok viselésében. „Fű nem nőtt a helyen, hová lábát tette” írják róla, mert füstölgő városok, feldúlt várak, rabláncra fűzött királyok hirdették a világhódító hatalmát.

Erről az Attiláról hadd mondjak el nektek egy-két történetet úgy, amint olvastam régi krónikákban.

Etele megöli Blédát.

Etele Bendegúznak volt a fia, öccse Blédának, kit más néven Budának is neveztek. A húnok fölött eleinte Bléda uralkodott, mint idősebbik fiú. Bléda szelíd, de gyenge uralkodó volt, öccse hatalomravágyó és nagy vitéz, kinek a kezébe jobban illett a vezéri kard és a kormány gyepelője.

Bléda félt öccsétől, öccsének nagyratörő lelkétől s azért maga mellé vette kormánytársul. Reábizta a hadak vezetését. Az eleven üszköt, mely majdan megégette: tenyerébe vette. Két kard egy hüvelyben nem szokott megférni, Etele mellett Bléda meg nem maradhatott; bárány volt az egyik, oroszlán a másik, az oroszlán királynak született, a báránynak áldozatul kellett esnie. Összezőrdült a két testvér, kardot rántott egymás ellen, de az a kard, mely Etele oldalán függött, nem volt közönséges kard, hanem az „Isten kardja”, mely csodás módon az égből hullott alá, hogy szolgálja a világhódítót.

A rettenetes kard avval kezdte meg világhódító munkáját, hogy kioltotta a Bléda életét. Testvérekéj ejtette el a testvért. Gonosz munkája volt ez a hatalomra-vágyásnak, de ahol milliókról van szó, egyet ugyan ki venne számba?

Te világhódító Attila, nem érezted-e abban a pillanatban, midőn bátyád életének fonálát el-metszéd, hogy számadásod leszen az örök Igazsággal?

Attila megölte Blédát, s ettől a perctől kezdve ő volt egyedüli ura a hún törzseknek. Királya lett a népnek, egyesíté ezt hatalmának vaskapcsával a maga személyéhez fűzve.

- Én vagyok a király, az én akaratom az úr! - És a világhódító kard megkezdte rettenetes munkáját.

A világ legnagyobb csatája.

Attila abban a hitben, hogy őt az isten szemelte ki arra, hogy a gonosz világot ostorozza, a romlott népeket leigázza, megindította seregét az akkor ismert világ minden tájára.

Ázsiának a népei rettegetek már a húnoktól régebbi idő óta, ezt a retteget eltanulták csakhamar a nyugati népek is.

A lovas húnok váratlan támadása, hirtelen visszafordulása rendesen zavarba ejtette az ellenséget. A szokatlan ügyességű nyílhajítás, mely zápor módra omlott a tömör sorokra, rettenetes pusztítást vitt véghez.

Gótok, germánok, Gallia lakói, a római birodalom katonái nem állhattak ellent ennek az ereje teljében levő hadseregnek.

Keletre, nyugatra, éjszakra és délre adófizető királyok, tehetetlen népek környezték Attilát. A görög és a római császár vehette volna még fel a harcot vele, de az gyáva volt, ez pedig a maga ügyes-bajos dolgaiban annyira el volt merülve, hogy örvendett, ha Attila békét hagy neki.

Csak hogy Attila nem hagyott békét.

Keresett okot a háborúra, hogy a hozzá legméltóbb ellenféllel álljon szembe. Követet küldött a római császárhoz.

- Mondd meg, hogy Honoria hercegisasszonyt kívánom feleségül, s vele menyasszonyi ajándékul a római birodalom felét.

A követ megvitte az üzenetet s visszahozta feleletül:

- Sem az egyiket, sem a másikat nem kapod Attila.

Attilának elég volt ez. Lóra ültetett hétszáz ezer embert s megindult a római birodalom ellen. Húnok s a leigázott népek sok-sok ezer vitéze képezte ezt az óriási sereget.

Vala pedig akkor a rómaiaknak egy derék, vitéz vezérök: Aëtius a neve. Ez hosszabb ideig a húnok között élt, mint keze a békének. Eltanulta a húnok harcolási módját, jól ismerte magát Attilát is. Segítségére mentek a rómaiaknak a gótok, vitéz királyukkal, Teodorikkal. A két rengeteg sereg a k a t a l a u n u m i mezőn támadott egymásra.

Minő harc lehetett az! A képzelet is gyöngé ahhoz, hogy méltóan megelevenítse. Száz ezer meg száz ezer ember viaskodása életre-halálra. Patakokban szakadó vérözön, napot elsötétítő nyílzápor, halálhörgés, mely szilaj harci üvöltésbe vész. Kezdődött hajnalban s késő este lett vége. Nem, akkor sem végződött, mert - amint a krónikairók mesélik - holdvilág mellett újabb viadalra keltek az elesetteknek véres arányai, hogy a dicsőségből részök legyen.

Háromszáz ezer jó vitéz hevert a csataterén. Háromszáz ezer kézből hullott ki az emberölő kard örökre. Az „Isten ostorá”-t megállították diadalmas útjában s megmutatták neki, hogy nem legyőzhetetlen. Bevonta magát fáradt vitézeivel szekértáborába, s várta mit csinál tovább az ellenség.

Összehordatta a nyergeket s halomba rakatá, hogy szolgáljon az máglyául, ha úgy kívánja a végzet, hogy meghaljon.

Várhatta Attila az ellenséget. Össze volt az is törve iszonyúan, nem gondolt támadásra, mert kétes győzelme fölért egy csatavesztéssel. A gótok elsiratták vitéz királyukat, akit hún nyíl sebezett halálra, Aëtius pedig néhány nap múlva hazavezette seregét, mert a legyőzött oroszlánt háborgatni ki is merte volna?

Attila és a római pápa.

A hún király nem feledte el a gyalázatot s ereje nem hagyta el még oly szörnyű érvágás után sem. Alig telt el egy év, már ismét lóra ülteté vitézeit és indult Olaszország ellen, akkor Itáliának nevezték.

Gyönyörű városok, jól megerősített várak voltak Itáliában. A főváros, Róma, székhelye vala a római pápának, a keresztények főpapjának.

Milánót, Veronát megtámadta s a lakósok életüket csak töméntelen kincsen válthatták meg. Erősen védelmezték Akvileja várát a lakósok, hosszú ideig hasztalan ostromolta Attila. Már ott akarta hagyni s e kudarc miatt bosszusan járt a vár falán kívül, midőn észrevette, hogy gólyák röpködnek feje fölött. Kifelé a várból röptültek a gólyák, fiókáikat csőrükben hozták az öregebbek.

Az állat megsejti a vést jóelőre.

Attila felbuzdítá vitézeit az utolsó ostromra s bármily halálmegvető bátorsággal küzdöttek is az akvileja-beliek, ellenállani tovább nem lehetett. A város a világhódító hatalmába került, aki bosszús felgerjedésben földig lerontatá.

Tovább vette aztán útját Itália szíve felé, Szent Péter városát akarta hatalmába keríteni. Ez a város hajdan a nagy római birodalomnak középpontja volt. A büszke római császárok fészke, honnan a világot kormányozták. Milliókat érő paloták, ékes templomok a legszebb és leg- gazdagabb várossá tevék.

Az isteni Gondviselés örködött e város fölött. Leo pápa tudta, hogy a kar hatalmával meg nem védheti Attila ellenében. Elébe ment hát a papság élén a világhódítónak. Vitt szemképráztató ajándékokat, szólott hozzá a keresztényi szeretet hangján ékesszóló szavakat és Attila meghallgatta a pápa könyörgését, elfogadta a nagybecsü ajándékokat, visszavezette seregét s Róma megszabadult a húnok pusztításától.

Attila halála.

Egy esztendővel azután, hogy Itáliát megtámadta, hirtelen bejárta a világ a rémhír, hogy Attila meghalt.

Suttogtak, borzalommal eltelve találgatták, hogy miért, hogyan. A hír csacska nyelve beszélt: „Lakodalmát ülte a szép Ildikóval. Vígan mulatozott, nem tartózkodott a bortól. Éjjel meg- eredt az orra vére s mert hanyatt feküdt az ágyban, attól megfulladt”.

A hír csacska nyelve másképpen is szólott: „A világhódítónak sok volt a hízelgője, még több az ellensége. Beférköztek palotájába, ellenségei orvul megtámadták és meggyilkolták”.

Hogy melyik az igaz: ugyan ki mondhatná meg ma, másfélezer év után?

Attila meghalt.

A húnok nagy királya letette az „Isten kardját”. Tépjétek le rabláncaitokat népek és ujjong- jatok! A ki belétek fojtá a lélekzetet, akinek szemöldöke ítelt élet és halál fölött, akinek villogó szeme milliókat ejtett rettegésbe: tehetetlen hulla.

Nézzétek, most hozzák a síró húnok a vas, ezüst és aranykoporsót. Más embernek elég egy is, neki három kell. Arany koporsóba tesz holttemét, evvel együtt ezüstbe, úgy a vaskopor- sóba. Selyemsátorban állítják ravatalra, siratják az asszonyok, harcban elkérgesült szívé hún

vitézek három álló napig. Sötét, csillagtalan éjjel viszik a hármaskoporsót halálra szánt rab-szolgák. Medréből kiszorítják egy patakot s ott ássák el. A patak visszatérül régi medrébe s az egykor hatalmas hún király holttesteme felett susogva, mormolva sietnek tovább a habok, mintha el akarnák vele feledtetni a véres harcokat, a sok dicsőséget, a világi élet zajos örömeit.

Nagy Attila, húnok rettenetes királya, nem dobbant-e meg félelmet sohasem ismerő szíved a halál lehellestének érzésére? Nem jutott-e eszedbe bátyád, Bléda, kinek a szívét te döfted keresztül?

Az örök Igazság mindenkinek egyenlő ítélő bírása.

A testvérháború átka.

A szikla, melyen fölépült az óriási hún birodalom: ime összeroppant. Attila megteremtette, Attila meg tudta tartani - de ki akad hozzá hasonló?

Ott volna Ellák, Aladár, Csaba. Mind a háromban Attila vére csörgedez, de benne van a családban a nagyravágyás. Három úr egy országban sok, hogy pedig egy úr lehessen, kettőnek le kell mondania a hatalomról.

Ime a leigázott népek fölemelik fejüket. Fegyvert ragad a gepida, gót és a többi mind! Nosza testvérek, nyujtsatok egymásnak békejobbot, mondjátok, hogy egyik közülünk lesz a király, mi ketten pedig szolgáljuk őt vitézi fegyverünkkel.

Attila fiai kardot ragadtak, de nem a fellázadt népek ellen, hanem egymás vesztére. Testvér testvér ellen fordult, mert a nagyravágyás gonosz szelleme szállotta meg; a nagyravágyás, mely vak és esztelen. A bomló félben levő hún birodalom oszlopai nem támogatták a hatalmas épületet, hanem egymásra hullottak, hogy egyik temesse el a másikat.

Elhullott Ellák, elhullott Aladár, csak a legifjabbik, Csaba menekült el néhány ezer húnnal. Elmenekült idegen földre, hogy hozzon segítséget, szerezzé vissza apja birodalmát, de soha vissza nem tért.

Mesék hőségé tette az emlékezet. Csaba vitéz húnjai vágattak keresztül a levegőégen, ezüst patkóik nyoma ott maradt az égen millió meg millió csillag alakjában, melyek jelzik a „hadak útját”-t.

Széthulló kéve a hún birodalom. Köteléke lefoszlott, a szél ragadja magával a gyöngeszálakat. Mi maradt belőle? Semmi.

Nagy és dicső álomnak homályos emléke. Volt egyszer, hol nem volt, valamikor volt egy ország és azt Húnországnak nevezték; élt egy hatalmas király, kinek a neve Attila vala...

A magyarok ázsiai hazája.

A két nagy világrész: Európa és Ázsia között emelkedik egy óriási hegylánc, Ural-hegység-nek nevezik. Keleti és nyugati lejtőjén ennek a nagy hegységnek sok nép lakott. A tudósok kikutatták a neveiket is, összehasonlították a nyelvöket is, szokásaikat megismerték és csaknem másfélezer esztendő múlva megtudták, hogy ez a sok nép hajdanában egy nép volt. Egy nyelven beszéltek, egy családhoz tartoztak.

Ma is ott él azon a vidéken a lapp, finn, vogul, osztják nép, délfelé laknak tatárok, törökök. Ezek a szomszédjaik. Egy hiányzik közülök már ezer esztendejénél több idő óta. Ez az egy ott hagyta az ősz hazát s eljött nyugat felé új hazát keresni. Fölkerekedett 108 nemzetség, hét törzsre oszolva, hét vezér parancsára és örökre búcsút mondott a rokonoknak.

Ez a nép a magyar volt.

Miért hagyták el az ősz hazát? Nem tudjuk. Régi hagyomány azt tartja, hogy a magyarok rokonai voltak a húnoknak. Hallották, hogy a húnok Attila alatt roppant birodalmat alkottak. Hallották, hogy az a föld, hol Attilának királyi városa vala, tejjel-mézzel folyó. Nagy rónaság, melyen magasra nő a fű, keresztül szelik hatalmas folyamok, vannak ott lankás hegyoldalak: embernek, baromnak tetszésére valók. A koronás nap sugarai fürdenek csillogó tavak tükrében, s a tarka sátrakra árnyékot vet sok százesztendő fa.

Így szólott a mese, amely csalogatta a magyart, hogy Attila örökségére tartson számot, hiszen igazság szerint úgyis őt illeti meg az.

A mesés történetek azt is elmondják, hogy miképpen állottak rokonságban a hún és a magyar.

Elmondom, mert szép történet, de arról, hogy igaz, már nem kezeskedem.

Élt Eviláth földjén, a mai Perzsaországban, sok ezer esztendővel ezelőtt egy óriás. Nimród avagy Ménrót volt a neve. Jáfetnek, Nőé egyik fiának vala késő unokája. Ennek a Nimródnak két fia volt: Hunor és Magyar. Vadászni ment egyszer a két fiú. Egy gyönyörű szarvasűnő bukkant fel előttük az erdő sűrűjéből. Üldözőbe vették. Napkeltétől napnyugtáig üldözték s így vetődtek el a Meótság tavának a partjára. A szarvasűnő eltűnt végkép szemök elől, hanem a környék megtetszett nagyon. Száz jó vitézzel megtelepedtek itt, s egyszer vadászat közben százket leányt leptek meg a pázsitos réten, kik táncoltak és mulatoztak. Nosza minden vitéz nyergébe kapott egyet és elvágtatott. Két királyleány volt köztük, azokat Hunor és Magyar vette feleségül, a többieket pedig a vitézek.

Hunor családjából származtak a húnok, Magyar családjából a magyarok. Így tartja a hagyomány. Ez a magyarok eredetének meséje.

A magyarok vándor-útra kelnek.

A kilencedik százévnak elején történhetett, hogy a magyarok összeterelték méneseiket, gulyáikat, előkeresték védő fegyvereiket s mind ház-népestül, összesen 108 nemzetség új hazát ment keresni.

Merre a nap nyugvóra szállt, arra felé vették útjokat.

A 108 nemzetség hét törzsre oszlott és mindenik törzsnek vala egy vezére. A leghatalmasabb törzsnek a vezérért Álmosnak hívták, a többieké: Előd, Kond, Ond, Tas, Huba és Töhötöm.

Hét vesszőt egyenkint gyermek is eltördel, hét törzs ellen nem áll erős támadásnak: belátták ezt korán az okos táltosok, akik öregek voltak, tapasztaltak és szolgálai a láthatatlan nagy Istennek.

Ezek a bölcs táltosok tanakodtak, s a legbölcsebb közülök egybehívta a hét vezért és szóla hozzájuk rábeszélő ékesszólással:

- Nagy munka vár reátok, sok erő kell ahhoz. Egyenkint kevés lesz a ti erőtök, szétszórának egymástól napkelettől napnyugatig. Egyesüljetekek, mint szerető testvérek. Hét vitéz kar együtt

csodákat mívelhet. Egy anyának voltak szülöttei őseink, miért szakítanók szét a vérség kötelékét. Válasszatok egyet közületek, akiben megbiztok, legyen az fővezér, parancsolója mind a 108 nemzetségnek, első a vezérek között, vezetője a magyarnak.

Bölcs vala a beszéd, bölcs ember volt, aki mondotta; és belátása volt a hét vezérnek, hogy e szót meghallgassa.

Megválasztották a leghatalmasabbat, Álmost, fővezérré. Méltóra esett a választás, úgy akarta a mindentudó Isten is, mert már születése előtt csodás jelenséggel hirdette Álmosról, hogy az ő nemzedéke hosszú időig vezetője lesz a népnek.

Egy millió lehetett a száma az ős hazát elhagyó magyaroknak, asszonyokat, gyermekeket mind beleszámítva.

Legelőről-legelőre haladtak. Barmoknak eledel, ivóvíz kellett; a pásztor legeltette csordáit, a vadász gyorsan röplő nyilával holtra sebezte az erdőnek futó vadját, a halász beleveté hálóját a vízbe s kivoná hallal terhelten, miből a jó feleség izes falatokat készített.

Hol megtetszett a föld, lenge sátorait felvonták a karcsú póznákra s kezdődött az új élet, mely szakasztott mása volt a réginek.

Ámde jöttek más népek ugyanavval a céllal. Megtetszett azoknak is a szép vidék. A szelid természetű pásztorok nem halra, nem vadra, hanem emberre támadtak. Amelyik erősebb, elúzi a gyöngébbet, azé a föld.

Ez a legelső törvény, melyet az ember állított fel embertársa ellenében.

Többször megtörtént, s így lassankint a szelid indulatú, békességkedvelő magyarból lett vakmerő, tusakodást kereső nép.

A háló és pásztorbot helyett nyíl, buzogány, kard került a kezébe és az erős karok tudtak rettenetes csapásokat osztogatni.

Azt a földet, hol először telepedtek meg hosszabb időre *Lebediász* néven emlegetik a történetírók. A mai Oroszország déli részében volt egy nagy folyónak, a *Donnak* jobb partján.

Annak a népnek is fennmaradt a neve, amely űzte a magyart: a *bessenyők* voltak.

Olyan nyelven beszéltek mint a magyarok, de sokkal többen voltak. Erősen haragudtak a magyarokra, nem is pihentek, míg tovább nem űzik. Csak a Don folyó választotta el tőlük, átkeltek azon s ismét megküzdöttek, több volt az ellenség, hátrálnia kellett a magyarnak. Még közelebb jöttek a mai hazához.

Az új földet, hol megtelepedtek négy folyó szelte át: Brug, Dnyeszter, Pruht és Szeret. Ezért nevezték el *Atel-köznek*, ami annyit jelent: Folyóköz.

Ha most ezer esztendő múlva visszagondolunk arra, hogy a bessenyők oly állhatatosan üldözték a magyarokat s állandóan megtelepedni nem engedték, nem jut-e eszünkbe a Gondviselésnek beláthatatlan bölcsességét keresnünk a bessenyők üldözésében.

Mintha azt az intő szót hallanók a bessenyők csatakiáltásában:

- Menjetek tovább magyarok! Nem ez a föld, hol hazát fogtok alapítani. Nem itt állott a világhódító Attilának királyi városa. Két nagy folyó között tágas nagy síkság az, a Kárpátoknak bérckoszorúja övezi homlokát az új hazának. Tovább magyarok, tovább keressétek az igazi hazát!

A vérszerződés.

Atel-közben nagy dolog történt. A hét vezér a táltos tanácsára és eddigi tapasztalatokon okulva, újabb egyezsége lépett.

Hét törzs hétfelé húz, hét vezér hétfelét parancsol, így nem boldogulhat a magyar. Álmos öreg ember, de van egy fia, kire büszke lehet nem csak az Álmos törzse, hanem minden magyar. Tanácsban megfontolt, előrelátó; harcban kitartó és bátor, tekintete nyílt és bizalomgerjesztő. Legyen ő a fővezér, fejedelme mind a hét törzsnek, mely egyé léssen elválaszthatlanul. Amit a fővezér parancsol, teljesíti minden törzsnek a feje, utána örökli a főhatalmat fia s míg él Árpád családja, ebből választanak fejedelmet.

Jaj annak, aki ellene szegül a fejedelem parancsának: életével lakol.

Jaj annak, aki pártot üt ellene, viszálykodást támaszt: vére omlik annak.

A törzsfők együtt tanácskoznak a fejedelemmel s igazságos részük kijut mindabból, amit közös erővel szereznek.

A vezérek megegyeztek, javára a magyar nemzetnek, mely e pillanattól kezdve egy testté, egy lélekké vált.

A táltosok ünnepélyes áldomást rendeztek, öröme az egyesült nemzetnek, ünnepére ennek a nagy egyesülés napjának. Öblös serlegbe bort töltöttek, a borba csorgatott a hét vezér meg-hasított karjából egy néhány csepp vért s aztán ivott mindenik belőle.

Nem mondtak válogatott szavakkal esküt, nem irtak szerződést, hanem megizlelték egymásnak a vérét, hogy, valamiképpen vérök egyesül, úgy egyesüljön a nemzet is, többé nemcsak rokon, de e g y n e m z e t, jó és balsorsban összetartó.

Nagy vigalom következett utána. Az új fejedelmet pajzsukra emelve körülhordozták, a nemzetnek apraja-nagyja együtt örült. Itták a kabala-tejet s közbe-közbe táncra perdültek a szabad ég alatt. Fejök felett ragyogtak a csillagok, nyájasan mosolygott a hold...

Árpád, a honszerző.

Csaknem nyolc teljes esztendő kellett ahhoz, hogy Árpád az ő fáradhatatlan népével megszerze az új hazát. Erről az időről vajmi keveset tudunk. Meseszámba megy minden, amit a hagyomány fenntartott. Mese, de szép és nekünk jól eső, minket lelkesítő mese. Látunk egy erejének tudatában levő nemzetet, mely kardjával tört utat magának, s minden talpalatnyi földért vérét ontja. Nem rabolta, hanem megszerzte a legdrágább áron: derék vitézek életének az árán. Így alapítottak országot a többi népek is, ajándékba nem adtak soha országot egy népnek sem.

Árpád vezeti seregét nyomról-nyomra. Előbb meghódítja a felső vidéken lakó szlávokat, de nem irtja ki, hanem meghagyja birtokában a földnek, hadd művelje tovább szorgalommal, éljen tovább békében, legyen a magyarok alattvalója. Vezértársait küldi aztán a keleti részre, hol hajdanában Dácia állott. Két fejedelemmel szállanak síkra Töhötöm vitézei és legyőzik mind a kettőt.

Maga Árpád a Duna és Tisza között fekvő legnagyobb területnek megszerzésére készülődik. Bolgárok laknak ott, Zalán a fejedelmök. Gógös fejedelem Zalán, ki a Sajóig, majd a Mátráig előnyomuló Árpádot nem tartja veszedelmes ellenségnek.

Olybá tekinti, mint egy megtelepülő nagy csoportot, hadd éljen a gazdag síkságon s legyen adófizetője. Bezzeg megszeppen a bolgárok hatalmas királya, mikor hírül hozzák, hogy a magyarok lejjebb nyomultak a Mátra tövétől. Már csak egy napi járó földre vannak Zalán székhelyétől. Nosza harcra készül, hadd büntesse meg a vakmerő tolakodókat. Hív segítséget is, mert nem bízik fegyverében. Alpár síkján találkozik a két sereg.

Egyik védi földjét, másik hazát akar szerezni. Vitéz mind a kettő, de vajjon melyiknek nagyobb az ereje, nagyobb a bátorsága?

Itt van Árpád, a harcokban megedzett, a lelkesedő magyarok diadalmas vezére, ott Zalán a gögös fejedelem, kit idegen hadak támogatnak. Alpár mezején a csata riadalma örömrivalgásban végződött, Zalán futott hontalanul, Árpád pedig megtelepedett a két folyó között északra és délre hosszan elnyúló síkon.

Még egy rész volt hátra, a nyugati, a Dunának jobbpartja. Ez a rész határos Ausztriával és az osztrák tartományokkal. Ide nem ér a Kárpátok sziklakarja, hogy szorosabban hozzácsatolja Magyarországhoz.

Ezen a gyönyörű vidéken szelid dombok, termékeny síkok, völgyek váltakoznak, alkalmas megtelepedő hely az olyan nép számára, mely földműveléssel, vadászattal és baromtenyésztéssel foglalkozik. Ezt nevezték néhány száz esztendővel előbb Pannonniának.

Árpád a hajdani Pannonniát a mesés krónika szerint igen elmés módon, de azért fegyverrel is kerítette hatalmába.

Szvatopluk volt Pannonniának az ura - mondja a krónika - nagy büszke fejedelem. Követet küldött hozzá Árpád s mint illő, ajándékot. Ritkaszép ajándék, a mit Árpád küldött: hófehér ló, aranyból fék és aranyos nyereg.

Kegyesen fogadta Szvatopluk az ajándékot s meghallgatta a követ szavait:

- A magyarok vitéz fejedelme, Árpád, kéret tégedet, hogy adj neki egy marék füvet, egy korsócska Dunavizet és egy kicsiny földet. Ajándékot küld ezekért, fogadd szívesen!

Felelt Szvatopluk:

- Üdvözlöm a magyarok fejedelmét, hallottam vitézi tetteinek hírért. Szívesen látom őt hiveim között. Vihetsz füvet, Dunavizet és földet, amennyi neked tetszik. Az ajándékokat is kegyesen fogadom. És örvendett Szvatopluk szörnyen, mert azt hívé, hogy Árpád mind népestül elismeri az ő főhatóságát, lesz alattvalója, fizet évi adót.

Jámbor Szvatopluk, no bizony nem ismered te sem Árpádot, sem a magyarokat, hogy ilyen balga hiedelemre vetemedtél!

Lóra ültette a jó vitézeit a magyarok fejedelme s jött Szvatopluk ellen. Megelőzte jöttét Kadosa, a hírvivő, aki odaállott vakmerően Szvatopluk elé s ilyen váratlan szavakkal ejtette őt mértéktelen indulatba:

- Azt izeni Árpád, az én fejedelmem, hogy illetlen dolog neked tovább is ezen a földön maradnod, melyet neki földestül, füvestül, vizestül eladtál. Kaptál érte fehér lovat, aranyos féket és aranyos nyeret. Azért ha szíveden fekszik testi és lelki épséged, rögtön szedd fel a sátorfádat és állj odébb!

No hiszen felfortyant erre a jó Szvatopluk. Parancsot adott ki:

- Öljétek le a fehér lovat, dobják a nyeret a Duna vizébe, ássátok a féket a rét közepébe. Te pedig elpusztulj innen, magyarok követe, s mondd meg Árpádnak, hogy én Szvatopluk parancsolom, hogy térjen vissza oda, a honnan jött, mert jaj, megkeserüli vakmerőségét.

Szólott csendes hangon a magyarok követe:

- Magadnak kárára, másnak a javára teszel nagy Szvatopluk, ha a fehér lovat megöleted: hizlalod vele a légnak madarait: ha az arany nyerget a vízbe dobatod: kifogja egy halász s lesz öröme benne; a féket egy kaszás véletlen megleli s bizony meg nem bánja. Siess összegyűjteni az embereidet, mert tudd meg, mi ma-holnap már a nyakadon leszünk.

Ezzel felkapott lovára, s mint vészjósló madár elröpült Kadosa.

Szegény Szvatopluknak megizzadt az üstöke a buzgó készülődésben, de bízta magát fényes győzelemmel. Nem sok időt hagyott neki Árpád a készülődésre, lovas csapatai váratlanul ott termettek. Jött maga is válogatott vitézeivel s két oldalról támadva Szvatoplukra, neki szorítá őt a széles Dunának. Elől jutott kardélre, nyílzápor közepébe az ellenség, aki meghátrált, azt hideg ágyába fogadta a szőke Duna.

Szvatopluk is ezt a hideg pihenő helyet választotta, midőn látá, hogy Pannonniát elveszíté.

A magyaroké volt a Kárpátoktól övezett szép darab föld, Duna-Tisza vidéke, túl a Királyhágón elrejtező sziklás-völgyes vidék.

Ez volt az új haza! A koronás nap szétárasztá sugáresőjét, csillogott minden fűszál, mormolva, susogva loccsantak a folyó partjához a habok, a hús berkek vártak ünnepi áldozatra, a hazaszerzésben elfáradt vitézek megpihenhettek szellős sátoraik alatt.

Árpád, a honalapító.

Nem csak azt illeti meg a dicsőség, aki valamit meg tud szerezni, hanem azt is, aki a megszerzettet biztosítja.

Árpád nevét nemzetünk történetében kettős koszorúba kell foglalni. Hazát szerzett és hazát alapított. Mikor az utolsó győzelemnek örömnepét végig vigadozta a harcos nemzet, maga köré gyűjté Árpád a nemzetség-főket, a törzsek vezéreit Pusztaszeren és így szólott hozzájuk komoly, ünnepélyes hangon:

- A merre szemünk ellát a sík mezőn, túl a hegyeken sok-sok napi járó földre miénk a fű, miénk a folyóvíz, miénk a rengeteg erdő megszámlálhatatlan vadjaival. Miénk minden ma, hogy az legyen holnap is, még sok időre a miénk és utódainké mindörökké, arról gondoskodjunk most. Együtt szereztük, együtt osztozzunk mind rajta. Mindenkinek jusson ki az igazságos része. Kinek a mi jut, úr azon a földön. Igazságot oszt, büntet és jutalmaz, engedelmes-séggel tartozik a földnépe neki, de engedelmes-séggel tartozik ő is, valamint mindenik vezér a fejedelemnek. Kiket itt találtunk, hadd éljen továbbra is békességben a nép, amíg elismeri, hogy ezen a földön miénk a hatalom. Ha a fejedelem fegyverre szólítja a nemzetet, az ő zászlója alá viszik a vezérek harcos férfiakat s követik őt jó és balsorsban hűségesen. A láthatatlan is, ki a magyarokat ebbe az új hazába vezérelte, viselje gondját továbbá is. Te pedig öreg táltos, ki teljes vagy bölcseséggel, ki a jövődöt kiolvasod titkos jelekből, áldozz szeplőtelen fehér lovat s kérj áldást a magyarokra.

Ott állottak a daliás fejedelem körül a nemzetnek legvitézebb férfiai s hallgatták a harcban erős, tanácsban okos fejedelmet s bölintottak beleegyezőleg.

Fenn a mérhetetlen magasságban fejük felett tündökölt az a nap, mely rájuk ázsiai hazájokban is fényt és meleget árasztott és sugarai örömtől reszkettek, láttára ennek az erős, ifjú nemzetnek, mely a kardok csattogását fel tudja váltani az okos szóval, s a harcok kétes eredményét igyekezik biztosítani a béke első napjaiban.

A pusztaszeri első nemzeti gyűlés tanúsága annak, hogy ez a nemzet egészen más vala, mint a kóbor húnok, kincsgyűjtő avarok. Hún és avar hasonlók valának nyári fergeteghez, mely embert és állatot megremegtető hatalommal tornyosul az égen, osztja mennyköveit, cikáztatja vakító villámait s azután elvonul, hogy helyet adjon a kibékítő szivárványnak.

Még egyszer összehívta Árpád a magyarokat Csepel szigetére, hol a fejedelmi székhely vala s emlékezetökbe hozá a vérszerződést. Azt fogadták akkor a vezérek, hogy, amíg Árpád nemzetsége él, abból választanak fejedelmet.

Árpádnak a honszerző csatában négy vitéz fia hullott el, most csak egy maradt. Gyermeke az is még, alig 12 éves, a neve: Z s o l t .

Őt illeti meg utána jog szerint a fejedelmi méltóság. És a vezérek pajzsukra emelték a szép gyermeket, körülhordozák örömmujjongással.

Ez lesz a fejedelem, Árpád vére. Megvédi őt bárki ellenében, mert a magyar előtt mindenha szent volt az adott szó.

Árpád nyugodtan hajthatta le fejét örök álmra 907-ben. Egységessé tette nemzetét, hazát alapított, béke és szeretet környezé, hatalmát nem irigylé senki, vitézségét, nagy érdemét elismerte mindenki.

Valahol Ó-Buda tájékán temették el. Sírját régi krónikák leírása alapján ma is keresik, maig sem találták meg bizonyosan. Mondják, hogy azon a helyen a kereszténységre tért magyarok később a Boldogságos Szűznek kápolnát emeltek, de a török háborúk idején ez a kápolna is eltűnt a föld színéről, lerombolták, romjai szétmállottak, elhordta a szél: nyoma sincs ma.

Te, Árpád szelleme, örökké való vagy. Lebegsz immár ezer éve nemzeted felett s válságos időkben tanúsággul hívod a multat, hogy okuljunk belőle.

Lehel kürtje.

Vadásznak, harcosnak kültre van szüksége. Csata zivajában, rengeteg erdőben a kürtnek riasztó, harsány hangja igazítja útba a tévedezőt, bátorítja közelgő segítséggel a küzdőt.

Leghíresebb kürtöse a magyar nemzetnek L e h e l vezér vala.

Amikor ő belefűjt beszédes kürtjébe, megelevenedett a holt is, beszélni kezdett a kürtből kiáradó hang s csodás volt az érzés, melyet támasztott a vitézek szívében.

Megtöltötte melegséggel, bátorsággal a szívet - mikor harci tárogatóképen szólaltatta meg a hősi vezér; felriasztá az alvó fájdalmat ha keseregve, bánatot hintően szólalt meg a kürt.

Ott függött mindig oldalán Lehelnek, drágább a legvitézebb kardnál; énekelő madara egy egész seregnek.

Mikor a Lech-mezei véres csata után elfogták - fegyverével együtt elvették tőle kürtjét is, azért volt olyan komor.

Akasztófa várt mind a két vezérre: Lehelre és Bulcsra. Ők, akik annyi német vitéz életét oltották ki rettenetes karddal, a kik soha meg nem hátráltak: akasztófán vesznek el.

Megkérdezte a német császár, mi az utolsó kívánságuk, azt teljesíteni fogja.

- Adjátok ide a kürtömet, hadd búcsuzzam el tőle és az élettől, hadd fűjjak bele utoljára.

Odaadták neki.

Lehajlott fejvel vette át Lehel, nem láthatták, hogy villant fel fenyegető sugár a szemében.

Közelebb lépett a német urakhoz, legközelebb pedig Konrád herceghez, aki a magyart segítségül hívta s azután ellene harcolt.

Megszólalt a kürt.

Amint az első hang végig rezgett a levegőben, fölemelkedett a csataterén egy haldokló vitéz s arcát elönté a dicsőségnek pírja. Visszahanyatlott, hogy örök álmát folytassa a magyar fegyver dicsőségéről.

És áradt és ömlött ki a hang elragadó szépen a Lehel kürtjéből, meghatottan állottak, lélekzetüket elfojtva a német urak, soha ilyen szépet, tudom nem hallottak.

Hát még a mikor a riadója következett.

Mikéntha háborus égről hallszik a mennydörgés úgy reszketett a hang, Lehel izmos alakja pedig fenyegetően kiegyenesedett s úgy tűnik fel ebben a pillanatban, mintha ő volna az ítélő bíró, nem a halálra ítélt fogoly.

Ítélobíró volt, mert egy hirtelen mozdulattal fegyverre változtatta a nehéz kürtöt és úgy fejbe sújtá vele Konrád herceget, hogy az menten szörnyet halt.

- Menj előttem a másvilágra s légy szolgám!

A kürtöt ma is őrzik Jászberény városában s mutogatnak rajta egy mély horpadást. Erős koponyája lehetett a német Konrádnak.

Ez a mese Lehel kürtjéről.

Botond vitéz.

Hát Botond vitézről hogyan szól az ének?

Botond pusztított a Majna vidékén. Ott nem volt sok vár, ami megakaszthatta volna útjában, sereg sem akadt, mely megállíthatta volna. Botond vitéz útja a dicsőség útja vala.

Mikor meghallotta, hogy mi történt a Lech-mezején, szörnyen megharagudott és egyenesen a zsákmánnyal hazatérő ellenségnek tartott. Összecsapott vele kegyetlen csatában s addig nem nyugodott, míg a magyaroktól elvett zsákmányt mind vissza nem ragadta s töméntelen kárt okozva emberéletben, nagy diadallal visszatért hazájába.

A hagyomány tartja. Igaz-e, nem-e; Isten a megmondhatója.

Nem sokkal ezután ismét eszébe vette Botond vitéz, hogy jó volna a görög császárt meglátogatni. Volt oka ennek a nem barátságos látogatásnak, mert a császár, mihelyt meghallotta, hogy a magyarokat Ottó német császár megverte, ő sem akart tudni az adófizetéséről.

E miatt ment le hozzá látogatóba Botond.

Konstantinápoly városában lakott a császár. Erős várfal vette körül, rettentő érckapu zárta el a befelé vezető utat.

Szépen kérte Botond vitéz, hogy nyissák ki előtte, mert beszélni valója van a császárral. Az érckaput csak nem akarták kinyitani. Ekkor Botond vitéz megforgatta rettenetes buzogányát s úgy reá csapott a várnak érckapujára, hogy a föld is megreszketett s a kapun pedig akkora rés nyílt, hogy azon egy négy esztendő gyermek ki és be járhatott volna.

Erre aztán megijedt a császár.

Kiküldött egy görög óriást.

A görög óriás nagy hányivetiséggel birokra szólította a magyarokat. Ha a görög győz, adót fizet a magyar a császárnak; ha a magyar győz, tovább is adófizetője lesz a császár a magyaroknak.

Előlépett maga a vezér: Botond vitéz.

Letette a kardját, le a rettenetes buzogányt, nem volt vele semmi egyéb fegyver csak irtózatoss két ökke.

Csufolódott a görög óriás.

- Jó volna, ha még hívnál valakit magad mellé segítségül, bizony kevés vagy te nekem! - Botond vitéz felelet helyett megragadta a hetvenkedő görögöt, vasmarka összeszorult, mint a harapófogó s a következő pillanatban ott hevert a nagytestű legény a földön, kitört a lába, úgy oda sujtotta Botond.

Bezzeg a vár faláról szégyenkezve sompolyogtak haza palotáikba a szép görög hercegleányok, hallgatott a császár, de ujjongtak a magyarok, hogy a becsületet ily módon megvédte vasmarku Botond.

SZENT ISTVÁN KIRÁLY.

A nemzet apostola.

Géza örökségül fiára egy országot és a kereszténység terjesztésének, befejezésének nagy munkáját hagyta. Az ország kormányzásához erős fejedelem kellett, a kereszténység elterjesztéséhez egy apostol.

A ki nagy munkához kezd, annak legyen lelkesedése, kitartása és tehetsége. Ezek nélkül hiábavaló minden fáradozás.

Meg volt az ifjú fejedelemben mind a három. A keresztény Saroltának s az erélyes Gézának szülötte ő. Zsenge szívében megerősödött az új hit, nem csak híve, de bajnoka is tud annak lenni.

A fejedelem szólott:

- Minden magyar hallgassa meg az új vallás szolgáinak szavait, nyissa meg szívét és fogadja el a tanítást. Minden magyar keresztelkedjék meg és bocsássa szabadon keresztény rabszolgáit.

És a fejedelem cselekedett:

- Ime én a mai naptól kezdve szabaddá teszem keresztény rabszolgáimat, mert én is keresztény vagyok s nem illő, hogy felebarátomat baromnak tekintsem.

A fejedelmi szó és fejedelmi tett nem maradt hatás nélkül.

Egy rész így gondolkodott:

- Igaza van a fejedelmeknek, a mit ő tesz, azt illő nekem is tennem; engedelmeskedjünk!

Más rész zúgolódott. Koppány somogyi vajda volt a zúgolódók szószólója:

- Nekem nem kell az új vallás. Apáink meg tudtak élni a régi mellett. Vitézek, hatalmasok, erősek voltak; rettegték tőlük az idegen népek. Mi sem akarunk mások lenni. Hiába parancsolja a fejedelem, megmaradunk e mellett s ha neki nem tetszik, ám jöjjön és kényszerítsen fegyverrel.

István nem késett, mert ő a keresztény hitnek nem csak híve, hanem bajnoka is volt.

Seregét összegyűjtötte, táborába siettek a Gizella királynéval hazánkba jött német keresztény lovagok, s nemsokára szemben állott egymással a hiteért küzdő két erős sereg.

A fejlődő új vallásnak első küzdelme volt ez a régi vallással. Kemény vitézek itt, kemény vitézek ott. Nem zsákmány után való vágó, nem az erőnek mutogatása, hanem a vallás védelme volt a cél.

Hadd segítsen kit-kit a maga istene. Hosszú, nehéz volt a harc. Olyan halálmegvető bátorsággal harcolt keresztény magyar és pogány magyar egymás ellen, hogy a győzelem sokáig késett egyik vagy másik félhez hajlani.

István hada győzött végre. Koppányt leterítette egy keresztény vitéz s négy részre darabolt testét az ország négy részén kitétték szemlére elrettentő például.

Ujabb rendelet jött a fejedelemtől Koppány leveretése után:

- A ki föl nem veszi a keresztiséget, szabadságát és jószágát veszíti.

Nem volt nyílt ellenállás sehol, pedig a békétlenkedők most is zúgolódtak. Meghajtották fejüket, melyre a keresztvíz ömlött, de zárva maradt a szívök, s rejtett helyeken áldoztak az ősi istennek.

Még evvel sem elégedett meg az apostol-király. Bejárta országát s a makacs főurakat meggyőzte okos szóval, a maga példájával. Nem parancsokat osztogató fejedelem, hanem hittérítő volt, ki a szívéből kiáradó hitnek égi hatalmával gyarapította a hívők seregét. Fejedelmi bőkezűséggel otthont, vagyont adott a papoknak, hogy a nép között élve az új vallásban a habozókat, kételkedőket megerősítsék, a népet oktassák és gyámolítsák. Így keletkeztek a később is dúsgazdag szerzetek, apátságok.

Három esztendő telt el 997-től 1000-ig. Ez alatt a három esztendő alatt István népe általánosságban elfogadta a keresztény vallást. Ebben a tekintetben tehát simult a magyar nemzet a nyugati népekhez.

Ekkor István elküldötte Asztrikot, az esztergomi érseket II. Szilveszter római pápához, hogy mondja el neki, mi történt három év alatt Magyarországon; kérje tőle, hogy a magyar nemzetet vegye fel a keresztény népek sorába s küldjön neki koronát, hogy a nyugati fejedelmek módjára királlyá koronázza magát.

A pápa nagy örömmel fogadta a magyar főpapot, álmélkodva hallgatta, hogy mily rövid idő alatt sikerült Istvánnak az, ami a hittérítőknél más országokban évtizedeken át hiábavaló fáradság vala. Befogadta a magyar nemzetet a keresztény népek sorába, helyben hagyott minden intézkedést, melyet István tett s nem csak koronát küldött neki, hanem kettős keresztet is, e szavakkal adva át a magyar főpapnak:

- A te urad nem csak királya, hanem apostola is népének és mint apostolnak küldöm e kettős keresztet.

A krónikások egy történetkét mondanak el a koronára vonatkozólag. Ezt a történetkét is elmondom.

Előbb mint Asztrik, jelent meg a pápánál a lengyel fejedelemnek, Micisláv-nak a követe ugyanavval a kéréssel, amivel Asztrik jött. A pápa neki akarta adni a koronát, de álmában égi jelenést látott. Az úr angyala figyelmezteté, hogy ne a lengyel fejedelemnek küldje a koronát, hanem várja meg a holnapi napot. Messze keletről egy hős népnek követe érkezik, aki koronát kér fejedelmének. Azt illeti meg igazán, annak adja.

A messze keleten lakó hős nép: a magyar volt, annak követe pedig Asztrik.

Az első magyar koronás király.

Urunk születése után az ezer egyedik esztendőben, augusztus 15-dikén koronázták meg Istvánt Magyarország királyává, Esztergom városában.

Fényes ünnepség volt az. Megjelentek a főurak, főpapok, a nemesek tömémentelen sokasága. Örvendett mindenki, mert Istvánt szerette, de kevesen tudták, hogy abban a pillanatban, midőn az esztergomi érsek István fejére teszi a szent koronát, új korszaka kezdődik a magyar nemzet történetének.

A pogány fejedelemből lett keresztény király, az Európába beköltözött ázsiai magyarból keresztény nemzet, Magyarországból keresztény állam.

Örvendezz magyar nemzet, van reá okod. Az a férfi, kinek fején ragyog a pápa által küldött korona, a legméltóbb e korona viselésére. Az ő dicső emléke fölött nyomtalanul viharzanak el évszázadok s mindenik újabb levéllel gazdagítja babérkoszorúját! Örvendezz Árpád nemzete, ime előtted megnyílt az igazi út, melyen tovább kell haladnod!

A koronás király hozzákezdett kormányzói magasztos feladatához.

Azt akarta, hogy a m a g y a r f ü g g e t l e n l e g y e n . Sem a német császár, sem a római pápa ne parancsoljon az ő nemzetének.

Azt akarta, hogy a nemzet összetartsa, a törzsfők, a nemzetségfők ne legyenek szétvonásnak, pártütésnek okozóivá; egységes, erős nemzet kellett az első koronás királynak.

Azt akarta, hogy a gyöngébbet törvény védje az erősebb ellenében, legyen meg mindenkinek a birtoka, melytől senki jogtalanul meg nem foszthatja; igazságos törvényeket kívánt nemzetének adni István.

Azt akarta, hogy külső támadás ellen védett legyen az ország; ehhez pedig hadsereg kellett; ezt a hadsereget felállította a hazát védeni tartozó nemesek és az ő szolgálatában álló királyi vitézekből.

Azt akarta, hogy népének lelki üdvéről gondoskodjanak a papok. Legyenek vezetők, oktatók, lelki atyák. Juttatott birtokot, rendelt javadalmazást a lelki pásztoroknak, hogy szent hivatásuknak híven megfeleljenek.

Azt akarta, hogy a nemzet jól érezze magát ebben a szép hazában, s ne kívánkozzék idegen földek bekalandozására s e végből előmozdította a földművelést, a békésebb foglalkozásokat, állandó lakóhelyek építésére buzdította a népet.

És amit akart, azt meg is valósította.

Békességben élt a szomszéd népekkel. A német császár sógora volt Istvánnak s hazánkat háborúval megtámadni eszébe se jutott. A római pápa nagy tisztelettel viseltetett iránta s csak a vallási ügyekben emelte fel szavát.

Magyarország független és szabad volt.

Magyarországon rendet teremtett a törvény szigorú szava.

A király kötelezte a főnemeseket, hogy tartsanak saját költségükön katonákat s mihelyt ellenség támadja meg Magyarországot: álljanak készen a haza védelmére. A nemesség hadát nevezték nemzeti hadseregek.

A királyi várak földjeit átadták szabad emberek használatára s megkivánta tőlük, hogy ennek a fejében katonáskodjanak a várispánok vezetése alatt a király felszólítására. Ez volt a királyi hadsereg.

Magyarországnak volt erős hadserege.

A kegyes király minden esztendőben, Nagy Boldogasszony napján (augusztus 15-ikén) összehívta székhelyére a panaszosokat, meghallgatta őket és igazságot szolgáltatott.

Nem csak bölcs uralkodója volt népének, hanem jóságos atyja is.

Nem volt ekkor Európában ilyen kegyes, bölcs, jóakaró és igazságos uralkodó több.

„Ha Isten velem, ki ellenem?”

A titkon munkálkodó Gonoszság nem ismer határt.

Nem elégedtek meg a királyi udvarban levő ármánykodók avval, hogy Gizella ostromlására végre István beleegyezett abba, hogy Péter kövesse őt a trónon, hanem siettetni akarták a szent király halálát.

Öreg volt, testben lélekben megtört, beteges, gyámoltalan - és mégis siettetni akarták. A hagyomány szerint orgyilkost béreltek föl, hogy az menjen be éjnek idején a király hálótermébe és gyilkos késsel vágja ketté az öreg király életének gyöngé fonálát.

Belopózott a gyilkos, de nem is kellett lopóznia, hisz a testőrsereg hadnagya tudta miért megy, szépen beeresztette.

És mikor ott állott az alvó király fekvő helye előtt, látta e kegyes ember szelid arcát, ősz hajfűrteit s hallotta, amint álmában sóhajtja:

- Ha isten velem, ki ellenem?

A felbérelt gyilkos keze reszketni kezdett, a reszkető kézből kihullott a gyilkoló eszköz s ő maga térdre borult a zajra felriadt király előtt s kegyelemért esdekelt.

Te jó, te nemes király, nem a gyilkos lelkiismeretének fölébredése mentett meg a gyalázatos haláltól, hanem a jók és igazak felett örökdő Gondviselés virrasztott feletted. Nem engedte meg azt, hogy a magyar nemzetnek első, nagy királya aljas orvtámadásnak essék áldozatául.

Várjatok türelmetlen trónra vágyók! Ime végét járja már István király. Hadd kulcsolja imára kezét s ajánlja nemzetét, melyet annyira szeret, a boldogságos szűz Mária pártfogásába, hadd imádkozzék a hazáért, aztán lehunyja örökre szemét, hogy ne kelljen látnia a ti színlelt alázatosságtokat, s ne kelljen félnie több gyilkostól.

A nagy király 1038-ban augusztus 15-ikén, tehát koronázása napjának 38-ik évfordulóján halt meg.

Úgy tartja a hagyomány, hogy negyvenöt év múlva, mikor sírjából kiásták jobb kezét, mellyel annyi jót tett életében, épen találták s ezt a dicsőséges szent jobb kezét bebalzsamozva ma is őrzik Budán s évenként, szent István napján ünnepélyes körmenetben hordozzák körül.

Légy áldott emléke szent István királynak, légy vezetője nemzetednek, szent István király halhatatlan szelleme!

Szent király, nagy király, jó király!

Szent Gellért püspök vértanúi halála.

István király halála után nem volt, aki szívén hordja a kereszténység terjesztésének, az új vallás megszilárdításának ügyét. A Péter környezetében levő idegenek napról-napra gyűlötebbekké váltak s velök együtt gyűlöletessé vált a régi valláshoz tikon ragaszkodókban a keresztény vallás is.

Ezek a zavarral és iszonyattal teljes időben titkon áldoztak az ősi vallás szerint s mind jobban megerősödtek abban a hiedelemben, hogy minden rossznak, ami az utóbbi években nálunk lábra kapott a kereszténység behozatala az oka.

A kereszténység ellen zugolódók száma folyton növekedett s összegyűltek a kereszténységnek leghevesebb, legádázabb ellensége köré, V a t h a volt ez az ellenség.

Az ő szavai felizgatták a békétleneket s az ő vezetése alatt rombolni kezdték a templomokat, öldösni a keresztény papokat.

Ez a szenvedélyes tömeg állotta útját a haza határán E n d r é n e k s megkérdezte tőle, hogy ha ő lesz a király, megtűri-e tovább is a kereszténységet Magyarországon?

Endre nem tudta mit feleljen, mert nem ismerte a magyarok közös hangulatát. Hallgatott tehát s V a t h a ezt a hallgatást néma beleegyezésnek tekintve, kiadta a rendeletet, hogy fel kell gyujtani minden templomot s ne leljen irgalmat egy idegen sem.

Rettenetes fegyver az, melyet az emberek kezébe a vallási rajongás ad.

A keresztényirtó tömeg Székesfehérvár felé útban találta a szentéletű Gellért csanádi püspököt is.

Imre hercegnek a nevelője volt ez a derék püspök, nagytudományú, szelid lelkületű, aki Aba Sámuelnek is szemére lobbantotta egy alkalommal kegyetlenségét s fenyegette őt az igazságos isten szörnyű büntetésével.

Az elvadult és határtalan szenvedélyének teljesen hatalmában levő tömeg megtámadta az ősz főpapot, két kísérőjét kövekkel agyondobta s őt magát felvonszoló a budai hegy ormára s onnan a szikláról a Dunába taszította.

Ezt a hegyet a mai napig Szent Gellért hegyének nevezik.

Kard szerez koronát.

Béla hercegről, a vitézről hadd mondjak el egy történetet úgy, amint olvastam a régi krónikákban.

Szent István idejében menekült el a három királyi herceg: Endre, Béla és Levente.

Endre és Levente Oroszországban állapodtak meg, Béla ott maradt Lengyelországban. Nem volt egyebe, mint nemes szíve, nagy vitézsége s egy jó magyar kardja. Ellenség támadott a lengyel királyra, a rettenetes pomeránok fenyegették a lengyeleket. Csatára készen állott a két sereg. Ekkor egy óriási termetű pomerán lép elő s páros viadalra szólítja fel a lengyel királyt. Hadd döntse el e kettő küzdelme a csata sorsát.

Öreg volt a jó lengyel király, de azért készen állott népeért, országaért élete kockáztatására is. Ámde előlépett egy kis termetű, nemes tekintetű idegen lovag s ajánlkozott, hogy ő megvív a dicsekvő pomerán vezérrel.

A nagy darab legény gúnyolódott, hogy vegyen még maga mellé egy-két vitézt segítségül, akik majd fölemeljék a földről, ha saját erejéből nem tudna.

Egy szót sem szólt az idegen vitéz, hanem összemérte kardját a pomeránéval. Nagy legénynek nagy az ereje, hosszú a karja, sulyos a csapása. Node a régi magyar közmondás azt tartja: „Ha rövid a kardod, toldd meg egy lépéssel!” Az idegen lovag megtoldotta egy-két lépéssel, bezzeg nagy volt a bámulat, még nagyobb a dicsekvő pomeránok megszégyenülése, midőn a hatalmas legény végig terült a földön s a lengyelek örömrivalgással vitték az idegen lovagot a király elé.

Az ősz király nem kérdezte: ki vagy, mi a származásod, hanem keblére ölelte, fiának fogadá, megajándékozta egy tartománnyal s odaadta neki legdrágább kincsét, hajadon szép leányát.

Mert abban az időben egy szál jó karddal országot lehetett szerezni.

Ki volt az idegen lovag? Béla volt, az idegen országba menekült magyar királyi herceg.

Ez a vitéz Béla mentette meg hazáját a német császártól és ennek a Bélának ígérte oda Endre a magyar koronát.

Csakhogyan ez pusztán ígéret maradt.

A gyöngye Endrének meg kellett később szavát szegnie. Fia született, akit Salamonnak kereszteltek. Endrében az apai szeretet elnyomta a kötelességérzetnek szavát és megbánta, hogy öccsének odaigérte a koronát.

Béla nem vágyakozott a trónra, de mégis bántotta őt, hogy bátyja megszegte adott szavát. A gyermek Salamon megkoronázása ellen nem szólott, meglegedett a vezéri hatalommal, de a gyanakvó Endre nem tudott megnyugodni.

Orgyilkosokat bérelt s azokat elrejté egy kárpit mögé várkonyi kastélyának egyik termében. Itt bársony vánkosra kitéteté a szent koronát s melléje egy kardot. Oda hivatá öccsét, hogy válaszson.

- Királyi hatalmat jelent a korona, vezérséget a kard. Ha Béla a korona után nyúl, orgyilkos kéz oltsa ki életét; maradjon életben, ha a kardot választja s maradjon meg hatalmában. Gonosz volt a csel, könnyen lépre csaló a gyanútalan. Ámde a Várkonyba hívott Bélának Miklós ispán, aki tudta az ármányt, fülébe súgá:

- Ha életed kedves, válaszd a kardot!

Gyanakvó tekintetét szeliddé változtatta a kegyes király s hangja szeretetet szinlelt, midőn a terembe lépő Bélának elmondá, hogy miért hívatta magához.

Béla komoly méltósággal, de el nem titkolható méltatlansággal a kardot vevé kezébe s így szólt:

- Karddal szereztem dicsőséget, karddal alapítottam meg jövőmet, nem leszek hozzá a szerencse napjaiban sem hűtelen.

A várkonyi kelepcéből kimenekült Béla megsomorodott szívvel, de boszúra gyuladva hagyta el királyi bátyját, aki háládatlanságát gonoszsággal is kész lett volna tetézni.

Ettől az időtől kezdve a királynak gonosz tanácsadói még inkább elmérgesítették a két testvér között fennálló viszonyt, s arra törekedtek, hogy Bélát valamiképpen ártalmatlanná tegyék.

Az újabb gonosz tervnek is nyomára jött Béla s mivel türelmének fonala is elszakadt, elhagyta másodszor azt az országot, honnan előbb az udvari ármányok, másodszor bátyjának féltékenységére kiűzték. Lengyelországban tárt karokkal fogadták s Boleszláv lengyel király készségesen támogatta lengyel sereggel.

Testvér-harc lett a szavátszegő király féltékenysége miatt. A testvér-harc átka volt most is, az sok száz esztendőn keresztül Magyarországon; a testvér-harc oka a későbbi sok, szóval fel nem panaszolható nyomorúságnak.

E harcban Endre elveszté a koronát. Seregét megverte Béla serege, őt magát pedig száguldó lova a menekülők között elragadta; futás közben leesett paripájáról s a száguldó lovak patái holtra sebesítették.

Jót rosszal fizetett, bűne büntetése nem maradt el.

A cserhalmi diadal.

A mostani Moldova tájékán az 1070-ik esztendőben kúnok laktak. Ezek a kúnok O z u l nevű vezérek alatt berontottak Erdélybe s rabolva, pusztítva bekalandozták az országot, elhatoltak Biharig, a Nyírségig fel és zsákmánnyal rakottan már hazafelé akarták venni útjokat.

Csakhogy nem lehetett Magyarországot a vitéz hercegek korában büntetlenül megtámadni.

Váratlanul ott termett Salamon király és a három herceg s a Cserhalomra menekülő kúnokat három oldalról egyszerre megtámadta.

Iszonyú méészárlás keletkezett, mert a kúnok erős vitézek voltak s a zsákmányhoz, melyet hazánkban ejtettek, szörnyen ragaszkodtak.

Salamon fiatal hősként küzdve tört előre, a harcban kipróbált Géza elől hátráltak a kúnok, de legrettenetesebb vala a legdicsőbb hős, a seregből egész fejvel kiemelkedő L á s z l ó vezér. Irtózatoss csatabárdja útát nyitott a tömött sorokban s aki vele összemérte kardját: vége volt menthetetlenül.

Eszeveszett futásnak eredtek a kúnok, de nyomukban mindenütt az üldöző magyarok.

Ekkor történt, hogy László vezér megpillantott egy menekülő kúnt, ki nyergében egy magyar hölgyet tartva, habzó ménen száguldott. Zsákmányúl ejtette a vad kún s rabszolgaságra akarta hurcolni.

A lovagias László belevágta sarkantyúját lova véknyába és utána rohant. Jó lova volt a kúnnak, sehogy sem tudta utólélni. Oda kiáltott hatalmas hangon a fogoly leánynak:

- Hugom, rántsd le magaddal a kúnt a nyeregből, ha szereted a szabadságot.

A leány engedelmeskedett, lerántotta magával együtt a rablót.

És szembe állott a két erős vitéz egymással. Cakhogy az egyiket Lászlónak hívták, az a László vitéz vala, kinek nem volt párja, még a magyarok között sem.

Leteríti irtózatoss csapással a kúnt és visszaviszi szüleihez a megszabadított magyar leányt. A cserhalmi diadalról zeng ma is a költők dicsőítő dala s e daloknak legnagyobb hőse: L á s z l ó .

Testvérek harca.

Salamon gyűlölte unokabátyjait, mert látta, hogy azok derekabbak, mint ő, mert féltette a koronáját s mert nem volt önállósága soha életében.

Vid tanácsára megkísérllette törbe csalni előbb Gézát és megölni, de nem sikerült. Majd nyílt csatára került a sor. Az ingatag király s a haza javával nem törődő Vid inkább testvérvért kívántak ontani, mintsem lássák a vezérek hatalmának méltó emelkedését.

Te szegény Magyarország, alig mosolygott reád az egyetértésnek meleg napsugara, ime tornyosúlnak a felhők, arcod elborúl, mert urad gyöngé, a gonoszság erőt vett rajta.

A testvérharc átkos, jaj annak, aki szenvedélyének unszolására könnyelműen felidézi!

Azok a vezérek, akik egyik győzelemről a másik győzelemre segítették a magyar királyt, nem voltak okai a testvérháborúnak, de mikor életök forog veszélyben elfussanak-e gyáván? Nem kötelességük-e szembeszállani a jogtípóval és cselszövővel, még ha korona van is a fején?...

Míg a hősi László öccsével lengyel sereg toborzásán fáradozott, Salamon megtámadja Gézát s mert serege jóval nagyobb, hátrálásra kényszeríti.

Intik a püspökök, inti jobb érzeletű tanácsadója, az ősz Erneyei, hogy tegye le kezéből a kardot s nyújtsa békejobbát a vezéreknek. Salamon nem hallgat a bölcs tanácsra, fölötte teljesen hatalmaskodott Vid szelleme. Harcot akart, a vezérek, különösen pedig Géza halálát óhajtotta.

Nem tért észére akkor sem, mikor a harcban legyőzhetetlen László megérkezett derék seregével, s a testvérek döntő csatára készülődtek. Erejében bízott a király, igazságában és vitézségében a vezérek hada.

László vezette, a hatalmas, a vitézek gyöngye. Elcserélte öltözetét bátyja köntösével, mert meghallotta, hogy ellene irányul a leghevesebb támadás. A Gézává változott László várta a szavaszegő, állhatatlan jellemű Salamont.

Mogyoród mellett csapott össze a testvérek hada.

Gézát keresték a legvakmerőbbek és elhullottak rendre László csapásai alatt. Mikor felismerték, hogy nem Géza, már késő volt. Hiába harcoltak Salamon vitézei végső elkeseredéssel, hiába művelte Bátor Opos, Salamon legerősebb vitéze a vakmerőségnek és vitézségnek csodáit: szétverték Salamon seregét, elhullott a becsületes Erneyei, elhullott a minden gonosznak kigondolója, az álnok Vid. A futó királynak csak Bátor Opos karja nyitott utat a menekülésre.

Salamon... Salamon! Ebben a szörnyű futásban drága kincset vesztettél el, amire olyan féltékeny valál, hogy elveszik tőled nagylelkű bátyáid, ime magától lehullott királyi koronád.

Szerencsétlen király, nagy a te büntetésed, de nem sújt igazságtalanúl! Szegény ország, hány-szor teszi földedet egy-két embernek gyámoltalansága, hiúsága, ártatlan vitézek temetőjévé!? Megpróbáltatásokban gazdag nemzet, véred-vérével fizeted meg a gonoszak bűnét.

Történt ez 1074-ben.

SZENT LÁSZLÓ KIRÁLY.

László és Salamon.

Mind az egész ország azt óhajtotta, hangos szóval kifejezte, hogy Géza halála után László legyen a király, a kún-verő, a vitéz, a daliás lovag. Soha olyan nagy lelkesedéssel még nem koronáztak magyar királlyá senkit, mint Lászlót.

Mit csinált Salamon?

Meghajtotta fejét, elszenderítette szívében a bosszúvágyat és lemondott a királyi címéről. Elhitette önmagával, hogy neki nem kell korona, megelőgszik kevesebbel is.

Csak hitegette magát.

A népe által bálványozott László dicsősége, a királyi hatalom varázsa bántotta őt. Felszakadt szívében az akarattal eltakart seb és kezdett vérzeni. Felébredt a nagyravágyás ördöge és kezdte Salamont bujtogatni.

Dacolni akart mindenkivel, azt hitte, hogy a tőle elfordult nemzet szeretetét fegyverrel kivívja.

Cimborált Salamon a gonosz emberekkel s életétől akarta megfosztani Lászlót, mert a nagyravágyás és bosszú nagyon gonosz tanácsadók.

László élete felett egy egész ország és az igazat és jót védelmező Isten örködött.

A gaz szándék napvilágra jött, Salamont elfogatta László és bezáratta Visegrád várába, hogy gondolkozzék ott a könnyelműen kockára tett és elvesztett hatalomról s bánja meg nagy vétkezését.

Áll ma is egy ég felé meredő csonka torony. A nagyhirű visegrádi vár egyik tornya, melyet mainap is Salamon tornyának neveznek. Úgy mondják, itt ült fogságban a nyughatatlan ember.

És László uralkodott tovább hatalomban és dicsőségben. A német császár nem mert fegyvert fogni ellene, a pápa hiába sürgette őt, hogy ismerje el az ő főhatóságát Magyarország fölött. Azt felelte a pápának a vallásos, lovagias király:

- A pápának, mint lelki-atyának, minden vallásos dologban fiúilag engedelmeskedem; egyebekben úgy teszek mindent, amint nekem és nemzetemnek tetszik és javára van.

Ilyen király kellett a függetlenségére mindig büszke magyar nemzetnek.

És Salamon az alatt fogságban ült, hogy tanuljon meg lemondani a hatalomról. Nem tudott megtanulni.

Mikor 1083-ban az egyház nagy ünnepek között István királyt és Imre herceget a szentek közé iktatta, történt, hogy az első szent király koporsójának fedelét emberi hatalommal nem lehetett fölemelni - így beszéli el a mesés hagyomány.

Egy szentéletű apáca jelent meg a király előtt s tudtára adta, hogy csak akkor nyithatja fel a koporsót, ha a boldogtalan Salamonnak visszaadja a szabadságát.

Salamon börtönének ajtaja megnyílt, a koporsó fedelét leemelhették s ekkor látták, hogy az első magyar király jobb keze épen maradt. Az enyészet nem bántotta ezt a „dicsőséges szent jobb kezét”, mely annyi alamizsnát osztott szét a szegények között, annyi jót cselekedett.

Országszerte ünnep vala, hadd örüljön szabadságának a szegény Salamon is. Örült Salamon, de megelégedni nem tudott. A nyughatatlan vér, mely egyik átka vala egész életén át, zaklatta őt.

Kapkodott jobbra - kapkodott balra, hogy a koronát visszaszerezze. A keresztény fejedelmek nem akartak róla tudni, felesége otthagya őt s a szánandó ember Moldvába menekült a kúnokhoz, hogy őket bujtogassa háborúra.

Kutesk fejedelemnek odaigérte Erdélyt s feleségül kérte leányát, ha segíti őt László ellen. A kún fejedelem vesztére elfogadta az ajánlatot, betört hazánkba s kezdett irtózatosan pusztítani.

Jött László és összetörte a rablók seregét, úgy szétmállott iszonyú kezei között a gyülevész csoport, amint porrá zúzódik a gabnaszem a malomkövek között.

És mi lett Salamonnal?

Bolyongott, mint az üldözött vad s felháborodott lelkét nem csendesíthette le az a sok veszteség, mely őt érte. Elment a vad bessenyökhöz, álmódzott arról, hogy mégis visszakerül a trónra. Hiába... hiába! Mese számba megy a róla fennmaradt emlékezet.

Megunta a királyi életet, elbujdosott Póla mellett egy reneteg erdőbe s itt távol a mozgalmas világtól magába zárkózva a végtelen irgalmú Istenhez fordult. Jámbor remete lett az országot és koronát vesztett királyból.

Milyen volt László király a háborúban?

Mig vezér volt László, vitézségének híre bejárta az egész országot. Magyarország a vitézség hazája volt sok századon keresztül, nem volt senkinek oly nagy becsülete, mint a hősnek. László vezér még a nagy hősök között is első vala.

Mikor aztán királyja lett a magyaroknak, szent kötelességének tekintette, hogy népét, országát gondos atyaképpen megóvja minden támadástól.

Akkor tájban Horvátország még nem tartozott Magyarországhoz, külön fejedelme volt, akit Zwoinimirnak hívtak. Zwoinimir felesége, Lászlónak a testvére, Ilona vala. Történt 1091-ben, hogy Zwoinimir meghalt s a horvát főurak közül többen fölláztak egy István nevű főúr vezetésé alatt.

Az özvegy fejedelemnő hosszas ideig küzdött ellenök s mikor látta, hogy semmiképen sem bír velök, segítségül hívta Lászlót, akit több horvát főúr a fejedelemséggel is megkínált.

László elfogadta a meghívást, rövid idő alatt leverte a lázadókat és Horvátországot hazánkhoz csatolta. Ez volt az első jelentékeny terület, mellyel hazánk gyarapodott.

Horvátország kormányzatát László unokaöccsére, Álmosra bizta.

Még Horvátországban tartózkodott, midőn híret vette, hogy a kúnok nem tudták elfeledni a cserhalmi vereséget, Kopulcs nevű vezérökkel betörték Magyarországra és Erdélyt keresztül-kasul pusztítva Bihar és Szabolcs megyékben is garázdálkodtak.

Nagy volt a rabló kúnok serege, kicsiny a Lászlóé, de ez a kis sereg szerette királyi vezérét, sok diadalt aratott vele, azért bátran követte a küzdelemre.

A Temes vize mellett érte utól László a zsákmánnyal terhelt ellenséget.

Nem tanakodott sokat, hanem ő maga állott élére a seregnek, nem törődve a veszéllyel, mely királyi személyét fenyegette. A jó pásztor vezette nyáját. Kezében lengeté a boszúállásnak

veres lobogóját s úgy támadott a vakmerő kúnokra. Rettentő küzdelem fejlődött ki a két sereg között. Nagyobb volt az egyik, vitézebb a másik. A magyar vitézek vakon követték a koronás vezért, ki a csata sűrű tömegéből egy fejjel emelkedett ki és a veres zászlót lobogtatta a szél.

Sokan elhullottak, ott veszett a kún vezér is; akik élve kerültek László hatalmába, azokat az előrelátó király megtelepíté a mai Jászság területén s felvettette velök a keresztény vallást.

Ebből a véres csatából - a hagyomány szerint - egy szál kún menekült meg, hogy hirmondója legyen odahaza a nagy vereségnek.

Bezzeg nem nyughattak a kúnok. Boszút szomjaztak a gyalázatért, visszakövetelték Lászlótól a foglyul ejtetteket. László kereken megtagadta a foglyok kiadását. Ebből aztán újabb harc keletkezett. Berontottak a kúnok óriás termetű Ákos vezérekkel hazánkba s az Al-Dunánál mindent tűzzel-vassal pusztítottak.

László nem késett. Sietősen jött seregével s így negyedszer állott szembe a kúnokkal. Az óriás Ákos bizott karja erejében s vakmerően párviadalra szólította fel a magyar királyt.

Örömmel elfogadta a vitéz király s hogy hű népe vérét megkimélje, kockára tette a maga életét.

A marcona óriást leterítette s a kúnok seregét annyira szétszórta, erejüket úgy megtörte, hogy többé velök baja nem volt.

Miket beszélnek Szent László királyról?

Három esztendeig gyászolta a nemzet e dicső király halálát. Megsiratta minden magyar s csodálatos történetekben dicsőítette az ő uralkodói nagyságát.

A tordai hasadék szikláiban lópatkó nyomokat mutogatnak ma is. Azt tartja a hagyomány, hogy mikor László királyt kúnok csapata vette üldözőbe s már-már utólérte: buzgó imádsággal fordult az Istenhez és ennek az imádságnak csodálatos hatása lőn. A kopár szikla mögötte meghasadt és tátongó örvény támadott, mely őt vad ellenségeitől elválasztá; lova patkóinak a nyoma ott maradt a sziklaúton, hirdetni azt, hogy a szent király élete fölött Isten maga örködött.

*

Gyógyító erejét ismeri ma is a nép szent László fűvének. A mesés hagyomány azt tartja, hogy hajdanában nagy betegség ütött ki Magyarországon. Ember és állat rakásra hullt. Kipusztultak a városok és falvak. Ebben a rettentő inségben szent királyához fordult, mint jó atyjához, a nép. Elővette László király messzeröpülő nyilát és kiröpité. Azután a nyilvessző keresésére küldötte az esedezőket. Egy fűben akadt meg a nyilvessző, melynek gyógyító nedve megorsolta a halált hozó betegséget.

Ez a szent László fűvének története.

*

Nagyváradon a díszes székesegyház előtt állott szent László királynak ércből öntött szobra. Nagy Lajos király idejében tatár csorda támadta meg hazánkat.

Vitézül küzdöttek a magyarok és székelyek, de nem bírtak a szilaj ellenséggel. Istenhez fordultak segítségül és ime egy sötét lovag jelent meg közöttük, nem látta őt más, csak az ellenség, mely rettentő csapásai alatt érett kalászként hullott. Megbomlott a tatárok sora, esze-

veszeten rohantak vissza, menekültek, ki amerre látott s mikor aztán az ellenség szétverve eltisztult a csatateréről, eltűnt a titkos fekete lovak is. Ki volt, nem tudta senki.

Az elfogott tatárok fölvevették a keresztséget s akkor megvallá egy öreg tatár harcos, hogy aki őket legyőzte, nem vala más, mint az a híres László...

És csakugyan a harcra következő reggel a nagyváradi László szobrot izzadságcseppek borították. Voltak olyanok is, akik szentül állították, hogy a csata napján leszállott magas talpazatáról az ércszobor és eltűnt másnapig.

*

Csodálatos történetek, melyekben ma már nem hihetünk, de mindenik bizonyossága annak, hogy Szent László emlékét sok száz éven keresztül szent kegyelettel őrizte a nép. A szeretet megárazta az emlékezetnek a multa vetődő sugarait s ez aranyos sugarak fénye elárasztja a nagy alakokat.

Boldog nép, mely királyát oly nagyon szereti; nagy király, ki ilyen szeretetet ébreszt maga iránt népében.

Az egyház később a szentek közé sorozta, evvel jutalmazva meg kegyességét, igazság-szeretetét és a keresztény vallás érdekében tanúsított buzgóságát.

Könyves Kálmán.

Szent László a koronát eleinte Géza ifjabb fiának, a daliás termetű Álmosnak akarta örökségül hagyni, pedig jogszerint Géza idősebb fiát, Kálmánt illette volna meg.

Gyöngé és beteges, testben nem szép ember vala Kálmán. Mondták neki, hogy legyen pap s az ifjú herceg buzgóan forgatta a könyveket, sokat tanult, sokat is tudott, de szívében nem érzett vágyat a papi pálya iránt. A testben gyöngé Kálmán uralkodónak született. Érezte magában a hivatottságot s inkább elhagyta László tudta nélkül a hazát, hogysem azzá legyen, amivé lenni nem akart.

László nem haragudott meg emiatt, sőt még becsülte öccsének ezt a határozottságát. Tudta, hogy Kálmánt illeti a trón; örömmel tapasztalta, hogy öccse ragaszkodik ehhez a jogához s azért nyomban haza hívatta, őt jelölte ki utódjául, Álmosra pedig Horvátországot hagyta.

Így került Szent László után Kálmán a magyar trónra. Kálmán a „könyves”, mert így nevezték őt nem annyira elismerésből, mint félig-meddig gúnyból. Mert hogy is tudták volna be érdemül akkortáiban egy királynak a könyvek forgatását!

Csak hogy Kálmán király nemcsak a könyvek forgatásához értett, hanem a kardot is tudta forgatni, a hadvezéri kard sem vala kezében idegen.

Lelke nagy és művelt vala, sokat tudott, nemesen érző szíve volt s így kortársai nem tudták minden rendületét kellőképen méltányolni, de bárcsak megértették volna!

A régi krónikaírók szeretik Kálmánt úgy tüntetni fel, mint valami szörnyet. Mondják, hogy púpos volt, szőrös, kancsal, sánta, sőt még azt is ráfogták, hogy hebegett.

Igaz-e, nem-e, mit törődünk ma evvel? A csúnya testben rejtőző nagy lélek előtt fejet kell hajtanunk. Kálmán megmutatta, hogy az a hivatás, mely őt ösztönözte, kellő képességgel vala párosulva.

Legtöbb keserűséget Kálmánnak Álmos nevű öccse okozott, kit László eleinte a trónra szemelt ki. Ez az Álmos nyughatatlan vérű, izgága, külsejében tekintélyes és daliás férfiú volt, de uralkodásra sehogysem való.

Már beleképzelte magát az uralkodásba - mivelhogy reá nézett a trón s így zokon vette, hogy a kis Horvátország jutott osztályrészéül. Még azt a kis országot sem tudta kormányozni. Folytonos zavarok voltak ott, mert a horvátok nem kedvelték meg a szeszélyes, minden tapintat nélkül való Álmost. A zavargásból lázadás lett, s hogy e lázadásnak véget vessen, maga Kálmán király jelent meg serege élén s a pártütést lecsendesítve Horvátországhoz a kis dalmát partvidéket csatolva úgy intézkedett, hogy Álmostól elvette Horvátországot s ezt Dalmátor-szággal egyesítve más emberre bízta a kormányzást.

Ez a - különben méltányos - eljárás szörnyen bántotta Álmost s még inkább fokozta elégedetlenségét szemben a királlyal. Az országnak avval a részével, mit Kálmán neki kárpótlásul juttatott, nem volt megelégedve.

Ime a gyöngé Álmos azon törte fejét, hogy királyi bátyja ellen felbujtogassa a magyarokat, az igazságosztásban szigorú Kálmán nem is vala híjával ellenségeknek. Ezek Álmos köré csoportosultak, elhitették vele, hogy őt nemcsak megilleti a trón, de méltóbb is reá bátyjánál.

Igazságtalan ügy ritkán jut szerencsés megoldásra. Kálmán szembeszállott a pártütőkkel, sőt midőn a két sereg testvér-testvér ellen nem akart harcolni, Kálmán arra is hajlandó volt, hogy öccsével egy szál kardra síkra száll, hadd döntse el a kar ereje, hogy kié az igazság.

Ezúttal megbékélt a két testvér. Bántotta Álmos gyarló hiúságát az első kudarc, s mig békejobbát nyújtá a királyi bátyjának, vérét forralta újabb gonoszság.

Kereste a német császár segítségét s titokban folytatta az ármánykodást bátyja ellen. A német császár nem segíthette, de segítette Boleszláv, lengyel király egy jókora sereggel. Magyarország északi részét hirtelen elfoglalta s úgy viselkedett, mintha már maga volna a király.

Kálmán hirtelen ott termett s mikor a gyáva Álmos látta, hogy bátyja erős seregével hasztalanul próbálná meg az összetűzést: bűnebánva járult Kálmán elé és térdenállva kért tőle bocsánatot, fogadást tett, hogy a jó útról többé nem tér le.

Összesűgött nemsokára ismét a gazokkal s most nem átallotta orvul a király életére törni. A dömösi kolostorba hivatta, hogy ott megölesse. Kálmán előtt fölfedezték még idején a gonosz tervet s most már elhatározta, hogy a veszedelmes embert megfosztja szabadságától.

Közbejártak a papok a királynál és ő ismét nagylelkűen megbocsátott Álmosnak. Álmos Németországba menekült, mert űzte a rossz lelkiismeret.

A német császárt harcra ösztönözte hazája ellen s mikor ez nem sikerült, a harcban vitéz Kálmán ellenében, ismét javulási szándékot színlelt, sőt elzarándokolt a Szentföldre, hogy azért a sok árulásért, amit bátyja ellen elkövetett, megvezekeljen.

A jó király szivből örvendett, mert úgy vélekedék, hogy ennyi meghiúsult gonosz terv után öccse észére tért, s többé őt háborgatni nem fogja.

Álmos elment a Szentföldre, vissza is jött, de szívében a nagyravágyás tüze nem hamvadt el. A magyar királyi trón képezte egyedüli vágyát.

Pedig a haragot tartani nem tudó Kálmán őszinte testvéri szeretettel ölelte szívére hazatérő öccsét.

Lám, a vezeklő Álmos alighogy észreveszi bátyja betegeskedését, hallgat szíve unszolására s újra megkezdi fondorlatait. A király beteg. Rettenetes fejfájás kínozza. A beteg ember türelmetlen és mindent rosszabb színben lát, mint az egészséges. Hogy híret veszi Álmos hűtlen-

ségének rémes színben látja a jövőt. Félt, hogy az áruló Álmos nem csak az ő életét, hanem a kiskorú fiát, Istvánét is fenyegeti. A kínosan átvirrasztott éjszakák megtöltik szívét kimondhatatlan aggodalommal s az egykor bölcs és indulatát fékezni tudó király heves és ingerült lesz.

És egy ilyen pillanatban, midőn testi és lelki szenvedések marcangolják, irtózatot ad ki:

- Fogjátok el Álmost, öt éves fiával, Bélával együtt, vessétek börtönbe és fossátok meg mind a kettőt a szemevilágától!

Ne vessetek követ Kálmánra ez ítélet miatt. Igazságos, bölcs, nagytudományú és jó ember volt ő, de ember, s van-e ember, aki szenvedélyének olyan állapotban, mint ő vala, parancsolni tud?

Álmos megérdemelte sorsát, Béla ártatlanul lakolt atyja sokszoros bűneért.

Ime, egy gyöngye ember gonoszsága milyen gyümölcsöt termett!

Az aradi vérgyűlés.

Álmos vak fia került II. István után a trónra. Az apa tele volt nagyravágyással, de trónra nem juthatott. A fiú is bűnhődött apja vétkeért s aztán kiengesztelésül koronát tettek arra a fejre, melyet legfőbb ékességétől, isten legdrágább adományától megfosztottak.

Senkinek sem fájt úgy a király világtalansága, mint a szenvedélyes királynénak. Avval az erős elhatározással lett feleségévé, hogy meg fogja bosszulni férje megvakíttatását.

Azok a főurak, akik Kálmán király hívei valának s ellenségei Álmos pártjának, nem gondoltak semmi veszedelemre, midőn a királyné összehívta 1132-ben Aradra az országgyűlést.

Összegyűltek sokan, otthon kevesen maradtak.

A vak király mellett helyet foglalt a trón emelvényén az ifjú királyné s férje helyett szólott az ország rendeihez:

- Magyarország királya üdvözli a vitéz rendeket, szeretné őket szemtől-szemben látni, mert hiszen a legutolsó koldusnak is jól esik a nap fénye; közületek mindenki látja őt kimondhatatlan nyomorúságában, de ő nem lát senkit és nem is fog látni soha. A király szeme nem függhet a népen, a király szemevilágát gonoszak tanácsára kioltották. Azok, akik az ártatlan gyermeket ilyen férfikorra juttatták, itt vannak köztetek. Megmondjam-e kik azok? Meg fogjátok-e dicsérni, hogy ily nemes cselekedetet követtek el, vagy -

Ekkor kitört a legmagasabb fokra hágó szenvedély. Kardok csörrenve rándultak ki hüvelyeikből, a düh és kétségbeesés ordítása töltötte be a levegőt, a tanácskozásra egyesült díszöltözetű urak egymásra támadtak s omlott a vér - a magyar vér ismét!

Álmos párthívei diadalmaskodtak s az aradi mezőt 68 főnemesnek a vére festette. Menekült, aki menekülhetett, de a bosszú karja hosszú s a fékét vesztett szenvedélyt nem lehet hirtelen elfojtani. Betörték házaikba, felkeresték rokonaikat s iszonyú öldöklést vittek véghez. Csak azok bízhattak az életben, akik hazájukból idegen országba menekültek.

A bosszú műve irtóztató szokott lenni, de újabb szerencsétlenségnek a szülője.

A vak király szemevilágát nem adta vissza az a sok élet-váltságdíj s a hazát pedig polgárháború színhelyévé tette.

III. Béla.

Ki lesz a király? - kérdezték aggódva a magyar főurak III. István halála után. Elszorult a szívéük midőn feleletül arra kellett gondolniok, hogy a Manuel görög császár udvarában nevelkedett Bélát illeti meg a magyar trón.

Manuel nem volt barátja a magyarnak, aki mellette nőtt fel, az sem lehet igaz érzésű magyar.

A görögök vallás tekintetében szakítottak már régebben a római pápával, más a szertartásuk, más a vallás nyelve, mint a magyaroké, már pedig Bélának aszerint kellett élnie. Bizonyára megszerette s mihelyt fején érzi a koronát, ezt a vallást igyekszik elterjeszteni - mondogatták egymás között a papok. Manuel ravasz, cselszövő és alattomos, a görögök erkölcséről nem beszélnek jól - Béla is magába szívta a görög császári udvar romlott levegőjét - ugyan mi jót várhatni tőle.

A magyar trónra párthíveitől meghívott Bélát Manuel megesküdteté, hogy lemond a görög császári trónról egyszer s mindenkorra, hogy nem háborgatja Manuel utódait s hogy amíg Manuel él, nem háborgatja őt birtokában. Pedig a birtokok között vala a Szerémség, mely Magyarország testéből szakítottatott ki és ezek között volt Dalmácia.

Béla esküt tett s aztán elfoglalta a magyar trónt. Egész Magyarország telve volt aggódással. Az esztergomi érsek nem akarta fejére tenni a szent koronát, a főnemesek tartózkodva közeledtek hozzá.

Ne félj, te vallásodra féltékeny érsek, ne húzódjatok félre főurak, vegyétek körül trónját nemzeti büszkeséggel, ime ez az uralkodó méltó Szent Istvánhoz és Lászlóhoz, legjelesebb az eddigi Bélák között.

A vallást nem bántja, mert a görög udvarban is híve maradt a római egyháznak; a zsarnok Manuel oldala mellett is tisztelte a magyar alkotmányt s nem ismeri a célhoz nem vezető erőszakoskodást.

Célja méltó egy jó királyhoz: meglegedetté és boldoggá akarja tenni országát. Van ehhez erélye, népe iránt szeretete, híve az igazságnak, barátja az üdvös békének, hirdetője a polgári munkásságnak. Sok hasznos dolgot látott ez az uralkodó a görög udvarban s behozza nálunk is azt, amire alkalmas a honi talaj.

Sürgeti az állandó lakóházak építését, buzdítja a népet polgári foglalkozásra; iparnak, kereskedésnek felvirágoztatására törekedik. Legfőbb gondja pedig arra van, hogy az igazságát kereső nép megtalálja mindig módját az igazságszolgáltatásnak.

Ebből a célból elrendeli Béla, hogy legyen udvari kancellária, melynek vezetését írástudó emberekre bizza, ezekhez nyújtsák be a panaszosok sérelmeiket, még pedig írásban, ez a kancellária juttassa el a panaszokat a királyhoz.

A puszta szóval panaszkodók kiáltása eddig soha, avagy nagyon ritkán jutott el a királyig, de már ezentúl az igazságszolgáltatásnak rendesnek kellett lennie, mert úgy akarta a jó király.

Még ennél többet is tett.

Látta, hogy nemzete a tudomány és műveltség tekintetében hátra maradt, ennek pedig legfőbb oka az, hogy kevés az iskola. Felállítottatott tehát több iskolát, sőt azok számára, akik a tudomány után szomjuhoztak veszprémben egy főiskolát is alapított, hogy ne kelljen a tanulni vágyó ifjainknak külföldre menniök. Ez volt hazánkban az első főiskola. Manapság az ilyen főiskolát egyetemeknek nevezik s innen kerülnek ki a papok, orvosok, tanárok, mérnökök, ügyvédek és nagyobb hivatalnokok.

Mi lehetett ennek az üdvös és népét boldogító intézkedéseknek természetes következménye? Semmi egyéb, mint az, hogy Bélát rövid idő alatt népe igazán tisztelni, becsülni és szeretni tanulta.

Ilyen király alatt boldog lehetett Magyarország.

Magyar, ne bántsd a királyt!

Bélának két fia maradt hátra: Imre volt az idősebbik, öröklője a trónnak, Endre az ifjabbik, kire apja nagyértékű kincset hagyott abból a célból, hogy a Szentföldre helyette keresztes hadat vezessen, mert tudni való dolog, hogy már Bélának erős szándéka vala harcolni a pogányokkal az Üdvözítő szent sírjáért.

Imrét megkoronázták, Endre pedig nem nagyon készülődött Jeruzsálembe, hanem azt a sok pénzt eszközévé tette mértéktelen nagyravágyásának.

Endre herceg minden áron király szeretett volna lenni.

Nem volt ennek a nagy vágnak alapja, mert Endre nem vala jeles hős, uralkodói képessége majd később szomorú világításban tűnik fel, de bízott a kincsben s megfélemezett fiúi kötelességéről; keresztes had gyűjtése helyett a pénzt arra használta fel, hogy bátyja ellen gyűjtsön sereget, szervezzen pártot.

A bőkezű herceg csak úgy szórta a pénzt, osztogatta a fényesebbnél fényesebb ígéretekkel, hogy a király híveit eltántorítsa.

Endre híveinek száma olyan mértékben szaporodott, a mily mértékben a keresztes had gyűjtésére hagyományozott kincs fogyott.

Nem maradhatott titokban Endre herceg szándéka a király előtt.

Lett újra egy ember gyarlósága miatt testvérháború.

Szomorú eseménye vagy te, testvérháború, nemzetem történetének. Mikor már emelkednék a kebel, ujjongana a szív honfiúi örömeiben, hogy ismét tovább fejlődik a magyar, felütöd halálfejedet s elhervasztod a kora örömmek fakadó bimbóit!

Két sereg élén áll szemben, élet-halál harcra a két testvér. A törvényes király mellett kevesebb a harcos, mert a pénz és csalogató ígéretek toborzották a másik sereget.

Imre király lelke föllázadt annak láttára, hogy a pártütő védelmére kél a nagyobb rész s azért merész cselekedetre ragadja heves természete.

Kard helyett vesszőt vesz kezébe, s királyi díszben, komoly méltósággal közeledik öccse tábora felé.

Nem tudják, mit akar, megbénító hatása alatt a királyi fenségnek, tisztelettel tér ki útjából az ellenség, ő pedig szól méltóságos haraggal:

- Majd meglátom én, ki meri fölemelni szentségtörő kezét fölkent király ellen?

A magyar előtt szent és sérthetetlen volt mindig a magyar király személye. Őt a királyi névhez fűződő hagyományos tisztelet védte akár milliók ellenében.

Imre sértetlenül haladt végig a megszegyenült harcosok ketté vált sora között s egyenesen öccse sátrának tartva, Endrét karon fogá s úgy vitte el fogságba.

A gyöngye király országos csapás.

1205-ben koronázták magyar királlyá II. Endrét. Ismerték őt a főurak, kiket bátyja életében pénzzel, csábító szóval áruhársra készítetett, ismerték őt és - nem becsülték. Törvénytípró volt eddig - most a törvény első órévé kellett lennie.

Igaztalanság volt eddig a vezetője, igazságot vár tőle a nemzet; cimborált a hatalmasokkal és támogatásukra építette jogtalan reményeit, most királyi tekintélyét honnan veszi szemben a hatalmasokkal?

És mi történt Magyarországon Endre uralkodása alatt?

A legfőbb méltóságra idegenek jutottak. A 25 éves Bertholdot megtette Endre esztergomi primásnak. Egy Eckbert nevű urat megajándékozott Endre kalocsai érsekséggel s ráadásul kinevezte Tótország bánjává.

Ki volt Berthold? Ki volt Eckbert?

A királyné testvérei voltak, a királynét pedig Gertrudnak nevezték, meráni származású vala, tele göggel, uralkodási vággyal, magyar-gyűlölettel és asszonyi hiúsággal.

Magyarország királyát II. Endrének hívták, pedig így kellett volna hívni: Gertrud.

Ennek a meráni asszonynak a munkája vala az idegenek, főleg a királyné rokonainak jogtalan felmagasztalása, a magyaroknak arcpirító lealázása.

A királyi udvarnak pazarló fénye, az idegen uraknak kedvhajhászó léhasága, a magyar adózó népnek napról-napra fokozódó insége, az árnyék gyanánt háttérbe szoruló magyar király gyámoltalansága: szóval fel nem panaszolható nyomorúság hazájává tették Magyarországot.

Panaszával nem volt kihez fordulnia az elnyomottaknak. Az urak hatalmának határt nem szabott törvény, önkénykedésükért felelősségre nem merte vonni a gyöngye király s az éhezők, vérig sanyargatottak jajszava, ha az éjg hatolt is, földi igazságszótó bíró számba nem vette.

Elkeseredéssé változott az elégtelenség, boszúvággyá a méltatlankodás.

És történt 1215-ben, hogy a királyi udvarnál - amint a krónikaírók elbeszéli - a királynének egyik rokona megsértette becsületében Bánk nádorispánnak erényes hitvesét.

A nádorispán, ki ebben az időben a távollevő király helyett az ország dolgát intézte, az elégtelenséghez csatlakozott és ezek élén a minden rossz főfészkebe, a királyi palotába rohant. Gertrud királynét, a magyaroknak ezt a nyilvánvaló ellenségét megölték s halálra keresték a királyné felfuvalkodott rokonait is, de azok kikerültek a büntető igazság kezét.

Ez volt az első királyné-gyilkolás hazánkban.

Mikor Endre visszatért Halicsból (ma Galicia a neve), hitvesének ravatalához sietett, ámde az összeesküvőket megbüntetni nem merte.

A király félt alattvalóitól, avagy érezte ő is, hogy Gertrud a halált megérdemelte.

Eszére tért-e Endre?

Endre a régi maradt.

Megfoghatatlan könnyelműsége ragadta tovább.

A haragos főurakat, hogy magára ne uszítsa, megajándékozta vármegyékkel, várakkal, nagy területű birtokokkal, a hatalmasok rakoncátlansága és törvénytörése előtt szemet hunyt, mert nem volt hatalma arra, hogy érvényt szerezzen a törvénynek, sőt ő maga járt jó példával előre a törvény megsértésében. Adósságba merült, mert kincstára mindig üres volt s bizalmas

emberei, az izmealita és zsidó uzsorások úton-útfélen megcsalták, gondtalan henyeségét a maguk hasznára csúfosan kizsákmányolták.

Ha én letudnám írni Magyarország népének irtóztató nyomorúságát híven! Ha én el tudnám beszélni a meggazdagodott uzsorások lelketlen üzérkedését, az embertelen bánásmódot, melyben adósaikat részesítették! Ha mind a szegénységet, mind a jogtalanságot, mi nálunk akkor ezer meg ezer alakban jelentkezett: képekbe tudnám öltöztetni, e sivár borzalmas képek mind az akarat nélkül való, élheterlen királyt vádolnák.

Magyarország királya nem ébredt fel a tétlenség zsibbasztó álmából, nem gondolt a nyitott és vért bugyogtató sebek orvoslására, hanem zaklatta uzsorásait, hogy adjanak neki pénzt, sokat-sokat, mert készül a Szentföld visszavívására!

Az „aranybulla.”

Endre király 1217-ben elment a Szentföldre. Elment szerencsésen, vissza is jött szerencsésen. Ami pénzt vitt, azt elköltötte mind, látott sok mindent s hazajött, hadd lássa mit csinál még népe, boldog-e országa? A hazatérő királyt nem várták örömmiadalommal és senkit csodálattal nem töltött el az, hogy Endrét ezentúl „jeruzsálemi király”-nak is nevezik. Pártütés várta. A köznemesek támadtak fel a gyöngye pásztor ellen, ki nyájával nem törődve, idegen földre megy a legnagyobb baj közepett.

A pártütők élén Béla állott, fia a királynak, kedveltje a köznemeseknek, ellensége a felfuvalkodott hatalmasoknak.

Apa és fiú állott ellenségképen szembe egymással. Csakhogy a fiú nem koronára vágyakozott, mint hajdan Endre, hanem védője volt az elnyomottaknak; törvényt és igazságot kívánt a királyi apától.

Endre megijedt. A papok közbeléptek, hogy az apát és fiút; a királyt és az elégedetlen népet kibékítsék.

Endre meghajolt fia kívánsága előtt s 1222-ik évben országgyűlést hívott egybe, hogy az ország siralmas állapotán segítsenek.

Ezen az örökké híres országgyűlésen hoztak egy törvényt, mely 31 cikkelyből áll. Zsinóron függő aranypecséttel erősítette meg Endre s azért ma is „aranybulla”-nak nevezik.

A gyöngye király, hogy az elégedetleneket lecsöndesítse, ígér mindent a nemeseknek. Annyi jogot ad nekik, amennyi csak rájuk fér. Felmenti őket mindennemű adótól, vámtól, biztosítja javaikat, korlátlan urakká teszi jobbágyaik felett s végül még arra is jogot ad a nemeseknek e szabadságlevél 31-ik cikkelyében, hogy magával a királlyal is fegyveresen szembe szállhatnak, ha a király nem uralkodik a törvények szerint; kényszeríthetik a királyt a törvények megtartására s ezért őket senkinek felelősségre vonnia nem szabad.

Endre fegyvert adott maga ellen a nemesség kezébe, pedig e nélkül a fegyver nélkül is nagyobb volt a nemesség, mint a király hatalma.

Hangoztatta a királyi tekintélyt, de nem volt, aki fejet hajtson e tekintély előtt.

Az új törvénynek első megszegője maga a király volt s példáját követték a főurak. Irott malasztá lőn az orvosság, mely a békétlenséget és zavargást, a törvényteleniséget s a főnemesek túlságos hatalmaskodását megszüntetni vala hivatva.

Hiába állott Endre előtt országának dúlt képe: ő maradt tehetetlen tunyaságában a régi, miglen 1235-ben a halál megszabadította tőle nyomorúságba juttatott országát.

Késő századokra szóló példája annak, hogy a magán uralkodni nem tudó király gyámoltalansága fölér bárminő országos csapással.

A TATÁRJÁRÁS.

IV. Béla megfékezi a főurakat.

Azt a királyt, aki II. Endre halála után a magyar trónra került, senki sem irigyelheti.

II. Endre koldus volt, az ország kifosztott és megsanyargatott, a főurak hatalmukban elbizakodottak, a népségben és nehéz megpróbáltatásokban megtört; a király szava pusztában elhangzó kiáltás.

Béla jól ismerte mi a baja az ő országának, ennek a szegény betegnek. Az ő színe előtt nőttek nagyra a hazának legnagyobb ellenségei: a magyar főurak, ezek a honfiúi kötelességről megfeledkezett kis királyok, ellenségei Bélának is, kinek volt bátorsága szemökbe mondani, hogy bitorló királyi javaknak, elnyomói az ártatlanoknak, kigúnyolói a törvényeknek.

Béla külön ember volt, mint atyja.

Országgyűlést hívott egybe s első dolga volt a teremből kidobni a főurak székeit, mert hiszen az alattvalónak állania kell a trónján ülő király előtt, nem úgy, mint Endre idejében.

Nem tetszett a főuraknak.

Azután elrendelte Béla, hogy a királyi javakat adják vissza a főurak; akár ajándékba kapták Endre királytól, akár erőszakkal foglalták el és bitorolják.

Összesúgtak a főurak.

Kemény volt a beszéd, szigorú, de igazságos a lecke. Nem Endre ült a trónon, hanem Béla, az erős akarató ifjú király.

Kivánatos volt mindez a haza javára s érdemül tudja be neki a történelem, de nagy veszedelemnek csirája rejlett ezekben az intézkedésekben.

Igaz, hogy lassankint helyreállott a királyi tekintély, a megbomlott rend és törvények lettek hazaszerte uralkodóvá, visszakerültek a jogtalanul bitorolt királyi javak, de engesztelhetetlen gyűlölet támadt a főurakban az erélyes király irányában.

Jön a tatár!

Míg Béla uralkodói buzgósággal fáradozott, hogy atyja gondatlanságának szomorú következményeit jóra fordítsa, távol keleten, honnan hajdanában az ő magyarok kivándoroltak, világrendítő események történtek. Ázsia közepén fölütötte fejét egy nép, melyről addig a világ semmit sem tudott. Kegyetlen, óriási csordája a tatároknak, más néven mongoloknak is szokták nevezni.

Volt egy vezérök, The mudsin, aki mind egyesítette a tatár törzseket s aztán a szomszéd országokat rendre meghódította, a népeket igába hajtotta s egy rengeteg tatár birodalmat alkotott.

Jaj volt az országnak, hová lábát betette a tatár s jaj volt a népnek, mely összetűzött. Mint az eleven tűz a száraz kórót, úgy megemésztette.

A sok diadal elbizakodottá tette a vezért s már nem elégedett meg Ázsiával, hanem hivalkodóan hirdette, hogy:

- Amint egy isten van az égben, úgy egy úr legyen a földön s ez az úr a tatárok khánja lesz. (K h á n n a k neveztek a tatárok vezéreiket.)

Az elbizakodott Themudzsin meghalt s egyik utódja O k t a j meg akarta valósítani elődjének büszke szándokát.

Ez éppen abban az időben, midőn nálunk Béla uralkodott, elküldötte B a t h u nevű unokaöcscsét, hogy hódítsa meg Európát.

Egy jámbor szerzetes érkezett messze Ázsiából Béla udvarába. Ez a szerzetes többet magával azért ment Ázsiába, hogy az otthon maradt ő s magyarokat fölkeresse és róluk hírt hozzon. Fel is találták őket, de csak egy érkezett haza, a többi útközben elpusztult. Ez a jámbor szerzetes rémes hírt közölt Bélával: a rettenetes tatárok készülődnek, hogy Európát meghódítsák. Hontalanná tett népek futó tömege jelöli a vad tatárok közeledő csordáját.

Béla szívet elfogta népe miatt az aggodás, de a főurak mesebeszédnek tartották, melyet Béla talált ki megijesztésükre. A jó főurak, nem sokat törődtek a haza sorsával.

Nem sokkal azután negyvenezer kún család jött K ö t e n y nevű királyának vezérlete alatt hazánkba. Fáradtak voltak, meglátszott rajtuk, hogy vesztett csatából menekültek.

A kúnok királya elbeszélte, hogy országát elfoglalták a tatárok, népét leöldösték s neki el kellett menekülni vitézeivel. Kérte Bélát a kúnok királya, hogy fogadja be országába ő t népestül.

Béla így gondolkozott:

Ha a tatárok ide is eljönnek, jó lesz a kún sereg a tatárok ellenében; ha pedig nem jönnek a tatárok, a kúnok szaporítják az ország lakosságát és segítségemre lesznek a nyakas főurak ellenében, ha szükség lenne rá.

Azért vendégszeretően fogadta Béla a kúnokat s a mai Kis-kúnság tájékát, a Duna és Tisza közt levő síkságot jelölte ki lakóhelyökül. A magyarok nem jó szemmel nézték a jövevényeket, akik hozzá szokva a vándorülethez, egyik legelőről a másikra vándoroltak s gyakran összeverekedtek a magyarokkal.

Béla lehetőleg úgy intézte el az efféle peres ügyeket, hogy a kúnok részére dült az igazság, már pedig ez fájt a magyaroknak s a főurak nem szüntek meg Bélát gyanúsítani, hogy a tatároknak eszök ágában sincs Magyarországot megtámadni, azt csak a király találta ki, hogy annál jobban kedvezhessen az ő kedves kúnjainak. Hát csak rajta, szeresse tovább is az ő kúnjait és sértegesse tovább a magyarokat.

Gonosz és rossz akaratú beszéd volt ez, az ország békességét még jobban felforgatta s a főnemesek gyűlöletét fokozta.

A vész közeledett s az egyetértés hasonló vala egy pisladó mécshez, melyet nem élesztnek közös szeretettel, hanem eloltani igyekeznek, szenvedélyes indulattal.

A király álmát elveri a gond, a főurak mulatoznak kastélyaikban, távol pedig mennydörög az ég, vihart hozó szél süvít, fergeteg lesz, magyarok, irtózatoss fergeteg...!

*

- Jön a tatár! Közeledik a határhoz! - Negyvenezer fejszés vágja az utat előre, százados fák ropogva-recsegve dülnek meg a fejszések csapása alatt! Orosz, lengyel fut előle! Égnek a városok és falvak! Halál, pusztulás mindenfelé!

Ime, kitört a fergeteg.

Jár körül a hírnök, véres kardot hord s a király nevében fölhívja a nemeseket, hogy gyülekezzenek a király zászlója alá, mert veszély fenyegeti a hazát.

Mit felelnek a magyar urak?

A szégyen pirja elfutja arcomat, míg ezeket írom:

- Hadd menjen a király kedves kúnjaival, mi egy tapodtat sem megyünk!

Magyar nemesek beszéltek így a hazát fenyegető legirtózatosabb veszély idejében.

A király elküldötte Dienes nádorispánt, hogy védje a szorost, melyen a tatárok Magyarországra átjöhetnek. Mi volt a kis csapat a sok százezer tatár ellenében, a forgószél tövestől kicsavarja az erős tölgyet is, hát a törekeny ágat nem hordhatja-e messze?

Három oldalról támadott hazánkra Batu serege. Egyik jött Morvaország felől, másik a verecei szoroson át, a harmadik Erdélyen keresztül. Néhány nap alatt Pest közelében cirkáltak a tatár lovasok. Útjokat mindenfelé égő falvak jelezték.

És a király Pesten várakozott a gyülekező seregére.

Reménykedett, hogy a kúnok segítségével a nemesek serege szembeáll a tatárokkal s a nagy veszélyt elhárítja.

Lassan-lassan szállingóztak. Az elsők között volt a bátor és lelkes Ugolin, kalocsai érsek, eljött Kálmán, Bélának derék öccse, de a főnemesek legnagyobb része otthon maradt s nem a haza védelméről, hanem a saját életének oltalmazásáról gondoskodott.

Pest alatt Ugolin vakmerően megtámadott egy tatár csapatot, az hátrált s a tüzes Ugolin üldözőbe vette, ámde nehéz lovasaival süppedékes mocsárba csalta őt a tatár s aztán hirtelen megfordulva, irtózatos mézszárlást vitt véghez a magyarok között.

Véletlenül egy tatárt fogtak el, a mint vallatni kezdik, kiderült, hogy nem tatár, hanem kún.

Olyan kún volt, kit a tatárok elfogtak s aztán seregökbe besoroztak.

A magyarok - különösen Béla ellenségei - vérszemet kaptak erre s avval gyanúsították a kúnokat, hogy ők tulajdonképpen a tatárok kémei, azért jöttek Magyarországra, hogy mindent kikémleljenek s aztán a tatároknak elárulják.

A felbőszültek nem hallgatva a józanok szavára, megrohanták Köteny házáat s a kún királyt kíséretével együtt megölték.

Evvel a diadalnak utolsó reménye is elenyészett.

A királyi táborba gyülekező kúnok mihelyt meghallották, hogy Kötenyt a magyarok megölték, rabolva, gyilkolva támadtak a magyarokra s egy része a tatárokhoz csatlakozott, másik része az ország déli határát dűlva, elhagyta az országot.

Benn volt a tatár félmilliónyi hadával és Béla zászlója alá csak hetvenezer magyar gyűlt össze.

Az egykor Európát megremegtető, vitéz magyar cserbenhagyta királyát, a maga élete megmentésére gondolt s prédául odadobta a legszentebbet, a legdrágábbat: a hazát.

Megindult a király a nem nagy, de gyönyörű sereggel. A főurak felöltötték a legpompásabb öltözetüket, mintha ünnepi menetre készülének, sok kocsi követte a sereget és a kocsik telve valának mindennel, mire a kényelemhez szokott nemes úrnak szüksége van. A Sajó vize mellett elterülő Muhiretén állapodtak meg, túl a Sajón pedig az erdőben rejtekezve, várta őket a tatársereg.

Szekértáborba zárkóztak a magyarok s nem nagyon félve az ellenségtől éjjeli nyugalomra hajtották fejüket.

Túl a Sajón pedig mintha a rengeteg erdő megmozdult volna, a hold fényében árnyak közeledtek. Megszámlálhatatlan sok árny. Batu emberei usztattak át egy sekélyen, hogy oldalba és hátba fogják a magyarokat.

Azt mondják a krónikaírók, hogy mikor Batu meglátta a magyarok szorongásig megtelt táborát, a szekerek közé szorult vitézeket, így szólott:

- Úgy látszik, a magyarok érzik vesztöket, mert mint a birkák, akolba menekültek.

Az éj sötétségének leple alatt körülvették a tatárok Béla táborát s mire megpittymallott, irtózatoss reggelre ébredtek a magyarok.

Tatároknak beláthatatlan tömege vette őket körül. Nyílzápor fogadta mindenfelől, a sűrűn egymás mellé állított szekerek pedig megakadályozták a harcosokat abban, hogy álmukból felriadva sorakozzanak.

Nem harc, hanem irtózatoss mérsárlás kezdődött. A tatárok utat nyitottak a menekülni akaró magyaroknak, de csak azért, hogy annál könnyebben céltáblául szolgálhassanak villámgyorsan röpülő nyilaiknak.

A vérszomjas tatárok szeme legfőképpen a királyt kereste. Bélát körülvették hívei s életük árán oltalmazták. A királynak meg kell menekülnie, ha egész serege ott vesz is az utolsó szál emberig.

A két Forgács s a derék Rugacs utat vágtak Bélának s midőn az ellenség üldözőbe vette, átadták neki egyenkint lovaikat s ők feltartóztatták ideig-óráig az üldözőket, hanem Bélának meg kellett menekülnie és meg is menekült.

Hova lőn a hetvenezernyi magyar had? Nézzétek a mérföldekre terjedő temetőt, hallgassátok a halálhörgést, szörnyedjete el a hajmeresztő kegyetlenségtől, mely gyönyöre volt a vad csordának: és ne kérdezzétek atyámfiai, hogy hova lőn a hetvenezernyi magyar had.

Az 1241-diki év a gyalázatnak és borzalomnak éve hazánk történetében.

Hol sziklavár, átláthatatlan folyam gátat nem vetett a tatárnak, ott temetővé változott minden, temetővé, melyet nem szeliden benőtt halmok jelöltek, hanem megcsonkított, rothadásnak induló ember-tetek. Dögleletessé vált a levegő, elszaporodott a dögön élő vadak serege s napokig eljárhattál volna anélkül, hogy egy eleven emberrel találkozzál.

Borzalmas kép! Megszállja az embert undor és határtalan szomorúság.

1241-ben történt mind ez, ne feledd el magyar nemzet! A büntetés iszonyú volt, de erre a büntetésre reá szolgáltál II. Endre idejében.

Ha az a csodálatos erő, mely nemzeteket fenntart, a gyöngeségnek és pártoskodásnak adja át helyét: átok ül a nemzeten.

Béla, Magyarország második megalapítója.

Híre kerekedett valahára, hogy a tatárscorda elhagyja hazánkat. Beszélték, hogy Batu nagyon siet haza, mert nagybátyja, Oktaj meghalt s ő szeretne a tatárok fővezére lenni.

A hír valóságot beszélt, Magyarországot elhagyták a fenevadak.

Most volt csak igazán temető. Néma és borzalmas temetője egy tönkretett nemzetnek.

Vajjon mit érezhetett a jó király, midőn visszatért országába s látta mindazt, minek leírása megkönnyeztetni hatszáz esztendő múlva is a magyar embert?

Te elszomorodott király, magadat ne vádold semmiért! Buzgó és jóakaró való királyi trónodon szemed örködött a nyáj felett, hej, de a nyáj nem hallgatott pásztorának szavára!

Béla király hozzá látott az emberi erőt túlhaladó munkához: újra alapítani a magyarságot, ez volt dicső célja.

Előhivatta az erdőben bujdokló, félighalt embereket, hozatott idegen országokból marhát, gabonát; buzdította a népet, hogy építse fel újra falvait, hogy építsenek erős várakat, melyek oltalmat nyújtanak olyan ellenséggel szemben mint a tatár. A néptelen vidékeket betelepítette kúnokkal s fáradozott atyai önmegtágadással, hogy a temetők helyén élők tanyája keletkezzen.

A munka lassan ment, de előre haladt mégis, mert az emberi akarat mindenható, s még a lehetlent is lehetségessé tudja tenni.

Magyarország egy negyed század alatt kiheverte a rémítő csapást. Virágzó falvak, kőfallal körülvett városok emelkedtek s a nehéz megpróbáltatásnak intő példája összetartásra buzdította a nemzetet.

Összetartás a nemzet ereje.

Róbert Károly.

Magyarországból hét év alatt két király szökött meg, Vencel és Ottó s csak az állhatatos Róbert Károly nem tágított, mintha érezte volna, hogy őt a gondviselés rendelte magyar királynak.

Legnagyobb szerencsétlensége az volt, hogy a pápa oly erőszakosan akarta a nemzet nyakára ültetni s minden számítása oda irányult, hogy a magyar király felett a főhatalmat magának tulajdonítsa.

Ezt pedig a nemzet semmi áron sem akarta, mert a római pápának erre joga nem volt. Királyaink mindig elismerték őt az egyház fejének, de az ország urának, akitől a király is függ, sohasem és a jövőre sem óhajtották, mert a magyar mindennél inkább szerette az önállóságot és szabadságot. Aki ezt a kettőt veszélyeztette, azt nyílt ellenségének tartotta.

Róbert Károly végre belátta, hogy őt a pápa a magyar trónra nem juttathatja, ezért a főurak támogatását igyekezett megnyerni, mindenek előtt pedig a Csák Máté-ét.

Valahogy sikerült ez is. Csák Máté nem tett többé ellenvetést s a többi főurak is beleuntak a királyválasztás nehéz munkájába s elfogadták Róbert Károlyt.

Megkoronázták sietősen - hogy a változékony főurak hirtelen másképpen ne gondolkozzanak - még pedig harmadszor.

Később visszaszerezte Róbert Károly Apor vajdától a szent koronát s akkor aztán negyedszer és valahára utóljára koronázták meg.

Csák Máté.

Sok baja volt Róbert Károlynak a hatalmas urakkal, de legtöbb Csák Mátéval.

Az ország felső vidékén nem ismertek más urat, nem félték mástól, mint Csák Mátétól. „Mátyus földjé”-nek nevezte roppant birtokát s úgy viselkedett, mintha valóságos király lett volna. Udvar tartott, nádorispánja, kincstartója, külön pecsétje volt, mint a magyar királynak, sőt pénzt is veretett külön. Jaj volt annak, aki az ő hatalmaskodása ellen szót mert emelni. Nem védte meg azt a vakmerőt ellene sem törvény, sem király.

Csák Máté csakhamar megbánta, hogy Róbert Károly pártjára állott, mert kezdette tapasztalni, hogy nem Vencellel és Ottóval van dolga, hanem olyan emberrel, aki uralkodni akar és uralkodni tud is.

A kis király félt, hogy vége az ő külön uralkodásának.

Róbert Károly, mihelyt a többiekkel leszámolt s hatalmát lassankint biztosította, királyhoz méltó szigorúsággal föllépett Csák Máté ellen is.

A kis király nem hajlott a koronás király parancsára, sőt nyíltan föllépett ellene, háborút izent a királynak, sereget szervezett s bizakodott abban, hogy az alattvaló legyőzi a törvényes királyt, pedig régi tanuság az, hogy a fölkent király ellen hiába való az alattvalónak küzdelme.

A király igazsága mellett küzdött, Csák Máté kezébe a mértéktelen gög adott fegyvert.

Hosszas volt a hadakozás, mert Csák vitéz ember volt, edzetek a katonái, ámde az igazságnak kellett diadalra jutnia.

A rozgonyi csatában 1312-ben megverte Róbert Károly Csák Máté seregét. Megtörte a lázadót, de egészen nem tudta megsemmisíteni, mert még hat álló esztendeig, egészen halála napjáig bitorolta a hatalmat, kibébitette a királyi tekintélyt s magánál nagyobb urat nem akart elismerni, de már veszedelmes többé nem vala.

Róbert Károly trónját nem fenyegette ezentúl.

Hogy mennyi áldás kíséri egy tevékeny uralkodónak munkásságát: az nyilván kitetszik Róbert Károly példájából.

A törvényes rend életője a nép jólétének, biztosítéka vagyonbeli gyarapodásának. A helyreállt királyi tekintély gátat vet a főurak hatalmaskodásának s a polgárok észszerű munkássága gazdagságot és megelégedést jelent.

Róbert Károly nem csak népéről, hanem családjáról is atyailag gondoskodott.

Lajos nevű fiának szánta Magyarországot a hozzá tartozó részekkel: Horvát- és Tótországgal; Endre fiának biztosította Nápolyt, sőt megszerezte Lajos fiának arra is a jogot, hogy majdan Lengyelország trónjára kerülhessen.

Széchy Dezső önfeláldozása.

Róbert Károly nem elégedett meg a békés munkálkodás dicsőségével, harci babérral kívánta tetézni. Nem lett volna szükség reá. Bazarád Mihály, havasalföldi vajda ellen indított holmi csekély ok miatt háborút. A vajda hajlott a békés kiegyezésre, de Róbert Károly nem engedett, s megtámadta a vajdát hegyes-völgyes országában.

Délceg magyar lovasokból állott a király serege s az ország, hova betört, telve volt úttalan erdőséggel, megmászhatatlan hegyekkel.

Hamis kalauz az ismeretlen földön egy mély völgybe vezette csalárdul a magyar sereget s ott a királyt Bazarád körülvette. A hegyek tetejéről szikladarabokat görgettek a védtelen magyarokra, rejtett helyekről nyilazták s a lovas sereg nem tehetett semmit. A legnyomorultabb sors várt legnagyobb részére: még csak hősi halálról sem lehetett szó, mert az ellenséggel nem állottak szemtől-szembe, hogy utat törhettek volna maguknak.

A veszély nőttön-nőtt s magát a királyt is halál fenyegette.

Ekkor előlépett egy hős ifjú, kit Széchy Dezsőnek neveznek a krónikairók s kérte a királyt, hogy cseréljen vele öltözetet. Az ellenség a királyt keresi, hadd találja őt helyette s addig meneküljön az igazi király.

Nagy nehezen kiszabadították Róbert Károlyt hívei, a hős ifjú és a gyönyörű sereg java része ott pusztult el idegen földön, vitézekhez nem méltó halállal.

Ez volt a király hamis becsvágyának büntetése. Miatta bűnhődtek a magyarok is ártatlanul.

NAGY LAJOS.

Lajos Szent László sírjánál.

Derék apa után kiváló fiú. Róbert Károlyt 1342-ben Lajos nevű fia váltja fel a magyar trónon. Apjának büszkesége, a magyar nemzetnek édes reménysége volt Lajos. Itt született Magyarországon, itt is nevelkedett, magyarnak vallotta magát s büszke volt arra, hogy magyar.

Az az örömiadalom, az a határtalan lelkesedés, mellyel királlyá koronázta a nemzet, csak egyszer fordult elő eddigelé: Szent László megkoronáztatásakor.

Szent László lebegett Lajosnak, mint leendő uralkodónak, már gyermekkorától kezdve lelki szemei előtt. Ez a kép eltöltötte Lajost bámulattal, lelkesítette nagy tettekre, buzdította utánzásra.

Nem volt még példa reá a történelemben, hogy egy király mielőtt hozzá fog az uralkodáshoz, zarándokútra kelljen. Ime Lajos, a magyarok ifjú királya, fölkeresi Szent László sírját, leborul a szent király ravatalánál és buzgón esedezik az Istenhez, hogy adjon neki erőt a munkához, adjon lelkének magas szárnyalást, hogy léphessen nyomdokaiba Szent Lászlónak, legyen hozzá méltó. Ő is védője lesz az ártatlannak, megtartója és megtartatója a törvényeknek; előtte is szent lesz a haza alkotmánya, az országnak függetlensége és területi épsége, ő is vitéz lesz és nem kiméli vérét, feláldozza életét, ha a vitézi becsület úgy kívánja!

A boszúálló nápolyi hadjárat.

Lajos uralkodásának negyedik évében rettenetes hír érkezett Nápolyból.

Megfojtották öcscsét, Endre herceget.

Endre, Róbert Károlynak ifjabb fia, egy Johanna nevű nápolyi királyleánynak volt a férje, kit nem régen királynévá koronáztak meg. Úgy kellett volna a Róbert Károly által kötött szerződés értelmében, hogy Nápoly királyává Endre herceg legyen, de az álnok olaszok, a nápolyi udvarban élő alattomos főurak, nem állhatták ki a magyar herceget s ezekhez csatlakozott a könnyelmű Johanna is, aki férjétől elfordulva, ármánykodott az ármánykodókkal.

Egy Tarenti Lajos nevű olasz herceg volt kedvére Johannának s hogy ennek lehessen a felesége, részt vett abban a gyalázatos összeesküvésben, melyet Endre élete ellen titokban szőttek a nápolyi királyi ház legközelebbi rokonai.

Meghívták Endrét Aversa városába udvari vadászatra. A városon kívül levő magános kolostorban rendeztek be neki, Johannának és kíséretének lakást. Víg mulatozás után hálótermébe vonult vissza Endre, kinek sejtelve sem volt, hogy mi készül ellene.

Éjfél előtt megkopogtatják Endre hálótermének ajtaját s kihívják őt sürgős beszédre. Endre kimegy hálóköntösében, fegyvertelenül s a gonosz Johanna bezárja utána az ajtót. A másik szobában reá rohannak a felbérelt gyilkosok, de Endre vitézül védi magát s az először reá támadót izmos kézzel földre teríti.

A többi cinkos megragadja s fojtogatni kezdi, mert karddal avagy törrel - úgy hívék a gazok - nem árthatnak neki, mivelhogy anyjától egy csodaerejű drágaköves gyűrűt kapott volt, mely állítólag mindennemű fegyvertől megoltalmazza.

Az orvul megtámadott herceg hátrált a hálószoza ajtaja felé. Azt megzörgeté, majd teljes erővel megrázta s hitvesének nevét kiáltozá.

Süket volt a fal, mert a mögötte rejtőző asszony egyetértett a bűnösökkel.

Az egyenetlen viaskodásban kimerült Endre nyakába hurkot vetének s mint egy veszedelmes vadállatot megfojtották. Holttestét kiveték a kolostor kertjébe, hol napokig temetetlenül hevert.

Ilyen nyomorultul vészett el az ártatlan magyar királyfi.

Mérhetetlen fájdalommal vette e rémes hírt Lajos, méltó felháborodással a magyar nemzet. A fájdalmat és felháborodást boszúvágy váltotta fel s nem volt egyetlen magyar sem, aki készséggel nem csatlakozott a testvére haláláért boszuló hadjáratra készülő király seregéhez.

Az Olaszországba induló magyar sereg előtt fekete zászló lengett, a megfojtott Endrének halásápadt arca kiáltott bosszúért ezen a gyászlobogón.

Lajos útja a diadalmak útja volt, az összeszedett zsoldos seregeket mindenütt szétverte s nem sokára Nápoly is kezébe került. Nápoly igen, de a gyilkosok nem. Johanna, a férjgyilkos asszony, Tarenti Lajos herceggel Franciaországba menekült. Ártatlannak híresztelte magát, de ha valósággal ártatlan volt, miért menekült az igazságkereső Lajos elől?

Lajos kérte a pápát, hogy ítéljen ő a megszökött férjgyilkos asszony felett s a pápa meg is ígérte, hogy szigorú vizsgálatot fog tartani s ha bűnös Johanna, büntetését nem fogja kikerülni.

Lajos bizott a pápa igazságszeretetében és szigorúságában, azért Nápolyban hagyva Laczkfi Istvánt egy erős sereggel, visszatért Magyarországra.

A pápa megtartotta a vizsgálatot s ez a vizsgálat tisztára mosta Johannát a férjgyilkosság vádja alól a világ előtt, de nem Lajos és az igazságos Isten előtt.

Tarenti Lajos, ki ezalatt feleségül vette Johannát, visszatért Olaszországba és zsoldos sereget gyűjtve a nápolyiak támogatásával szüntelenül zaklatta Laczkfi István őrseregét. Majd veszedelmes betegség tört ki s e kettős csapás alatt sanyargó magyar sereg napról-napra fogyott. Hazatért Laczkfi és tudtára adta Lajos királynak, hogy mi történt Nápolyban.

Így vezette seregét Lajos 1350-ben másodszor Nápolyba, most már avval a szilárd elhatározással, hogy a pápa fölmentő ítélete ellenére is felelősségre vonja Johannát s igazságosan megbünteti.

Lajos ebben a hadjáratban megmutatta, hogy nem csak jeles hadvezér, hanem személyes bátorság tekintetében is méltó a legnagyobb tiszteletre.

Aversa ostrománál egyike volt az elsőeknek, aki a vár falára fölmászott, s dacára annak, hogy megsebesült, addig nem nyugodott, míg a várat hatalmába nem kerítette.

Dicső látvány az egy seregre nézve, ha koronás vezére szembeszáll a halál veszedelmével s nemcsak parancsolni, hanem jó példával lelkesíteni is tud.

Még ennél is dicsőbb tettét jegyezte fel a történelem:

A megáradt Negro folyamán kellett átvezetnie seregét. A hömpölygő ár elsodorta a hidat s így vesztegelnie kellett a seregnak, mert sem ember, sem állat, életveszély nélkül bele nem mehetett.

Ekkor Lajos király biztatott egy Szeredai nevű közvitézt, hogy ugrasson bele lovával s próbálja meg sodró-e az ár?

A vitéz király szavának habozás nélkül engedelmeskedve, beleugratott lovával a folyóba. A zuhatag nemsokára lefordította a lóról s a hullámmal küzködve élet és halál között lebegett.

Ekkor a hős király nem törődve avval, hogy mit kockáztat, beleugrott a folyóba, a vízből felbukkanó vitézt ruhájánál fogva megragadta és hatalmas karjával szelve a hullámokat, szerencsésen partra hozta.

Hogy ne követte volna az ilyen vezért serege akár a halál torkába is! Hogy ne szerette volna az ilyen királyt nemzete! A vitézség mindenha legnagyobb ékessége és büszkesége volt a magyarnak és ha meg tudták becsülni az egyszerű vitézben, százszoros értékűnek látták a királyban.

Nápolyt újra elfoglalta Lajos, de a bűnös Johanna nem várta be, hanem elmenekült. A pápa ismét megígérte, hogy újabb vizsgálatot fog indítani Johanna ellen és ez az újabb vizsgálat másodszor is fölmentette Johannát.

Ekkor Lajos - látva, hogy Nápolyt csak erővel tarthatja meg hatalmában - lemondott róla s visszatért hazájába s Johanna megbüntetését nem gyarló emberre, hanem az igazságos istenre bízta.

A pápa Johannának visszaadta a nápolyi trónt, de háromszázezer arany hadi sarcot rótt ki reá, melyet Lajos magyar királynak tartozik hadiköltség fejében fizetni.

A nagy király visszautasította.

- Ne mondja senki - így szólt Lajos - hogy öcsém vérdíjául fogadtam el.

Utólérte-e Johannát a méltó büntetés?

Durazzói Károly herceg, a Lajos által megfojtatott bűnös Durazzóinak unokaöccse, később megfosztotta a férjgyilkos királynét trónjától, börtönbe veté és ott megfojtatá.

Életet életért.

A HUNYADIAK KORA.

Hunyadi János, a törökök réme.

Történt az 1442-dik esztendőben, hogy a török jókora sereggel berontott Erdélybe. Mezid bég volt a török sereg vezére.

Lépes György, erdélyi püspök, kisdéd hadával Szent Imrénél megütközött Mezid béggel, de a jóval nagyobb török had tönkre tette az erdélyi püspök seregét s aztán Szeben ostromára indult.

Meghallotta ezt egy Hunyadi János nevű, híres vitéz s nem késlekedett Erdély segítségére sietni. Volt neki már Mezid béggel többször találkozása, ismerte is őt Mezid, félték is tőle a törökök, azért a török vezér roppant jutalmat tűzött ki Hunyadi fejére.

- Holtan vagy elevenen kerítsék kezére - mondá - mert Hunyadi egy maga fölér egész sereggel.

A dicső hőst halálos veszedelem fenyegette.

Ámde volt Hunyadinak egy Kemény Simon nevű alvezére, aki tudomást vett valami útonmódon Mezid szándékáról. Nem nyugodott meg addig, míg Hunyadit reá nem birta, hogy ebben az egy csatában cseréljen vele fegyverzetet.

A nagy hős nem gyávaságból, hanem hazája iránt való szeretetből teljesítette Kemény Simon kérését.

Rettentő erővel támadtak a törökök Kemény Simon seregére és sűrű tömegekben vették a hőst magát körül. Mindenik szerette volna, ha övé lesz a jutalom. Nem is figyelt senki egyébre, csak arra, hogy a Hunyadinak képzelt hős közelébe férközhessék.

Tollal le nem írható küzdelem fejlődött ki. Kemény Simon jól tudta, hogy élve nem hagyja el a csatát, megfizettette drágán életét. Mikor aztán diadalmaskodtak a törökök s Kemény holtteste körül ujjongtak, oldalról hadikürt rivalgása mellett előrohant feltartóztatlan erővel az igazi Hunyadi, a törökverő nagy hős.

Megiszonyodva ismerték fel a törökök legrettenetesebb ellenségüket, de már késő volt. A Kemény Simon halála egy fényes győzelemnek lett váltsága. Futott a török s nyomában volt folyton Hunyadi serege, Havasalföld határáig kergette Mezid bég vert hadát s még arra is rá ért, hogy az álnok oláhországi vajdát hódolatra kényszerítse. Ez volt a Szeben melletti diadal.

*

Nemsokára 80 ezernyi haddal tört be Erdélybe Mezid bég, hogy a szebeni gyalázatot lemossa fegyveréről.

Hunyadi 15 ezer jó vitézzel fogadta a Vaskapunál. Ez a Vaskapu Erdély és Magyarország határán van, a mai Hunyad megyében.

Hiába bizakodott Mezid bég nagy seregében. Övé volt az erő, Hunyadié a bátorság és vitézség; Mezid bég ura volt a nagy seregek; Hunyadi vezére a diadalhoz szokott kisebb seregek; Mezidnek sok volt a harcosa, Hunyadinak hatalmas esze és hadvezéri ügyessége volt.

A nagy török sereg itt is irtóztatós vereséget szenvedett. Tömérdek török esett el, 5000 fogságba került.

És Hunyadi nevét szárnyára kapta a hír s nemcsak Magyarország, de az egész keresztény Európa benne látta védő oszlopát.

Ez volt a Vaskapu melletti győzelem.

*

Bezzeg felbuzdult e diadalhírek hallatára az egész keresztény világ. A pápa újra eszébe vette a törökök kiűzésének nagy tervét s a nikápolyi vereség után elterjedt kétségbeesés helyet adott az önbizalomnak. Immár senki sem tartotta legyőzhetetlennek a törököt, hanem büszkén emlegette a Hunyadi János nevét.

Mi volt akkor e név dicsőségéhez képest a királyok dicsősége?

Nosza buzdították a keresztény fejedelmek Ulászlót, hogy folytassa a dicső munkát. Igértek pénzt, ígértek segélyhadat, magasztalták Hunyadit s el voltak telve a legkecsegtetőbb reményekkel.

Ezekből a gyönyörű ígéretekől természetesen nem lett semmi, mert a nyugati fejedelmek nagyon bőkezűek voltak a szóbeli segítségben, de valójában egyik sem tett semmit.

- Hadd harcoljon a magyar, neki van Hunyadija - gondolták magukban.

Ulászló fiatal volt és dicsőségre vágyó. Kapott tehát a kínálkozó alkalmon és elhatározta, hogy a török ellen megindítja a hadjáratot.

Zsoldos sereget szerveztek, mely az önkényt csatlakozókkal fölrugott negyvenezerre.

Evvel a sereggel indult meg Ulászló király és Hunyadi a török földre.

Soha ennél fényesebb hadjáratot nem viselt a magyar s dicsőbb példáját még nem adta hadvezér lángeszének, mint e hat hónapig tartó hadjáratban Hunyadi János.

Úgy hatolt előre az idegen földön, mint a hadisten.

Tizenkét ezer vészhez-bajhoz hozzászokott katonája követte, az alatt pedig Ulászló utána jött a derék haddal.

Egyik győzelmet a másik után vívja. Sok apróbb diadal mellett hatszor tesz tönkre nagyobb sereget s egyik nap három csatát vív s mind a háromban ő a győztes.

Katonái követik, mint apjukat, parancsát vakon teljesítik, mert tudják, hogy, amit a vezér akar, annak úgy kell történnie, mert úgy van az legjobban.

Ha tizszer akkora sereg áll is előttük, vissza nem riadnak, mert Hunyadi úgy rendezti a csata sorját, hogy minden magyar vitéz tiz ellenségnek tud megfelelni.

Csak a rideg tél állíhatta meg hódító útjában. Kevés volt a takarmány, legyőzhetetlen az akadály, melyet nem emberi kéz, hanem a természet emelt útjában.

Egyesült tehát a derék haddal s hat hónapi dicsőséges hadakozás után visszatért hazájába.

Ez volt az úgynevezett „hosszú hadjárat”.

Ha Hunyadi János ennél többet nem tett volna is, ott van helye a világtörténelem legnagyobb hadvezéreinek sorában.

*

Európa keresztény fejedelmei nem győzték Ulászlót dicsérni és újabb hadjáratra buzdítani.

- Csak folytasd - lelkesíté a pápa - ki kell szorítani a pogány törököt Európából. Kinek olyan vezére van, mint a minő Hunyadi, annak bűn nem folytatni a harcot.

Megint ígérték a keresztény fejedelmek katonát és pénzt; a templomokban hálát adtak istennek a keresztény fegyver dicsőségeért s a törökök kiűzésének reménye eltöltötte a szíveket.

Ulászló fiatal volt és harci dicsőségre vágyott, ő tehát nagyon óhajtotta a megkezdett törökírtó hadjárat folytatását.

Hunyadi nem bízott már a nyugati fejedelmek ígéreteiben, nem is pártolta nagyon a hadjárat folytatását, inkább amellet volt, hogy az ország déli részét tisztítsák meg a töröktől s biztossítsák, mert Hunyadi János nemcsak nagy hős, hanem megfontoló, józaneszű, magyar hazafi is volt.

Azonközben követség jött a török szultántól. Békét kért a török, visszaigérte mindazokat a várakat, melyeket a szerb földön már eddig elfoglalt, nagy váltságdíjat ígért sógoráért, kit Hunyadi az előbbi hadjáratban elfogott.

Hunyadi, meg a józaneszű főurak úgy gondolkoztak, hogy meg kell ragadni az alkalmat. Az országnak békére van szüksége, mert Giskra a felső vidéket nyugtalanítja s úgy látszik Frigyes császár is szeretné a magyar koronát megkaparintani.

Megkötötték Szegeden a törökkel tíz évre a békét. Alighogy eltávoztak a török követek, nagy ígéretekkel újra előállottak a keresztény fejedelmek követei. A velenceiek azt ígérték, hogy a Kis Ázsiában levő Murad szultánt nem eresztik át Európába - ha esetleg szüksége volna, hogy átjöjjön. A pápa ígért pénzt, segélyhadakat ígérték a többi fejedelmek. A pápa követe azt bizonyígtatta, hogy a pogány töröknek adott esküszót megszegni nem bűn.

Az egyeneslelkű, becsületes Hunyadi erősen állott az eskü megtartása mellett, de ingadozott Ulászló és ingadoztak sokan a magyar főurak közül.

Ulászló fiatal volt és harci dicsőségre vágyott, mindenáron ki akarta magát tüntetni.

Az ékesen beszélő pápai követ célt ért; Ulászló elhatározta újabb had vezetését. A szegedi esküt megszegte a nemzet.

*

Felkészülődött a had, hanem a keresztény fejedelmek most is megfeledkeztek ígéreteikről. A magyar megint csak magára maradt.

Hunyadinak jutott az óriási munka: szervezni a sereget.

Már idegen földön volt a sereg, midőn hírért vették annak, hogy Murad visszatért Kis Ázsiából, még pedig olyan formán, hogy a kapzsi velenceieket megvesztegette a török arany s mert Murad minden katonájáért egy aranyat fizetett, hát azok a hajók szállították át Európába a keresztények ellenségeit, amelyeknek ezt az átszállást meg kellett volna akadályozniok.

Ez a szörnyű hír lesújtotta a magyar sereget, de Hunyadit nem.

Murad százezer katonából álló sereget vezetett az esküszegő magyarok ellen és boszút lihegve fogadást tett a próféta szakállára, hogy nem hagyja ezt az esküszegést megtorlatlanul.

Várnánál találkozott a két sereg.

Hunyadi hadvezéri lángelmével rendezte el a sereget, s lelkesítő szavaival bátorságra tüzelte, a vitézek szívébe bizalmat ültetett.

Ulászlót biztos helyre állítja s melléje kipróbált vitézségű csapatot rendelt. Szívére kötötte a fiatal királynak, hogy addig, míg ő jelt nem ad, a csatába bele ne vegyüljön.

Megkezdődött az örökké emlékezetes ütközet.

Hunyadi mindenütt ott volt, a hol a legnagyobb veszély fenyegette a sereget. A csüggedőt bátorította, a vakmerőt visszatartóztatta s habár a törökök oroszlán-bátorsággal küzdöttek, a diadalt - úgy látszik - nem lehet Hunyadi kezéből kicsikarni.

És a legválságosabb pillanatban elront mindent Ulászló királynak meggondolatlan hevesége. A hosszú várakozást megunja, a környezetben levők pedig ingerlik, hogy ime Hunyadi őt tétlenségre kárhoztatja, mert csak ő akar a dicsőségben részesülni. A magyar király miért szorúljon mindenütt háttérbe? Csak azért is vegyüljön a küzdelembe s kívánja jogos részét a diadalból.

Ulászló fiatal volt és diadalra vágyó. Hallgatott a bujtogató szavakra, ott hagyta biztos helyét és vakmerően reá támadt a törökre. Azoknak sem kellett több. Körülfogták minden oldalról s a hősiek ellenállás dacára kíséretét levágták s aztán egyik vitéz őt is leszúrta lováról. Fejét nagy diadalordítással póznára tűzték s úgy mutogatták.

A magyar sereg látva királyának véres fejét, összezavarodott s futásnak eredt.

A szegedi esküszegés nem maradt bosszúlatlan.

Történt pedig ez 1444-ben.

Hunyadi János utolsó győzelme.

II. Mohamed, a törökök leghatalmasabb császára, 1453-ban elfoglalta Konstantinápolyt, megdöntötte a sok száz évig fennálló görög császárságot és abban a büszke álomban ringatózott, hogy nemsokára Budát, azután Bécsét és Európát egészen leigázza, mert amiképpen egy isten van az égben, úgy egy úrnak kell lennie a földön is. Ez az úr Mohamed léssen.

Legelső áldozatnak Magyarországot szemelte ki.

Cillei, a helyett, hogy az ország védelmére gondolt volna, a királlyal egyetemben Bécsbe szökött.

Hunyadi elfeledett minden sérelmet, ellenségeinek kicsinyes gyűlölködését, csak az elhagyott hazára gondolt és hazafiui szent kötelességére.

Magyarországot meg kell menteni mindenáron!

A pápa megemlékezett rólunk. Küldött 50 ezer darab aranyat, hogy lehessen zsoldosokat fogadni, küldött egy lelkes szerzetest, Kapisztrán Jánost, aki lángoló szónoklatával az egyszerű népet harcra buzdította. A nép tódult a kereszt védelmére, Hunyadi pedig megmozdított minden követ, hogy sereget teremtsen elő. Pénzzé tette vagyona egy részét s áldozatul hozta azt is a hazának.

Nádorfehérvárát, Magyarországnak ezt a déli bástyáját erős kezekre bizta: Szilágyi Mihály, a Hunyadi sógora és a nagy hősnek László nevű fia védelmezték.

A büszke Mohamed nem is álmodta, hogy őt valaki feltartóztathatja diadalmas útjában.

Töretni kezdette az erős falakat. Éjjel-nappal szünet nélkül ropogtak, bömböltek az ágyúk, vakmerő rohamokat intéztetett a vár ellen, de hasztalan volt minden erőfeszítése.

Minél tovább tartott az ostrom, annál dühösebb lett Mohamed.

Korbáccsal üzte vissza a véres fejjel hátráló janicsárokat - így nevezték a vitéz török gyalogságot. Tépte mérgében a szakállát, hogy ez a vár oly sokáig feltartóztatja őt.

Megérkezett Hunyadi is a keresztény sereggel.

Először a Dunán veszteglő török hajókat gyújtatta fel és süllyesztette el, azután egy vakmerő csapatot bejuttatott a várba s az oda becsalt törököket összetörte. Majd több oldalról támadta meg a nagy török sereget s a vérszemet kapott keresztiesek, a kik kaszával-kapával voltak csak fölfegyverkezve, neki rohantak a töröknek s míg ezek között véres küzdelem fejlődött ki, Hunyadi általános riadót fúvatott s az óriási török sereget vad futásra kényszeríté. Mohamed tajtékozott dühében. Kitépte magát kíséretéből s egymaga akarta feltartóztatni a magyar sereget.

A „Jézus” és „Allah” kiáltás egybevegyült, a haldoklók halálhörgését csatabárdok, kardok, kaszák, kapák, szeges buzogányok csattogása, lovak patáinak dobogása elnyelte.

Mohamedet erővel vonszolták el katonái, hogy ott ne vesszen, mert már megsebesült volt.

Ez volt Hunyadinak legdicsőbb és legutolsó diadala is.

Mikor Rómában hírül vitték, a pápa ünnepi istentiszteletet rendelt el s az egész kereszténység nevében hálát adott a Mindenhatónak ezért a nagy győzelemért.

És Hunyadi János e diadal után husz nappal - meghalt.

Ragályos betegség ütött ki a táborban. Beteg lett az óriási testi és szellemi munka által elcsigázott dicső vezér is. Átvitette magát Zimonyba. Magához hívatta feleségét, László és Mátyás nevű két fiát és hű barátját Kapisztrán Jánost.

Szívreható búcsút vett feleségétől, magasztos szavakban oktatta fiait. Azt hagyta reájuk, hogy szeressék mindenekfelett a hazát, járjanak a becsület egyenes útján, legyenek jó vitézek, türelmes keresztények.

Azután fölvette a halottak szentségét és Kapisztrán karjai között kilehelte nagy lelkét.

Hunyadi János meghalt.

Az a hős, aki husz nagy csatában ezerszer állott szembe a halállal, szép csendesen keresztényi megnyugvással elszenderült.

Meggyászolta a keresztény világ és maga Mohamed is, midőn halála hírének meghallotta, így szólt:

- Benne a világ legnagyobb emberét veszttette el.

Ma a nagyok emlékét érc-szobrokkal örökítik meg, neked, te nagy hős, elég a gyulafehérvári templom sírboltjában az a kis hely, hová hült tetemedet helyezték; a te dicső alakod örökké élő szobor.

A hazaszeretet, becsületesség, hadvezéri nagyság örök mintaképe.

MÁTYÁS, AZ IGAZSÁGOS.

Hunyadi Mátyást királylyá választják.

Nehéz idők után, kívánjuk a nap sugarát; bánat feledtetője öröm, a háborgó nemzet elégtételt kívánt a gyalázatosan jutalmazott Hunyadi családnak.

Szilágyi Erzsébet, ez a nemesérzésű honleány, a legdicsebb hősnek özvegye, elvesztette édes, szép fiát, Lászlót; letépték anyai kebeléről a kisebbik fiút is, Mátyást.

Úgy kívánta az igazság, hogy a bánatos özvegy megvigasztalódjék.

Szilágyi Mihály, Hunyadi özvegyének bátyja, húszezernyi sereget gyűjtött s ez a sereg az önkényt csatlakozó köznemesekkel együtt negyvenezerre szaporodott, mire Pestre ért, hol az ország rendjei a fölött tanácskoztak, hogy ki legyen a király.

A nemzet nagyrésze csak arról akart tudni, hogy senki más, mint Hunyadi Mátyás.

Garai, Ujlaki és a többi hatalmasok hallani sem akartak erről. Gyűlölték a nagy hirre, nagy hatalomra jutott családot, no meg félték is Mátyástól, mert bátyja halálát - úgy gondolták - rajtuk megboszulja.

Nem ismerték a 18 éves ifjú érett eszét, uralkodói nagy tehetségét.

Míg az urak hosszadalmasan tanakodtak, Szilágyinak vitézei, kik a befagyott Duna jegén türelmetlenkedtek, megunták a hiábavaló ácsorgást s valamelyiknek eszébe jutott, hogy elkiáltsa:

- Éljen Mátyás király!

Mintha ágyúk torkából lötték volna ki ezt a kiáltást, úgy bömbölt végig az utcákon. A polgárok harsányan tovább adták és az egész város zengett-zúgott az új király nevéből.

A diákok hevenyében készült verset énekelve járták be a várost. Így hangzott az ének:

*„Mátyást mostan választotta
Mind az ország királyságra”*

Meghallották a tanakodó urak is. Nem használt már Ujlakiak és Garaiak ellenkezése semmit, bele kellett nekik is kénytelen-kelletlen nyugodniok.

Azért fényes követség indult Mátyás után Prágába, hogy kiváltsa őt Podjebrád fogságából s haza hozza nagy diadalommal.

Podjebrád 60 ezer aranyért kiadta Mátyást s azon kívül eljegyezte vele Katalin nevű leányát.

Így lett Hunyadi János ifjabb fiából magyar király.

Mátyás megmutatja, hogy királynak született.

Mátyás mellé, míg eléri a férfikort, öt évre kormányzóvá Szilágyi Mihályt választották meg.

Ez a jó öreg, vitéz katona volt, de az ország kormányzásához semmit sem értett s így az önálló, korán érett Mátyásnak nemhogy segítségére lett volna, hanem őt még akadályozta. E miatt első dolga volt Mátyásnak, hogy nagybátyját lerázza nyakáról, kinevezte őt beszercei gróffá s reá bízta az ország határának védelmét.

Bezzeg megszeppentek erre a Hunyadi család ellenségei. Gondolták magukban, ha Mátyás így bánik avval az emberrel, akinek trónját köszönheti, mi vár akkor reájuk, kik csak kényyszerűségből egyeztek bele abba, hogy őt válaszzák meg.

Nyomban összetanokodtak Garai és Ujlaki s Mátyás ellenében Frigyes császárt kínálták meg a koronával, annál is inkább, mert a magyar korona még mindig nála volt.

Frigyes elfogadta s bejött egy sereggel, hogy magát megkoronáztassa és a magyar trónt, melyre amúgy is régóta vágyakozott, elfoglalja.

De bezzeg Mátyással nem lehetett olyan könnyen végezni, mint Frigyes császár gondolta.

Sereget küldött a pártütők ellen, s ez a sereg először ugyan megfutamodott, de Mátyás újabb csapattal támogatva, másodsor is a pártütők ellen küldé, hogy mossa le a gyalázatot: - és emberül kitett magáért, mert Frigyes császárt kiszorítá az országból.

Már ekkor megmutatta Mátyás, hogy milyen nagy esze van. Nem büntette meg a gyáván hátrálókat, hanem bátorságra tüzelte őket újabb bizalmával.

A legyőzött pártütőket sem fejeztette le kegyetlenül, mint hajdanában Zsigmond tette, hanem barátjaivá tette legdühösebb ellenségeit azáltal, hogy nekik nagylelkűen megbocsátott.

Ez az igazi királyi erény. A tizennyolc éves Mátyás uralkodói képességének legfényesebb bizonyítéka.

A hős apának bölcs fia.

Mátyás félelemre tanítja a törököt.

Mohamed nem felejtette el a nándorfehérvári nagy gyalázatot. Az a reménység éltette, hogy majd visszafizeti a magyaroknak kamatostul.

Egyelőre megelégedett avval, hogy a déli tartományokat: Havasalföldet (ez volt a mai Oláhország) és Boszniát háborgatta. Mind a kettőnek fejedelmétől évi adót követelt, s a legerősebb várakat hatalmába kerítve, ismét fölötte veszedelmessé kezdett válni hazánkra nézve.

A sanyargatott fejedelmek Mátyáshoz fordultak segítségért és a vitéz ifjú király elhatározta, hogy a Frigyesből drága pénzen kiváltott szent koronát addig a fejére nem teszi, míg a törököt emberségre nem tanítja.

Hadd tudja meg a török, hogy Mátyás méltó fia a nagy Hunyadi Jánosnak.

Előbb Havasalföldet tisztította meg a töröktől, azután a Boszniában levő török várakat foglalta egyenként vissza, a törökök halált megvető vitézsége nem használt semmit, szemben Mátyásnak hadvezéri lángeszével.

Ő nem bírta a győzelmet nyílt csatára, mint atyja, hanem előbb kipuhította az ellenség gyengéjét s katonáit lehetőleg kimélve, bocsátkozott harcba. Mátyás azt tartotta, hogy többet ésszel, mint erővel.

Mohamed csakhamar tapasztalhatta, hogy az ő hódító kedvének akarva nemakarva meg kell csappannia, mert a magyarok királya félelmes ellenfél.

Mikor a törökkel végezett Mátyás, diadallal tért haza, hogy magát megkoronáztassa. Trónra lépte óta hat év telt el, e szerint csak 1464-ben tették fejére szent István koronáját.

Eddigélé királyi vérből származottak viselték a koronát, az egyetlen Aba Samu kivételével. Mátyás az első király hazánkban, kinek az apja köznemes sorsból emelkedett az ország főurai közé.

Molnárlegényből hadvezér.

Hallottátok-e hírét a rettenetes Kinizsi Pálnak?

A két karddal viaskodó, törököket holtra ijesztő, óriási erejű Kinizsiről hadd mondjak el egy történetet.

Mátyás király úgy ismerte először, mint molnárlegényt. Malomkövet emelt fel, tele zsákokat dobált fél kezével.

A magyar király azt mondta neki:

- Csapj fel öcsém katonának. Ekkora erőt nem hiába adott neked az Isten.

Besorozta a fekete seregbe. Itt Kinizsi Pál megbecsülte magát. Acélizmú kezében gyilkos szerszámmá lett a kard. Vakmerősége tetszett a vezérnek, vitézsége mind feljebb-feljebb juttatta, mert elmondtam én már, hogy a magyar király az érdemet jutalmazni szokta.

Kinizsi Pálból temesi gróf és vezér lett.

Történt pedig 1479-ben, hogy a török császár, az elkeseredett Mohamed, beküldötte Erdélybe Ali nevű vezérét nagy sereggel, hogy ártson, a mennyire árthat a magyar királynak, mert csak nemrégiben is egy szép seregét tette tönkre Mátyás az alvidéken.

Báthori István volt Erdélynek a vajdája, vitéz férfiú és jó hazafi. Kevés volt a katonája, azért oda izent Kinizsi Pálhoz, a temesi grófhhoz, hogy jöjjön segítségére.

Nagy, véres csata fejlődött ki Báthori és Ali serege között a Kenyérmezőn, nem messze Gyulafehérvártól. Sok volt a török, kevés a magyar, vitéz mind a kettő.

Báthori a csata hevében buzdította lankadó vitézeit, miglen gyilkos golyó oldalába furódott s a jeles vitéz lebukott a lováról. Megzavarodott a sereg s már-már futásnak eredett; a győzelem biztos tudata örömujjongásra készítette a törököt.

De ime, a szomszéd halom tetejéről hadi kürt harsan meg. Száguldó lovasok követnek egy embert, kinek a szemében irtózatoss harci tűz lobog. Két hatalmas kardot forgat két kezében s oly ellenállhatatlan erővel támadja meg a törököt, hogy nincs emberi erő, mi őt feltartóztatja.

Borzadva ismerik fel: Kinizsi Pált. Az a két fene kard utcát nyit a törökök sűrű tömegében. Haldoklók, széthasított fejű janicsárok fekszenek a halál-utcájában. Megszállja az elfáradottakat is újabb erő s a küzdelem megújul, mintha csak most kezdődne a csata.

Nem tart sokáig. Menekül vad félelemtől sarkalva a török. A tágas mezőn pedig tömérdek halott fekszik. Minden elesett magyarra jut tiz török.

Ez volt a kenyérmezei diadal.

A véres csata után nagy áldomás következett. Így volt szokásban már az őss magyaroknál is.

Asztalokat raknak a törökök hült teteméből s az öblös kupákat ürítik a haza jólétére, a haza ellenségeinek vesztére.

Majd a tárogató hangja mellett jókedvű legények szilaj táncra kerekednek és rakják a toborzót.

Nézi Kinizsi, nézi egy ideig. Fellobban benne is a vér, hadd táncoljon jókedvű vitézei között a vezér is, középre áll, majd oda kiált a vitézeknek, hogy hozzanak egy jól megtermett törököt, hogy egyedül ne járja.

Fogai közé veszi ruhájánál fogva és eljárja tüzesen a diadalmi toborzót.

Az a török, mikor csatába indult magyart ölni, nem gondolta, hogy őt Kinizsi nemcsak életében, de holtan is megtáncoltatja.

Mátyás megfizet Frigyes császárnak.

Nem volt a magyar királynak olyan állhatatos, alattomos ellensége több, mint Frigyes, német császár.

Háborúra biztatta a cseh király ellen, de azt a mit ígért, nem teljesítette, pedig az ő érdekében harcolt Mátyás. Agyarkodott ellene a pártütő főurakkal, szeretete volna Mátyást kitudni az uralkodásból s mikor látta, hogy ebbéli reménye nem valósulhat, akkor hosszas huzavona után rengeteg pénzt kívánt Mátyástól a magyar koronáért, mely nála zálogban volt.

Mikor Mátyás a törököt lépésről-lépésre szorongatta s már azon gondolkozott, hogy Európából végképpen kiűzze, a jó Frigyes császár hazánk nyugati határát pusztította. Mihelyt visszatért Mátyás országába, Frigyes rögtön visszahúzta macskakarmait és készen volt a simogatóra.

Alattomos, irtózatosan fősvény, kapzsi és gyáva volt Frigyes. Legkedvesebb foglalkozásnak tekintette a zavarosban való halászást.

Mátyásnak is kifogyott a türelme. Elhatározta, hogy azt a sok adósságot valahára lefizeti Frigyesnek. Megtámadta országát s a tartományokat egymás után elfoglalta. Utóljára került a sor a fővárosra: B é c s r e .

Megijedt Frigyes. Kapkodott fűhöz-fához, kérte a pápát, hogy engesztelje ki Mátyást.

Mátyás azt mondta, hogy ő visszaadja Frigyesnek a tartományokat, ha 700 ezer arany hadi sarcot fizet.

Ennek az óriási összegnek hallatára égnek meredt a fősvény Frigyes minden hajaszála.

Dehogyan tudott volna ő annyi rengeteg aranyat másnak, no meg éppen Mátyásnak, odaadni.

A magyar király folytatta a harcot.

Körülvevő a jól megerősített Bécs városát s ő maga megjelent a tüzérek között, mutatta, hogy melyik részét löjjék.

Egy alkalommal hadi sátorába tévedt egy ellenséges bomba, a kíséret megrémült, de Mátyás megtartotta lelki bátorságát.

Csak annyit mondott, hogy úgy látszik, a németeknek van még puska- és puskaporuk. Ennivalójuk biztosan fogyatékn van.

Ekkor történt - a krónikaírók szerint - hogy Mátyás király egy szép napon eltűnt a táborból.

Senki sem tudta, hogy hova lett.

Az nap egy nagy orrú sváb paraszt tört kereket hajtva maga előtt kiabált a bécsi kapu előtt, hogy eresszék be, mert eltört a kereke s az útszélén hagyott egy szekér lisztet, azt szeretné a várba belopni, ha ugyan sietősen megcsinálják benn a kerekét.

A nagy orrú sváb parasztot beeresztették.

Míg a tört kereket csinálta a mester, a sváb parasztnak elmesélték a szegény bécsiek, hogy majd meghalnak éhen. Már egérhúsra vetemedtek, kenyeret drága pénzen is alig lehet kapni.

A nagy orrú sváb parasztot este felé kibocsátották a várból megigazított kerekével s még szívére kötötték, hogy hozza minél előbb a lisztet.

Úgy is beszélnek, hogy az egyik ör nagyot ütött a hátára s azt mondta: „Eredj te, akkora orrod van, mint a magyar királynak”.

És csakugyan éppen az az orra volt, a melyik Mátyás királyé, mert ő maga volt.

Néhány nap mulva kitűzték a bécsiek a fehér lobogót, követséget küldöttek Mátyás királyhoz és Frigyes császár székvárosába nagy diadallal bevonult a magyar sereg.

Így fizette meg Mátyás király régi adósságát.

Milyen uralkodó volt Mátyás király?

Mátyásnak a természettől csodálatos éles esze volt. Hét éves korában - úgy mondják - már apja helyett levelet írt a pápának. Hét nyelven beszélt s nagyra törő lelkében jó előre támadt az a kívánság: ha belőle király lenne, mi mindent tudna ő alkotni.

Király lett és sokat alkotott.

Mint hadvezérnek szüksége volt kitűnő seregre; felállította a legyőzhetetlen fekete sereget.

Mint uralkodónak szüksége volt jó törvényekre; összehívta gyakran az országgyűlést, alkotott törvényeket, a melyek a királyi tekintélyt ismét helyreállították, a főurak mindenhatóságát megszüntették, az adófizetést nemcsak a nép, hanem a nemesség kötelességévé tették.

Minő igazságszeretetet nyilatkozik ebben is!

Ha a nemesség nem köteles az ország határán túl harcolni, akkor fizessen adót a fekete sereg fentartására.

Megérte a nemzet ismét azt, a mitől Nagy Lajos ideje óta úgy elszokott, hogy a magyar király meglátogatta a béke napjaiban hű népét. Majd íródiák, majd vadász, majd egyszerű paraszt képében utazgatott. Kipuhította a nép panaszát, kikérdezte, hogy az urak nem sanyargatják-e, hogy a bírák igazságosan ítélnék-e?

Beszéltek róla sok-sok apró történetet.

Miképpen volt vendége egy öreg juhásznak s aztán, hogy vendégelte meg ő az öreg juhászt budai palotájában. Hogy a kolozsvári bíró miképpen kényszerítette őt favágásra és fizetett neki botütéssel: - no, de meg is adta az árát.

Miképpen dolgoztatta meg a kényes főurakat a gömöri szőlőhegyen s mikor már nem bírták tovább a munkát, oktatta őket, hogy becsüljék meg a földmívest, mert, aki őket táplálja ilyen keserves munkával, az megérdemli, hogy becsüljék.

Ezek és hasonló történetek jártak szájról-szájra. A nép tódította, nagyította és senkiről olyan szívesen nem beszélt jót és dicséretet, mint a magyar királyról.

Arról a Mátyásról, akit ekeszarva mellől hívtak a trónra, aki teljes életében az Igazságot szolgálta, a gőgösöket megalázta, az ártatlanul szenvedőket megvigasztalta, aki maga volt a megtestesült igazságszeretet.

A budai fényes palota.

Káprázatos fényű volt Mátyás király palotája. Olaszföldről hívott képfaragók, építőmesterek fáradoztak rajta. Aki ebbe a palotába belépett, tudta, hogy a magyar király szereti a művészetet, hogy a király ízlése finom és nem sajnálja a pénzt attól, ami igazán megérdemli.

Annak a nagy hatalomnak és hírnek, melyet Mátyás egész Európában kivívott magának és nemzetének, külsőleg is méltó kifejezése volt a budai palota. Márványfalak, aranyozott szobrok, szökőkutak, nagy ügyességgel kirakott padlók ragadták meg a szemlélő figyelmét. A nagy trónteremben fogadta Mátyás idegen országok követeit. Egyébkor egyszerűen járt, de ha királyokkal, avagy királyok követeivel állott szemben, akkor bámulatba ejtette ragyogó öltözetével, kíséretének pompájával a vendéget.

Mondják, hogy egyszer a török császár követe merő bámulattól nem tudott szóhoz jutni.

Ennek a palotának legfőbb ékessége az a rész volt, hol magas polcokon bársonyba kötött, ezüst- és aranykapcsokkal diszített könyvei állottak.

Ötezer pompásabbnál-pompásabb kötésű könyv állott sorjában. Akkor tömérdek pénzbe került s még a királyok között is csak a leggazdagabbak tehettek szert ennyi könyvre.

A könyvnyomtatás mesterségét csak akkor találták fel, a könyveket tehát íratni kellett. Az íródiákok hosszú évekig görnyedtek nehéz munkában, míg egy könyvet lemásoltak.

Mátyás király egy sereg íródiákot tartott udvarában, akik könyvek írásával foglalkoztak. Évenként harmincháromezer aranyat költött erre a célra.

Nem azért íratott könyveket, mert cifraságnak tekintette, hanem azért, mert szerette a tudományt, szívesen olvasgatott. Olaszországból behívott tudós férfiakat: Vitéz Jánost, Czezinge Jánost udvarába gyűjtötte, velük társalgott, tudományos dolgokról beszélt, mert ő maga is fölért egy igazi tudóssal.

Micsoda nagy ember! A csatában lángeszű hadvezér, vakmerő hős; az uralkodásban bölcs, méltósággal és mérséklettel teljes; a tudósok között tudós; az egyszerű nép között jókedvű íródiák. Reá illik a római pápának mondása:

- Királyok királya.

És ennek a dicső uralkodónak, ki alatt a sokat szenvedett Magyarország arany korát élte, oly korán kellett sírba szállania! Harminckét évi uralkodás után, alig 50 éves korában halt meg a hatalmas király.

Megmérhette-e a nemzet e nagy veszteséget? Azok, akik a végső nyugalomra kísérték porhüvelyét, nem látták-e e kialvó nap után a nagy sötétséget, mely hazánk egén támadt?

Szegény köznép, neked volt talán a legtöbb okod őt siratni. Gyámolod kidült. Hányszor fog még unokád unokája is sírva felsóhajtani:

- Meghalt Mátyás király, oda az igazság!

Dózsa György a kuruc király.

Mátyás halála után keserves sorsa volt a parasztnak. Nem embernek, hanem barmoknak tekintették, aki arra való, hogy végezze a robotmunkát s ha kidül, pusztuljon el.

Ki törődött a parasztnak sorsával?

Az ország jóléte néhány esztendő alatt teljesen megsemmisült. Hasznát ennek a hatalmasok látták, kárát az egész magyar haza vallotta.

A török is mind gyakrabban meglátogatta kisebb csapatokban az ország déli részét. Nem állott senki ellen, könnyen tehetett.

Bakócz Tamás, az esztergomi érsek, keresztes hadjáratot hirdetett a török ellen. Hiába mondták neki az óvatos főurak, hogy a parasztnak kezébe ne adjon fegyvert, mert baj lehet abból.

Karjukra fehér posztóból keresztes tűztek fel s mind többen és többen gyülekeztek egy Dózsa György nevű, vitéz székelynek a zászlói alá.

Ezt a Dózsa Györgyöt nevezte ki a király a keresztes hadak vezérévé.

Dózsa György nemcsak vitéz, hanem nagyravágyó is volt. Azt jósolta róla egy cigányasszony, hogy trónra kerül, fejére koronát tesznek. Hitte Dózsa a jóslat teljesedését.

Mikor már összegyűlt a nagy sereg, nem a törökökről beszéltek a parasztnak, hanem az urak ellen s az ingerültség fokról-fokra nőtt.

Dózsanak tetszett a keresztes had bosszúvágya s készséggel reá állott, hogy a török helyett támadják meg a nemeseket. Irtózatos vérfürdőt készítettek az emberi érzelmeiből kivetkezett parasztnak. Ezer meg ezer nemes lett a parasztnak bosszújának áldozatává. Javaikat feldúlták, házaikat felgyújtották, az asszonyokat és leányokat meggyilkolták.

Dózsa elbizakodottságában „kuruc királynak” nevezte magát s féktelen mulatozásban töltötte éjjelét nappalát.

Mi lett a vége az iszonyatnak?

Szapolyai János, a leghatalmasabb főúr, nem a király parancsára, nem is a hazaszeretettől ösztönözötten, hanem csak azért, hogy a haza megmentőjének nevezhesse magát, szétszórta Temesvár mellett a parasztnak nagy tömegét, Dózsat a főbekkel együtt elfogta s a parasztlázadást elfojtotta.

Dózsat társaival Szapolyai több napig éhezett. Akkor levetkőztette a kuruc királyt s egy megtüzesített vastrónra ültette, fejére izzó vaskoronát tett és tüzes fogókkal tépette testét. Mikor a szerencsétlen ember félig megsült, reá uszította kiéheztetett embereit, hogy lakjanak jól vezérük sült husával...

Dózsáról azt írják a krónikások, hogy e rémítő kínokat egy jajszó nélkül tűrte, arcának egyetlen vonása sem árulta el szenvedését.

Csak akkor szólalt meg, midőn egyik társa beléharapott.

- Nem tudtam, hogy kutyáknak voltam a vezére.

Szörnyű idők még szörnyűbb emléke!

A következmény még ennél is rettenetesebb volt. Törvényt hoztak az ország rendei a parasztnak ellen.

Így szólott a törvény:

„A parasztnak nem szabad földesuraik telkéről elköltözniök, ha még oly rosszul bánnak is velök a földesurak.”

A mohácsi szerencsétlen csata.

1526-ban történt mindaz, amit most szomorú szívvel elmondok.

Veszélyre nem gondolva, vígan éltek világukat a magyar urak. Törökországban fenték a kardokat, rendezték az ágyukat. Mohamed álmodozott arról, hogy előbb Budát, azután Bécset foglalja el. Régóta hallgat a török, hadd beszéljen egyszer s ettől a beszédétől borzadjon el az egész keresztény világ.

Előbb két követet küldött a magyar királyhoz.

Ezt a két követet nem fogadták illő tisztességgel, hanem bántalmazták s a tatai tóba vetették.

Szolimán haragja ettől még nagyobb lett.

Most már tudhatták a magyarok, hogy a török háború nem vak lárma többé.

Most már volt kétségbeesett megzavarodás. Hordozták körül a véres kardot, hazát védeni fegyverre szólították a nemességet. Vészharangok kongása jelenté, hogy nagy a veszély, nagyobb most, mint a tatárjáráskor.

Régi magyar vitézség, mikor leszen a te feltámadásod?

Hunyadi János, Mátyás király szelleme miért nem szállod meg a késlekedőket, hogy oda hagyják kényelmes kastélyaikat, uri udvarházukat s tóduljanak mind... mind a király táborába?

Sok lesz az ellenség, halálos a küzdelem.

Követek lótottak-futottak az idegen fejedelmekhez, de hisz azok eddig is dicséretesen megfeledkeztek rólunk, most is azt mondták:

- Van nekünk elég bajunk, mit törődjünk a máséval is.

Nem törődtek sem ezelőtt, sem most, sem ezután. Csak a pápa küldött pénzt, hogy a török ellen sereget szervezzen a király.

Ötezer emberrel indult el Budáról, mire Tolnáig ért felrugott 28 ezerre.

Gyéren jöttek, egyenkint jöttek a derekabb hazafiak.

Hunyadi egymaga össze tudott hajdan toborzani 15 ezer embert és most, a legnagyobb veszély idején az egész magyar hazának csak 28 ezer embere áll ki a síkra.

Szolimán 200 ezer emberrel és 300 ágyúval jött.

Még szaporodott a magyar sereg, de nem volt e hirtelen összegyűlt vitézeknek hadvezére. Ha lett volna is kiváló hadvezér, ilyen sereggel nem mehet sokra. Gyakorlat kell a seregnek és vezérnek ahhoz, hogy egymást megértse.

Várták a hatalmas Szapolyai Jánost, akinek 40 ezer embere állott fegyverben.

Várták - várták, de Szapolyai késlekedett.

Tomori Pál, kalocsai érsek, ki már eddig is több alkalommal nagy vitézségének adta jelét, vállalta magára a sereg vezetését.

Jó vitéz volt Tomori, de a hadvezetéshez nemcsak vitézség kell.

Az elbizakodott magyarok a legutolsó percig nem akarták belátni, hogy minő halálos veszedelem vár rájuk. Csodálatos könnyelműséggel követelték a vezértől, hogy vezesse őket minél előbb az ellenség közelébe.

Türelmetlenül óhajtották - a halált.

Szolimán Mohács környékén állapodott meg. A Mohácsi síkon állította Tomori is csatarendbe hevesvérű vitézeit.

Augusztus 29-dike volt. A nap koronás feje tündökölve bukkant fel a villányi szőlőhegy ormán. A kósza napsugarak vakító fényűvé tették a díszes öltözetű magyar vitézek seregét s a tarka-barka török katonákat.

Szolimán Allahhoz fordult segítségért, egész serege leborult a földre és kérte a prófétát, hogy segítse őket diadalra.

Víg volt a magyar tábor, hetykék a vitézek.

Egy tréfás püspök megjegyezte, hogy Tomori ma 20 ezer vértanúval megy a másvilágra. Jó lenne, ha már előre megkérnék a pápát, hogy avassa mindnyájukat szentekké.

A király szakácsa megkérdezte Lajostól, hogy hol készítse el az ebédet:

- Isten tudja, - felelé a király - hogy hol fogunk ma ebédelni.

Midőn a harci tárogató megszólalt, előhozták a király sisakját. Míg fejére tették, az ifjú király arca halálsápadttá lőn.

Vajjon nem sejtette-e, hogy többé az ő fejére sem koronát, sem sisakot nem kell tenni?

Szolimán a féloldalt elterülő szőlőhegyekre óvatosan fölvezette seregét. A könnyelmű magyarok nem ügyeltek sokat arra.

Szolimán rejtett helyen fölállíttatá a háromszáz ágyút, mindeniknek torka a magyarok felé volt irányítva. A magyarok ezt sem látták.

Akkor megindítá Szolimán előcsapatait, hadd kezdődjék a véres játék.

A türelmetlen magyar sereg java része villámgyorsan támadott, áttörte a törökök csapatát s a hátráló részt üldözőbe vette. Mikor a szőlőkhöz ért, akkor látta, hogy a halál torkában van.

Jobbról-balról ellenség; háromszáz ágyú öntötte a halálhozó golyókat, sok ezer janicsár puskája ropogott.

Mit használt itt vitézség, erő?

Utcákat nyitottak az ágyúgolyók, minden janicsár puska egy-egy vitéznek az életét oltotta ki. E véres mészárlás nem tartott tovább másfél óránál.

A kised magyar had nagy része ott veszett, 7 püspök, 28 zászlós úr, 500 főbb nemes és 22 ezer vitéz holtteste borította a magyarok részéről a csatatért.

És a király?

Lajos megsarkantyúzta lovát, hogy legalább életét megmentse. Záporeső szakadt, mely a környékbeli patakokat hirtelen megdagasztá. A Csele-patakon, amint fáradt lovával átugratott, a meredek, sikamlós partról hátrahanyatlott a ló, s maga alá temeté királyi lovasát.

Ebben a nedves sírban találták meg később.

Szolimánt megsegítette Allah, a magyarokat megbüntette saját bűnök.

Szomorú tanuság, éltető igazság.

A muhi réten és a mohácsi mezőn ma kalászos búza ringatózik, szorgalmas kezek művelik s a negyedfélszáz esztendő óta alatta porladók utódai talán megértették valahára a komoly tanuságot.

Törökvilág Magyarországon.

Szolimán megkezdette Budáról hazánk meghódítását s azóta nem telt el egy év sem anélkül, hogy egy-két vár török kézre ne került volna. A Dunán túl levő nevezetes várak ormán török lófark hirdette, hogy basa az úr benne, nem csak a várban, úr a környéken is.

Siklós, Veszprém, Palota, Kanizsa török kézre kerültek.

Jaj volt a vidék védtelenül hagyott lakóinak! A várból rablókalandra ki-kiránduló török csapatok kiragadták a lakosok kezéből a betevő falatot, feldúlták családi boldogságukat, megrontották szerény örömeiket. Aggódo szívvel veté be földjét a magyar, mert nem tudta ő aratja-e le s ha learatta, nem a török hordja-e be?

A budai basa kormányozta azt a nagy darab földet, mely a Duna mindkét partján Budától le végig a török igában senyedvt.

Adót fizettek, kimondhatatlanul sokat szenvedtek a magyarok, de legalább nemzetiségüket és vallásukat nem fenyegette veszély. A török nem törődött sem az egyikkel, sem a másikkal. Különbnek tartotta a maga vallását, a műveltségre meg éppen semmit sem adott.

Mátyás hatalmas országa háromrészre szakadt tehát. A nyugati részre szorult Magyarország koronás királya, a haza szívét Budával, a fővárossal együtt magának tartotta a török, a keleti részt Erdélylyel meghagyta János Zsigmond birtokában.

A történetírók török hódoltság korának nevezik ezt az időszakot, mi nevezzük a bűnhődés nehéz századának.

A HAZASZERETET DICSŐ HŐSEI.

Szondi György.

Szolimán parancsot adott a pécsi és budai basáknak, hogy indítsák meg újra a háborút a magyarok ellen. Merre várat látnak, foglalják el, keresztül-kasul az országban pusztítsák a magyart, terjesszék a török hatalmat. Ali basa elindult Budáról s északnak vette útját. A kis Drégely vára állította meg. Drégely várának a kapitányát jól ismerte Ali, tudta, hogy Szondi György a neve, azt is tudta, hogy vitéz ember.

Követül küldötte fel hozzá az orosz papot s azt izente nagy-jóakarattal.

- Ali nem akarja romlásodat, jó magyar kapitány. Tiszteli a vitézségedet, sajnálja az életedet, azért add fel a várat, ezt a kis sárfészket s menj el vitézeiddel bátorságosan. Nem görbül meg egy hajadszála sem.

Jó Szondi György így felelt Alinak:

- Szondi megköszöni Alinak a jóakarátát, hanem a tanácsára nem volt szüksége. Drégely nem erős vár, azt is tudja Szondi. Lerontja az ágyú, de míg le nem rontja, egy tapodtat sem mozdul Szondi György. Fal helyett fal lesz a vitézek hőse melle, élve el nem hagyja se Szondi, se Drégely egy öre sem a gyöngye sárfészket.

Rombolták a golyók Drégely kőfalát, megpróbálták százszor is a törökök, hogy följussanak a falra, de Szondi és vitézei őrt állottak éjjel-nappal. Ali tépte dühében hullámmzó, szép szakállát, korbáccsal kergette újabb ostromra fáradt katonáit.

A fal omladék lón a hosszú ostrom alatt, Szondi vitézei egyre hullottak.

Ekkor a kapitány a vár piacára kihordatta minden kincsét, sok becses jószágát. Tüzes paripáinak sügyébe tört döfetett s a halomba hordott drágaságokat meggyújtatta. - Ne jusson a török kezébe egyéb, mint kő és hamú. Jöhetett a török, a végső tusára, készen várta Szondi. Mintha ezer lelke lett volna mindeniknek, oly szaporán hullott csapásaiktól a török. Maga Szondi György volt a legrettenetesebb. Mint neki bősüült oroszlán úgy küzdött. Golyó hatolt egyik lábába, majd jobb karjába s ő féltérdre roskadva, balkezébe szorított kardjával tovább küzdött, míg egy gyilkos golyó kioltá életét.

Ali megbecsülte holta után is.

Két énekes apródját, kiket hozzá küldött még az ostrom előtt Szondi, kegyébe fogadta; a vitéz kapitányt egy domb tetejében eltemetteté és sírhantjára lobogós kópját tüzetett.

1552-ben történt; Drégely omladékát nagy áron vette meg a budai basa.

Losonczi István.

Achmed basa az erős Temesvárt szállotta meg, hogy a déli vidéken egy vár se álljon védelmére a magyaroknak, akadályául a török hódításnak.

Az erős várban 2700 főnyi őrség volt, csak hogy jobbára idegen zsoldosokból állott ez az őrség; zsoldért vívott, nem hazáért és becsületért.

A vár kapitányát Losonczi Istvánnak hívták. Tetőtől-talpig vitéz ember volt, jó hazafi.

Ha mind magyar lett volna oldala mellett, nem éri akkora gyalázat.

Egy ideig még csak harcoltak a zsoldosok, míg kijárta bőven az eleség, bor és a zsold. Mikor fogyatékán voltak mind a háromnak, nem akarták tovább védeni a várat. Zúgolódtak a kapitány ellen. Zsoldot követeltek s mert Losonczi nem adhatott, titkon összeesküdtek ellene.

Künn háborgott az ellenség, török ágyúk torka szórta a faltörő golyókat, benn pedig izgága katonák ellene szegültek a kapitánynak.

Hol egyetértés nincsen, ott erő sincs.

A zsoldosok nyíltan fellázadtak és hangosan követelték Losonczitól, hogy adja fel a várat, ha őket többé fizetni nem tudja, mert ők nem azért állottak a király zsoldjába, hogy éhezzenek, szomjazzanak és ezért a bérért kockára tegyék életüket.

A derék Losonczi kérte, hogy legyenek türelemmel, könyörgött, hogy ne hagyják őt el a legnagyobb veszélyben, ígérte, hogy megfizeti őket busásan, csak verjék vissza a törököt. Mind hiába! Hol nem hazaszeretetből táplálkozik a vitézség, hanem haszonlesésből: ott ne várjon senki hűséget.

Losonczi kitűzette a fehér lobogót. Alkudozott a törökkel, bár vitéz lelke felháborodott e cselekedete ellen. Achmed ígéretet tett, hogy az őrséget szabadon elereszti. Megindult Losonczi a gyalázatos útra. A törökök kárörvendő táborán keresztül kellett vonulnia. Az áruló török számba sem vette adott szavát, kaszabolni kezdte az elvonulókat. Haragra gerjedt a mélyen megalázott hős. Kiséretét fölbuzdítva kardot rántott s addig küzdött halált megvető bátorsággal, míg utolsó szál emberével együtt elesett. Achmed elfoglalta Temesvárt, de sok vitézének élete árán jutott birtokába. Ez is 1552-ben történt.

Dobó István és az egri nők.

Achmed is északnak vette útját Temesvár elfoglalása után. Szolnok várát a gyáva kapitány egy kardcsapás nélkül feladta s így kettős győzelme után elbizakodva sietett, hogy Ali seregével egyesítse a magáét. Ez a nagy sereg Eger vára alá vonult.

Nagy volt Eger vára, jól megerősített, 2500 magyar vitézből állott az őrsége, de legnagyobb erőssége **D o b ó I s t v á n**, a hős kapitány volt.

A kapitány mellett két buzgó hadnagy: **B o r n e m i s s z a J á n o s** és **M e c s k e i I s t v á n** buzgólkodtak, hogy méltóképpen fogadják a törököt.

Összehordattak jó előre eleséget bőven, megtöltötték a puszkaporos tornyot, fegyvernek hijával sem voltak.

- Hadd jöjjön a török! - így biztatta vitézeit Dobó.

Ali is győzelemről jött, Achmed is. Az egyesült sereg nagy hetykén nézett fel az egri várra és már ott látta képzeletében a török lófarkat.

Lassan Ali, lassan! Nyugtával dicsérd a napot!

Büszke üzenettel jött a török követ:

- Add fel a várat Dobó István, ha kedves az életed, ezt izeni Ali, a budai basa.

Dobó István pedig egy koporsót tüzetett ki a várfalára, hogy abból olvassa ki a feleletet, mert a török követ lekerült a vár börtönébe.

Azt jelentette a koporsó, hogy Dobó István és az őrség élve nem hagyja el Eger várát, utolsó csepp vérig oltalmazza.

Nosza, hozzá látott a török a vár ostromához. Sokszor próbálták már, volt elég ügyességük. A szakállas ágyúk ropogtak szünet nélkül, tűzsárcányok röpültek, égő bombák szállkostak a levegőben, mintha egy-egy lángba borult madár lett volna mindenik. Roham után roham, török hátán török kapaszkodott fölfelé. A fal omlott, iszonyú rések keletkeztek, de talpon volt az őrség éjjel-nappal. Emberfeletti megerőltetéssel dolgoztak. Bornemissza gyártotta a tűzszerszámokat s azokkal iszonyú pusztítást vitt véghez az ostromlók soraiban.

Dobó ott volt mindenütt, hol buzdítani kellett újabb kitartásra a katonákat. A holtra fáradtatkat pihent erővel váltotta fel, a várfalon lőtt réseket éjjel, fáklya világa mellett berakatta. Szigorú volt és fáradtságot nem ismerő, akin észrevette, hogy a védelembe beleunt, korán ártalmatlanná tette. Parancsot adott ki, hogy az olyan katona, aki törököktől levelet elfogad s a vezérnek át nem adja vagy meg nem semmisíti, halállal lakol.

Mikor a török basa két heti ostrom után újabb követet küldött levéllel Dobóhoz, kettéhasította az írást, felével betömte száját a követnek, hogy szóhoz se jutva, kitakarodjék a várból.

Nőttön-nőtt a veszély. Omladoztak a falak, fogyott a várvédők száma. Egy török tűzgolyó felrobbantotta a puszkaporos tornyot s az iszonyú dördüléssel a levegőbe röpült. Sok épület összeomlott, sokat emésztett meg a tűz és az emberélet fogyott... napról-napra fogyott.

Dobó István még sem akart elcsüggedni. Ha a férfiú kevés, kipótolja a nő.

Ime az egri asszonyok, egri leányok egy-egy hőssé válnak. Férjeik oldala mellett harcolnak a várfalán. Forró vizet, lúgot, égő szurokcsóvákat, köveket zúdítanak a várfalára kapaszkodó törökökre. Recsegve törnek szét a létrák, leforrázott, szurokkal leöntött égő törökök zuhannak alá, magukkal rántva egész tömeget.

Iszonyú a pusztulás, végső a küzdelem.

Ali tajtézkiz dühében. Korbáccsal kergeti vissza a hátrálókat, de nincs emberi hatalom, ami az eltorzított, leforrázott, megégetett törököt visszatérítse.

A gyöngye leányt vérengző harcossá, a vértől irtózó anyákat a boszú angyalaivá avatta a küzdelem. Hazájuk és legdrágább kincsök: férjük, fiuk, vőlegényük forogtak kockán.

Ilyen ostromban nem volt része sem előbb, sem utóbb a töröknek.

Megszégyenülve, tönkre téve kellett ott hagyniok az elkeseredett basáknak Eger várát.

Megrongálva, de szabadon állott az s az egész magyar hazát bejárta Dobó Istvánnak és az egri nőknek dicsősége.

Ezentúl közmondássá vált hazaszerte: „Kivivta az egri nevet”. Arról mondták, aki nagyvitéz dolgot cselekedett.

Ez is 1552-ben történt.

Zrinyi Miklós, a szigetvári hős.

Akár milyen vitézek voltak is a magyarok, a török kedvére terjeszkedett tovább, mert Ferdinánd király vezérei nem bírtak vele, akik pedig megállíthatták volna az elbizakodott törököt: a magyarokban nem bízott a király. Gyávák és arcátlanok voltak a zsoldosok, nem védői a magyarok ellenségével szemben, hanem nyűgei, dolyfős zsarolói.

Ha fegyverrel nem szerezhették békét Ferdinánd, valahára mégis vásárolt drága pénzen.

Szolimán hallgatott a szóra és megkötötte Ferdinánddal 5 évre a békét. Ezért aztán kellett a magyar királynak évenként harmincezer aranyat fizetnie.

Drága béke, de legalább valósággal béke lett volna! A magyarországi török várakban uralkodó basák folytatták a béke dacára is eddigi garázdálkodásaikat. Híresek voltak erről a Dunán túl levő várak basái.

Figyelmeztették őket a Szolimánnal kötött békére, azt felelték, hogy ők nem járnak ágyúval, nem ostromolnak várat, csupán kedvtelésből kalandoznak.

Zrinyi Miklós, horvátországi bán, kit lassankint megismertek a törökök, nem tűrte a basák garázdálkodásait. Megtámadta, ahol csak tehetett és véresen megtorolta pusztításait.

E miatt veszedelmes híre keletkezett a törökök között. Sokszor hallotta a nevét az öreg Szolimán is. Elhatározta, hogy mielőtt Magyarország felé veszi az útját, majd megmutatja neki, hogy a Szolimán haragja minő rettenetes.

Míg Ferdinánd élt, addig nem jött be, de 1566-ban, Ferdinánd halála után két esztendővel, roppant sereg élén rontott hazánkba. Ekkor a magyar trónon Miksa király ült, Ferdinándnak a fia.

Szolimán első gondolata volt, hogy megleckéztesse Zrinyi Miklóst, ki ekkor Szigetvárnak volt a kapitánya. A haragos császár körülvétette minden oldalról a várat s megesküdött a prófétára, hogy addig tovább nem megy, míg földig le nem rontatja a hitvány sárfészket.

2500 elszánt vitéz képezte Szigetvár őrségét, nem csak katonái, de hívei is voltak Zrinyi Miklósnak. Nem bízhatott senkiben a kapitány csak a maga és hívei bátorságában. Miksa király százezernyi haddal vesztegelt Győr tájékán, tudta, hogy Szigetvárát végpusztulás fenyegeti, meghallgatta Zrinyinek segélykérő követét, de nem mozdítja a nagy sereg koronás vezére még a kis ujját sem, hogy Zrinyinek segítségére legyen.

A vitéz magyar hős, mielőtt az ostrom megkezdődött, ilyen esküszóval tette le hitvallását a legdicsebb hazaszeretnek:

- Én, gróf Zrinyi Miklós, Szigetvár kapitánya, esküszöm a mindenható Istenre, hogy utolsó csepp véremig védem e várat, átkozott legyen a nevem, gyalázat érje családomat, ha szavam megszegem. Isten engem úgy segítjen!

Mély megilletődéssel, ünnepi csendben hallgatták a vitézek s azután a vezér példáját követve, megesküdtek ők is:

- Esküszünk az élő Istenre, hogy urunkat jóban, rosszban vitézi becsülettel támogatjuk. Ne fogadja be a föld annak a hamvát, ki szavát megszegi. Isten minket úgy segítjen!

E nyomoruságos időben nem hangzik-e úgy a hősök esküje, mint a hazaszeretnek szent imája?

Kezdődött a nagy munka. Szolimán háromszáz ágyúja ki nem fáradott a bömbölésben, rombolásban.

Mindennap megújult a kétségbeesett roham, mindennap visszaverték a várbeliek.

Zrinyi többször kirohant vitézeinek egy-egy csapatával s iszonyú pusztítást vitt véghez az ostromlók között.

Ez a példátlan vitézség megdöbbenetette az öreg Szolimánt. Követet menesztett a várba csábító ígéretekkkel:

- Neked adja a hatalmas szultán örök joggal egész Horvátországot, csak add fel a várat.

Felelt Zrinyi Miklós:

- Ha egész birodalmát, tenger kincsét adná, úgy sem juttatnám kezére Szigetvárt.

És tovább folyt az ostrom. A külső várat fölgyújtá Zrinyi, midőn már tovább védeni nem lehetett s a belső várba vonult, ott tartotta magát három hétnél tovább.

Szolimánt ette a méreg. Odaadta volna eddig szerzett minden dicsőségét, csak azt az egyet érje meg, hogy Szigetvár romján diadalmaskodjék.

Nem érte meg.

Az ostrom hatodik hetében váratlanul meghalt, de halálát eltitkolta a fővezér, hogy kedvét ne rontsa, bátorságát el ne vegye az ostromló seregek.

Végre egy föld alá ásott tűzakna felrobbantotta a főbástyát s iszonyú rés támadt a falon. A vitéz őrség 500-ra fogyott le, segítség nem érkezett. A halál órája ütött.

A vár piacára gyűjtötte híveit, ő maga legékesebb köntösében jelent meg, violaszínű selyem dolmányának zsebébe száz darab magyar aranyat tett, hogy ne bánja meg, aki levetkőzteti, elővette apjának a kardját, mellyel vitézi pályáját kezdette s mintha csak lakodalomba menne, oly könnyen, délcegen lépett hű katonái elé.

- Hű barátaim, mire elkészültünk, itt a végső küzdelem. Eddig nem sajnáltuk életünket, elhullottak bajtársaink, romhalmaz a vár, nyissuk ki a kapukat s rohanjunk ki a törökre. Drága az ember élete, de ennél sokkal drágább a becsület. Te, Juranics Miklós lobogtasd a zászlót, te meg, fiam, süsd el az ágyút, nem győzelemre, hanem hősi halálra indul most veletek Zrinyi Miklós; a földön többé nem, de oda fenn találkozunk!

Eldördült az ágyú, füst fellegéből egy maroknyi csapat rontott a törökre. Nem diadalt kerestek, hanem halált. Az ilyenek élete nagyon drága, de győzte a töröknek négyszázszor akkora serege.

Golyó találta mellén, fején a hős vezért, lebukott lováról és elhullottak körülötte mind.

Nem diadalt kerestek, hanem halált: mártiri koszorút tégy mindenik fejére, én magyar nemzetem.

Mig a hazaszeretnek egy árva szikrája bennereked a magyar szívben: dicsérik a költők, tiszteljük az utódok Szigetvár hőseit!

- - Miksa serege Győrnél körülsáncolta magát, a német tiszturak várták... várták, hogy Szolimán foglalja el Szigetvárt, induljon ellenök, hogy legyen, ki elől hősileg megfutamodjanak...

A török elfoglalta hazánknak két ötödrészét, a magyar király kiszorult a nyugati határ- vármegyékre. A török iga nehéz volt nagyon, de a nemzetnek még tovább kellett bünhödnie régi, nagy vétkeért.

Tűrj nemzetem, tűrj! Meg kell tisztulnod, hogy méltó légy a jövőre.

Bethlen Gábor.

Nagy birodalmak urai nagy hatalommal világhírré juthatnak, ám azért érdemük nem nagyobb, mint ezé a fejedelmé, ki Erdélyt virágzóvá, gazdaggá, boldoggá és hatalmassá tudta tenni.

Békében törvényei, háborúban kardja védte a népet. Bölcs volt és igazságos, lelke nemes, esze művelt, tudományát irigyelhatték hatalmasabb kortársai.

Hamar megszerette a nép s ez a szeretet volt uralkodásának legigazságosabb ítélete.

A protestánsok ellen II. Ferdinánd király nálunk is kiadta szigorú rendeletét, csak hogy a magyaroknak volt egy hatalmas támaszuk, aki épúgy szívén viselte az alkotmány, mint az üldözött vallás ügyét; ott volt a megerősödött Erdély nagyvezére, vitéz fejedelme: Bethlen Gábor.

Bocskai Istvánnál nagyobb vezér, kitünőbb uralkodó; fejedelme egy rendbe szedett, virágzó országnak, van katonája és van Európa nagyobb uralkodóinál tekintélye. Szövetséget köt a svéd királlyal, a németországi protestánsokkal és olyan sereg élén jelenik meg Magyarországon, melyhez fogható az eddigi erdélyi fejedelmek még nem tudtak kiállítani.

Útja nem harc, hanem diadalmenet.

A császári sereg fut előle, avagy vereséget szenved, ha fegyverét összeméri a Bethlen Gáboréval. Mintha Mátyás király támadott volna benne új életre, oly körültekintő, óvatos, a csel-fogásban kimeríthetetlen.

Európa uralkodói elismerik nagyságát s büszkék arra, hogy ilyen szövetségesük van. Ferdinánd serege kiszorul Magyarországból s a magyar király, ki előbb nem becsülte sokra, kezdi őt félelmesnek tartani, sőt kényszerül vele alkudozni.

A fölkelő magyarok kikiáltják őt fejedelmöknek, sőt a koronával is megkínálják, de Bethlen Gábor készségesen lemond a királyi címről, midőn nagysokára megkötik Ferdinánddal Nikolsburg-ban a békét. Ebben a békekötésben is mindazt megígérte Ferdinánd, amit már előbb Rudolf Bocskainak megígért a bécsi békében.

Megígérte, de nem tartotta meg.

Bethlent újra fölkérték szövetségre Ferdinánd ellenségei, a protestáns fejedelmek és a vitéz erdélyi fejedelem szövetkezve a törökkel, másodszor is fegyvert fogott. Csakhamar Magyarorszáig hatolt előre és Ferdinándnak Karaffa nevű vezérét körülzártá seregestül.

Ferdinánd ismét békét kötött Bethlennel Bécsben. Most már arról gondolkozott Bethlen, hogy Ferdinánddal kibékül, hogy úgy nagyobb hasznára legyen a hazának és a kereszténységnek.

Azt izente neki követe által, hogy a németországi vallás-háborúnak vessen minél előbb véget: adja meg a protestánsoknak a szabad vallásgyakorlatot, hiszen úgy is hasztalan vesztegeti erejét, diadalra nem jut. Szövetkezzék vele s forduljanak együttes erővel a török ellen, mert soha jobb alkalom nem volt arra, mint most van, hogy a törököt kiszorítsák hazánkból s erejét annyira megtörjék, hogy soha többé veszedelmessé ne váljék.

Bethlen őszintén kívánta mindezt, sőt őszinteségének legfőbb bizonyosságul Ferdinánd egyik leányának a kezét is megkérte.

És Ferdinánd visszautasította Bethlent.

Azt hitte, csak lépre akarja csalni a veszedelmes ellenfél, hogy pedig leányát, a katolikus hercegnőt, egy protestáns fejedelemhez adja feleségül, arról meg épen hallani sem akart.

Ferdinánd megizente a török császárnak, hogy Bethlen áskálódik ellene, hogy ez által a törököt Bethlen ellenségévé tegye, csak hogy a török nem adott hitelt neki, s tovább is szövetségesének tekintette az erdélyi fejedelmet.

A háború megújult Bethlen és Ferdinánd között. Ez a harmadik és egyúttal utolsó. Bethlen olyan tervet dolgozott ki, hogy avval - ha a németországi szövetségesek megtartják - Ferdinánd erejét megtörik s a protestánsok ügyét már akkor diadalra segítik.

Hanem a büszke protestáns vezérek nem akarták elismerni Bethlen Gábor nagyságát. A maguk feje szerint cselekedtek s ennek eredménye csatavesztés volt. Bethlen diadalmasan nyomult előre, már-már megütközött Ferdinándnak legnagyobb vezérével, Wallensteinnal is, de a szövetségesek nem támogatták s így harmadszor is békét kötött Ferdinánddal Pozsonyban.

Ez volt utolsó háborúja.

Bethlen Gábor elérte célját. Erdélynek aranykora az ő uralkodása. A kis ország olyan nagy szerepet játszott Bethlen Gábor idejében, mint egy számot tevő nagy hatalom. A fejedelmi udvar fényes volt, Gyulafehérvárt egy főiskolát állított fel, híres tudós férfiakat hívott meg nyugatról, hogy az ifjúságot tanítsák. Ez a főiskola ma is fenn áll Nagy-Enyeden.

Bölcs volt, mint uralkodó; legyőzhetetlen, mint hadvezér; nemesen érző, mint ember, nemcsak hazánkban, de Európában is ritkította párját.

Zrinyi Miklós, a költő.

Élt I. Lipót király uralkodása idejében egy magyar főúr, kinek a nevét egész Európa megismerte és jellemének nagyságát, tisztaságát, hadvezéri lángelméjét magasztalta: Zrinyi Miklós, másodunokája a híres szigetvári hősnek.

A nagytudományú Pázmány Péter nevelte. Egyaránt kiváló volt a tollnak és kardnak forgatásában, lelkét a költészet magasba szárnyalóvá tette, szíve telve volt vitézi nemes indulattal és a legönzetlenebb hazaszeretettel. Ebből az egész félszázadból úgy kiemelkedik alakja, mint egy hatalmas szoboré.

Gyűlölte a törököt, szerette a nemzetét. Ami a nagy Hunyadi Mátyást, a hős Bethlen Gábort lelkesíté, az a gondolat foglalkoztatá őt szünet nélkül: ki akarta üzni a törököt hazánkából, meg akarta semmisíteni, hogy többé ne árthasson Magyarországnak, ne fenyegetse a kereszténységet.

Dicső szándék, mely nagy lélekben fogamzott meg, de szerencsétlen időben.

Hogy is mert arra gondolni Lipót uralkodása alatt egy magyar főúr, hogy őt a császári sereg élére állítsák s megbizzák dicső terve megvalósításával? Hiszen a német tanácsosok inkább a hajukat tépték volna ki, hogy sem Lipóttal elismertessék Zrinyi Miklós hadvezéri képességét.

A császári sereg vezérét Montecucculinak hívták. Hosszabb volt ennek a vezérnek a neve, mint az esze, de szorult belé annyi irígység, mennyi tiz német vezérnek is sok lett volna.

Montecucculi gyűlölte Zrinyi Miklóst. Hogy miért? Mindjárt elmondom.

Zrinyi Miklós, mint horvátországi bán, a szünet nélkül izgágáskodó török csapatokat egymásután szétszórta, vakmerőségeket véres csatákban büntette meg. Montecucculi pedig avval töltötte a drága időt, hogy táborát ültetett egy-egy helyt s mindaddig, míg nyakára nem jött a török, üldögélt a táborában. Az eszeágába sem jutott, hogy Zrinyivel egyetértve a közös ellenséget kiszorítsa legalább a Duna jobb oldalán levő várakból.

S nem hogy hallgatott volna, de még egy oly nemű iratot is közzétett, melyben a magyarokat hadi dolgokban járatlan, ügyetlen embereknek nevezgette el.

Fölvette erre a tollát Zrinyi Miklós is, válaszolt Montecucculinak s napnál világosabban kimutatta, hogy éppen a német vezérekre illik mindaz, amit Montecucculi a magyarokra kent rágalmozó nyelvvél. A német vezérek okai az ország sok nyomorúságának, ők az okai annak, hogy a török még mindig benn fészkel hazánkban, ők járatlanok a hadi tudományban, de annál dicsekvőbbek. Azt is megírta Zrinyi, hogy a magyar ne bizakodjék a császári seregben, mert hiú bizakodás ez, mely jóra nem vezet.

Montecucculi megtudta, hogy Zrinyi felelt neki, s a sok keserű igazság nem tetszett neki, halálos ellensége lett a magyar vezérnek.

Ezentúl hiába várta Zrinyi, hogy őt a császári sereg támogassa a török ellenében. Magában bizott tehát s rövid idő alatt réme lett a magyarországi török basáknak. A szultánhoz egyremásra ment a panasz, hogy valami Zrinyi Miklós nevű magyar garázdálkodik Horvát- és Tótország környékén, nem lehet avval bírni, olyan vakmerő és kipróbált eszű a harcolás mesterségében.

Legutóbb egy várat építtetett, azt elnevezte Zerinvárának, onnan intézi veszedelmes támadásait a török ellen. Bizony Hunyadi János és Mátyás király óta senki sem ártott a töröknek annyit, mint ez a magyar vezér.

Szörnyen megharagudott reá a török császár.

Hát mikor még azt is meghallotta, hogy télvíz idején a császári sereggel, melynek vezetését rövid ideig reá bízták, rendre vette a dunántúli várakat s visszafoglalt közülök sokat, a híres eszéki hidat, melyen át oly gyakran vezette a török romboló seregét hazánkba, lerombolta, hogy a törökök betörését evvel is késleltesse.

Ekkor mutatta meg a magyar királynak, hogy minő csodálatos dolgokat tud véghezvinni nagyobb sereg élén egy olyan hadvezér, mint ő.

Európa ünnepelte nevét s dicsősége reá áradt a mellőzött, kicsinyített magyar nemzetre is. Csak a bécsi tanácsosok és a megszegényített császári vezérek nem osztoztak a dicséretben, sőt törekedtek, hogy egyenlenségök által zavart támasszanak a seregben, e zavar megakadályozta Zrinyit a dicsőséggel megkezdett és folytatott hadjárat befejezésében.

Lipót hallgatott tanácsosaira, elvette Zrinyitől a vezérséget, reá ruházta ismét Montecucculira!

Ó, mennyire fájt Zrinyi Miklósnak ez a meg nem érdemelt mellőztetés! Telve volt agya dicső tervekkel, szíve hazaszeretettel és hősi szándékkal; gyűlölte a törököt, s ime az udvarbeli hatalmasok megfosztották az eszköztől, mely nélkül nem tehet semmit.

A magyar nemzetnek tetterejét, buzgóságát kárhoztatták benne tétlenségre.

Még tovább mentek ellenségei.

Mikor a török császár beküldötte Köprili Achmed nagyvezért, hogy büntesse meg Zrinyit, rombolja le Zerinvárát, mely szálka vala a török szemében, kérte a megsértett magyar hős Montecucculit, jöjjön segítségére, mentse meg Zerinvárát.

Hiszen éppen a legderekabb emberhez fordult, Montecucculi ismét henyén táborozott, - annál okosabbat nem is tudott tenni, - tudta, hogy veszélyben forog Zerinvára, de ő csak arra gondolt, hogy Zrinyi Miklósnak árt, ha nem megy segítségére. Nem ment bizony, még a kis ujját sem mozdította meg ez a dicső sereg.

És ilyen ember oltalmára bizta Lipót Magyarországot!

Zerinvárát földig lerombolta a török, Zrinyi szeretett volna vérkönnyeket sírni a császári vezér hitványsága fölött.

Nagy lelke felháborodott ily alávalóság ellen s megrendülve hitében, visszavonult csáktornyai várába, hol a költészet szelid angyala vigasztalta. Könyvei közé menekült és itt látogatták meg külföldi barátai, hogy csodálják könyvesházát, széles tudományát, nemes szívét.

Ez a Zrinyi Miklós írt egy híres nagy munkát, melyben dicsőíti a szigetvári Zrinyi Miklóst hősie haláláért.

Ha soha kezében kardot nem villogtatott volna, csak ezt a hősi verset szerzi, nevét úgy is fenntartja a hír késő századoknak; de ő vitéz volt, kedves dala a csata-riadó, öröme a török-vadászat; félelme volt az ellenségnek, büszkesége a nemzetnek.

Miért hogy az ő vaskezét a császári tanácsosok ármánya békóba szorítá; vagy legalább a váratlan halál ne ragadta volna el oly korán, oly erőszakos módon!

Vadászat közben viaskodott egy ritka nagyságú vadkannal. A dühös állatot fülénél pusztá kézzel megragadva földhöz teríté s míg vadászkése után nyúlt, hogy leszúrja, a vad kiszabadult alóla és villogó agyarával torkát fölhasítá.

Három vértanú.

- Keljünk védelmére az alkotmánynak!

Ez lett a főurak közül soknak óhajtása. Nyíltan nem szólhattak, összegyűltek titokban, hogy tanakodjanak afelől, minő eszközökkel kényszerítsék a királyt, hogy megtartsa esküjét, uralkodjék a törvények szerint.

I. Lipót király idejében történt.

Összetanakodott Wesselényi Ferenc az ország nádora, Zrinyi Péter, a híres Miklósnak öccse, Horvátország bánja, Nádasdi Ferenc és Frangepán Ferenc, hozzájuk csatlakozott később Rákóczi Ferenc is.

Mikor Rákóczi Ferenc eljegyzését tartotta a szép Zrinyi Ilonával, Zrinyi Péter leányával, akkor beszéltek meg az országos ügyet s Wesselényi Ferenc vezetése alatt elhatározták, hogy előbb szép szóval megkéri Lipótot, hogy vegye tekintetbe Magyarország jogos kivánságát, orvosolja meg a bajokat; ha a király nem hajt a szép szóra, fegyverhez nyúlnak és az „aranybullá”-ban nyert jog értelmében védik az ország alkotmányát, ha kell a koronás király ellenében is.

Nem gonosz cél által sugalt lázadás volt ez, hanem jogos követelés, a nemzet védelme az alkotmány ellen küzdő kormánnyal.

Wesselényi meghalt s az összeesküvésnek lelke a heves természetű, meggondolatlan Zrinyi Péter lett. Nagy sietséggel a török segítségét kérte, s megkezdte a nemzeti fölkelést.

De igen korán akadt árulója az ügynek. A török császár udvarában egy Panajotti nevű tolmács tudomására jutott és drága pénzért tudatta Lipóttal.

Zrinyi Pétert, Frangepánt és Nádasdit elfogták, Rákóczi nagy nehezen megszabadult.

Bécsben fogságba vetették a három magyar főurat s a német tanácsosok nem ismertek irgalmat velök szemben. Idegen bíróság ült törvényt felettök.

Hiába követelték, kérték, hogy a hazai törvényszék elé állítsák a magyar alkotmány értelmében, csak gúnnal és piszkolódással feleltek.

A gögös Ho cher volt a törvényszék elnöke, gyűlölte egész gonosz lelkéből a magyart s ha lett is volna olyan bíró, aki védelmére kel a három magyar úrnak, halálukat kívánta volna ő.

Nem akadt egy sem. Osztrák törvény szerint, idegen földön elítélték mind a hármat és a halálos ítéletet aláírták a gyöngé királlyal.

Nádasdy Ferencet Bécsben, Zrinyit és Frangepánt Bécsújhelyen lefejezték, azok ellen pedig, akik az összeesküvésben részt vettek, tulságosan szigorú vizsgálatot indítottak.

Magyar alkotmány, magyar törvények, így vertek arcul a hatalmasok! Így diadalmaskodott az erőszak feletted országok támasza: igazság!

Thököli Imre, a kurucok vezére.

Kurucok-nak nevezték magukat a bujdosók, a királyhoz tartozókat labancok-nak s ez a két párt halálos ellensége volt egymásnak. Magyar magyar ellen dühöngött, s ennek a nemzet-irtó viszálynak örültek a király tanácsosai, mert gyöngült a makacs nemzet, gyarapodott ellenségeinek ereje.

Élére állt a kurucoknak egy fiatal, vitéz főúr, a 21 éves Thököli Imre s megindítá seregét a magyar szabadság kivívására.

Mint hajdan Bethlen, ő is diadalmasan haladt előre, mert a városok megnyitották kapuikat, tárt karral fogadták a megszabadítót.

Felső-Magyarország a fölkelők hatalmába került. A török császár felajánlotta Thökölinek a magyar királyságot, de ő nem fogadta el, hanem megelégedett a fejedelem és a kormányzó címével.

Lipót egybehívatta a magyar főurakat, hogy tanácsot kérjen tőlük: mi módon lehetne a zavargást lecsillapítani? Megjelentek Bécsben Pálffy Tamás kalocsai érsek vezetése alatt a magyar urak, de nem a koronás király, hanem Ho cher nevű bizalmas ember fogadta. Az a Ho cher, aki halálra ítélte a három vértanút és Isten tudja miért, halálos ellensége volt a magyaroknak.

A magyar urak elmondották a nemzet sérelmeit, kérték a kormányt, hogy adja vissza az ország alkotmányát, vigye ki a német katonaságot, uralkodjék a törvények szerint.

Ho cher arcátlan göggel felelt s megfélelkezve magáról, árulóknak nevezte a magyarokat mind.

A sokáig elfojtott keserűség kitört a magyarok szívéből. A méltóságos Pálffy szemére lobbantotta Ho chernek, hogy ők nem azért jöttek, hogy Lipót királynak valamelyik szolgája megleckéztesse, aljas rágalommal teleszórja, hanem tanácsot adni a királynak. Ho cher árulóknak mondja a magyarokat; ilyen vád csak gazembertől telik ki. Gazemberrel pedig nem állanak szóba.

A király szorult helyzetében tanácsot kért a magyartól és egyik német alattvalója rágalmazó nyelvvel fogadta.

*

Thököli folytatta a harcot, de sem a török, sem a francia király nem tekintették őt igazi szövetségesüknek, hanem csak eszközül kívánták felhasználni Lipót ellenében. A törökkel való szövetkezés pedig a magyarok közül sem tetszett soknak. Thököli vitéz ember volt, de nem oly önzetlen, mint Bocskai vagy Bethlen. Ő a szabadságért fogott fegyvert, de arra is

gondolt, hogy ha küzdelme nem lesz hiába, akkor a jutalomból kiveszi részét, mert nagyra-vágyó volt.

Nem volt pártoskodó, nem lázadást kereső ez a nemzet, hanem sok százados jogához híven ragaszkodó. Lelkesedéssel csatlakozott Thökölihez eleinte, később nem támogatta, mikor a koronás király visszaadta az ország alkotmányát és Ampringent fölmentette a kormányzó-ságtól.

Szüksége volt Lipótnak a nemzet hűségére, mert a török császár nagy haddal készülődött Bécs ellen.

A dicsőségre vágyó Kara Musztafa nagy vezér 250 ezer emberrel és 300 ágyúval megindult.

Amit Mohamed és Szolimán nem vihettek végbe, arról álmodozott Kara Musztafa. Egykori hatalmas ellensége, a magyar nem állotta útját, most már remélte a diadalt.

Bécs városát Stahremberg Rüdiger gróf védte, a császári seregnek vezére pedig Lotharingiai Károly herceg volt.

Most már jól megválasztotta Lipót embereit.

Hős volt mind a kettő. Azon kívül a vitézségéről híres Szobjeszki János lengyel király is megigérte, hogy 40 ezer emberrel segítségére jön Bécsnek.

Az óriás török sereg két hónapig ostromolta a várost. Stahremberg visszavert minden támadást, s midőn az elkeseredés legnagyobb dühével a végső ostromot megkezdette Kara Musztafa, hátulról megtámadta Lotharingiai Károly és a vitéz Szobjeszki.

Olyan véres küzdelem fejlődött ki, mely párját ritkítja. A keresztények lelkesedése fokról-fokra nőtt s bár halált megvető vitézséggel harcolt a török, leverte, futásra kényszerítette s a nagyvezérnek egész roppant táborát hatalmába kerítette.

A török dicsőség sírját itt ásták meg.

Mi lett Thökölivel?

A nagyvezér őt okolta a török császár előtt a veszteségért, elfogták és láncra verve Konstantinápolyba vitték. A törökbarátság, a török hitszegés bajt hozott fejére. Még egyszer elküldték aztán egy sereg élén Erdélybe, azt elfoglalta, de nemsokára Erdély ismét a Lipót hatalmába került és Thököli száműzetésbe ment a Kis-Ázsiában levő Nikodémiába, hol 1705-ben meghalt.

Zrinyi Ilona.

Zrinyi Péternek a leánya volt, első férje: Rákóczi Ferenc, korán elhalt s a lelkes, szép magyar nőt megszerette a hős Thököli Imre.

Abban az időben az egész ország úgy tekintett Thökölire, mint a szabadság védőjére, ünnepelték; vitézségének híre bejárta Magyarországot.

Zrinyi Péter leánya feleségül ment a fiatal hőshöz. Két árva gyermekének - úgy hívé - gyámola lesz Thököli, amint oltalma a magyar szabadságnak. Jóban és rosszban egyaránt híve maradt férjének. Bátorította, lelkesítette, indulatos természetét szelidítette, jó anyyala volt, míg az alkotmányért harcolt. Mikor a török császár Thökölit elfogatta, hőslélekű felesége a

császári sereg ellenében védte három álló esztendeig Munkács várát s megmutatta, hogy méltó sarjadéka a nagy Zrinyieknek.

A gyöngye nőből erős vitéz lett, hanem azért Munkács árulás miatt Lipót hatalmába jutott. Az anyától elvették két kis gyermekét: Juliát és Ferenc-et, föl vitték Bécsbe, hogy ott idegen szellemben neveljék.

Zrinyi Ilona fölkereste férjét idegen hazájában s megosztotta vele a száműzetésnek keserű kenyerét. Vigasztalta az elszomorodott hőst s a leggyöngédebben szerető hitves örök példáját hagyta az utódokra. Ennek a szomorú időnek szép virágszála ő, kit megtépett a vihar, elhervasztott a sok szenvedés, de nemes lelkének illata megmaradt: szép emlékezetében.

Buda fölszabadítása.

Lotharingeni Károly tovább folytatta a törökverő háborút. A dicsőség hozzá szegődött fegyvereihez, bűn lett volna ezt a fegyvert pihentetni.

A császári sereghez önként csatlakoztak a magyarok. Megtértek a koronás királyhoz a kurucok közül is sokan, mikor látták, hogy Lipót visszaadta az ország alkotmányát s így Thököli nem az ország érdekében küzd. A vitéz Petneházi Dávid, az egykor félelmes hajdúkapitány, Lipót szolgálatába lépett s összesen mintegy 25 ezer magyar csatlakozott Lotharingeni Károly seregéhez, aki Buda visszafoglalására fegyverkezett.

Abdi basa védte Buda várát, hős volt tetőtől talpig, azt mondják, valaha keresztény volt, de áttért a mohamedán vallásra. A vár őrségét 16 ezer harcosra becsülték.

Minden oldalról körülvette a várat a császári sereg. Egy lélek sem mehetett se ki, se be.

Megkezdődött az ostrom már júniusban és eltartott szeptemberig. Abdi minden erejét megfeszítette s midőn a keresztény sereg vezére megadásra szólította fel, azt felelé, hogy odaadja szívesen akár melyik várat Magyarországon, de Budát nem.

Eljött a török nagyvezér 80 ezernyi emberrel, hogy felszabadítsa Budát az ostrom alól, de a keresztény vezér oly bámulatos ügyességgel erősítette meg táborát, hogy annak vajmi keveset árthatott a török, segédhadaknak a várba viteléről meg éppen szó sem lehetett.

A keresztény hadat lelkesítették az eddigi győzelmek, a magyarok az ország fővárosáért küzdöttek; szemben evvel az igaz lelkesedéssel a törököt csak a kétségbeesés szállhatta meg.

Végre 1686 szeptember 2-dikán általános rohamot rendelt a fővezér.

Ellenállhatatlan erővel rohantak fel a várra, kapaszkodtak fel a falakon az ostromlók. Abdi küzdött ereje fogytáig, de hiába volt a példátlan hősiesség. A megrendült német katonákba új erőt öntött annak a látása, hogy a kuruc Petneházi vakmerő hajduival mind feljebb hatol s már feljutott a vár falára. Gyilkos fegyvere utat nyit s egy Fiáth nevű magyar vitéz kitűzi a vár falára az első zászlót.

Előbb a falakon, majd az utcákon foly az emberirtó harc. Halomban hevernek a hullák, maga a basa több sebből vérzik, de azért villogtatja görbe kardját, mintha nem ismerné a halált.

Mind összébb-összébb szorul a török csapat, nő a keresztények száma. Ime most esik el Abdi, de az őrség tovább vív az utolsó csöpp vérig.

Buda falán többé nem leng török zászló, a 145 évig tartó rablánc utolsó szeme is össze-töredezik. Mátyás híres királyi városa ismét a magyaroké...

Az eperjesi vértörvényszék.

Lipót és tanácsosai Magyarország felszabadítása után így gondolkoztak:

- Magyarország nekünk köszönheti, hogy a török iga alól felszabadult, tehetünk vele azt, amit akarunk. Mindenek előtt elveszük a kedvét örökre a lázadástól, megtanítjuk föltétlen engedelmességre a császár iránt, elszoktatjuk attól a gondolattól, hogy van alkotmánya, mert ezentúl nem lesz. Országgyűlésre nincs szükség, ha pénz kell a császárnak újabb háborúkra, kivetünk annyi adót, amennyi nekünk tetszik; a protestánsokat pedig minden eszközzel kényszerítjük, hogy vallásukat elhagyják.

Ellenség rosszabbul már nem gondolkodhatik.

És megkezdődött Magyarország boldogítása.

Előállott egy Karaffa Antal nevű német tábornok és elmesélte, hogy a felső vidéken Thökölinek most is még sok híve van, akik titkon összeesküvésen törik a fejüket. Nyomára jött; adjon a kormány felhatalmazást neki, hogy a bűnösöket kivallassa és fölöttük ítéletet mondjon.

A kormány felhatalmazta Karaffát.

Ez a derék német tábornok fölállította a vértörvényszéket. Összefogatta a felvidék leggazdagabb polgárait, különösen a protestánsokat. Elvetemült életű tanukkal bizonyíttatta, hogy Lipót ellen összeesküdtek és az ártatlanokat vadállati kínzással addig gyötörtette, míg a szerencsétlenek, hogy csak minél előbb vérpadra jussanak, elismertek minden rájuk fogott hamis vádat.

Mindennap volt dolga a bakónak Eperjesen.

Tiszteletre méltó polgárok, mint gonosztevők, multak ki a hóhér kezei alatt s vagyonukat a kapzsi Karaffa lefoglalta, mert neki pénz és magyar vér kellett. Mind a kettőre szomjuhozott.

Úgy gyűlölte a magyart, hogy egyszer nyíltan kimondotta:

- Ha tudnám, hogy van ereim között csak egy is, melyben némi kimélet és hajlandóság lakozik a magyarok iránt, kivágnám és megégetném.

Mit várhattak ilyen embertől az ártatlanul bevádoltak?

Az volt a bűnök, hogy magyarok voltak, hogy gazdagok voltak, mert ennek a fényes katonaruhába bujtatott fenevadnak magyar vér és pénz kellett.

Égbe kiáltó istentelenségének híre nagy sokára fölhatolt Lipótig. Az országgyűlésen vádat emeltek ellene s ha igazság vezette volna a bécsi kormányt, kerékbe kellett volna töretnie Karaffa Antalt.

Nem törték kerékbe Karaffát, édes nemzetem, hanem a vértörvényszéket valahára megszüntették, Karaffát fölhívták Bécsbe és Lipót király egy fokkal magasabb katonai rangra emelte s kinevezé titkos tanácsosnak.

A bécsi kormány így viselte szivén Magyarország jólétét, így büntette az ártatlanok gyilkosát!

II. RÁKÓCZI FERENC, a szabadság és alkotmány utolsó védője.

A bécsi miniszterek megajándékozták Magyarországot az új alkotmánnyal.

Adót a kormány vetett ki, még pedig oly sokat, hogy a háborúk alatt tönkre ment lakosság nyögött terhe alatt. Rendeleték igazgatták az országot s katonaság garázdálkodott úgy Erdélyben, mint Magyarországon, mert Erdélyt elvette Lipót Apaffi Mihálynak a fiától s hozzácsatolta a „császári birtokok”-hoz. Csak híre volt meg a hajdan hatalmas erdélyi fejedelemségnek. A katolikus főpapok közül többen irtó háborút indítottak a protestánsok ellen. Tehették, mert a bécsi kormány támogatta.

Halálos veszedelem fenyegette Magyarországot.

A Thököli idejéből megmaradt bujdosók száma újra kezdett szaporodni, a magyar főurak egymás között titokban elpanaszolták keserveiket, biztatták egymást. Hozzátörödni a törvény- és alkotmányellenes állapothoz, semmiképpen sem tudtak.

Nem mult egy nap sem anélkül, hogy a sérelmek száma ne szaporodott volna és a sérelmekkel együtt nőtt az elégtelenségé. Az ajk néma volt, de a szív háborgó; meg-megrándult az ajk széle, villogott a szem és az indulat már-már kitört a kebelnek szűk börtönéből.

Csak ember kellett, ahhoz méltó hatalmas ember, aki így szóljon a nemzethez:

- Elég volt, nemzetem a meggyaláztatásból, vond ki az igazságot kereső kardot és kövess engemet! Ebben a fojtott levegőben nem élhetünk tovább, nekünk a régi szabadság kell. Megillet az minket, vegyük vissza attól, aki elrabolta.

Kellett lennie valakinek, kiben a magyar nemzetnek szabadságszeretete megtestesedik, akiben a nemzetet fentartó csodálatos erő megnyilatkozik.

Föllépett II. Rákóczi Ferenc.

A hőslélekű Zrinyi Ilonának volt fia, Zrinyi Péter unokája, Zrinyi Miklósnak, a költőnek, unokaöccse. A fejedelmi Rákócziak vére csörgedezett ereiben. Az ország legnagyobb birtokú főnemesei közé tartozott, felesége királyi vérből való hercegasszony vala.

A legjobbak között is a legjobb.

Mikor anyjától elszakították, nevelését jezsuitákra bízta, Prágában serdült fel és a gyámjául rendelt Kollonics szerzetest akart belőle nevelni, hogy soha eszébe se jusson: minő családból származott, minő nemzetnek a fia, mi volna a kötelessége?

Ámde a Gondviselés útjai csodálatosak.

A német szellemben nevelt ifjú szívében az anyja által beleoltott hazaszeretet, mint egy égi virág elhintett magva megfogant, s a kolostor komor falai között is, idegenek közé plántálva szépen fejlődött.

Amit az anyai szeretet melege ápolt, azt lelketlen idegenek közönye nem hervasztja el.

Valahogy kiszabadult Kollonics körmei közül, megházasodott és hazatért magyarországi birtokaira, hogy csendben éldegéljen.

Csendben éldegélni olyan időben!

Elborzadt a lelke mindannak láttára, mi hazájában történt. A hazaszeretet még hatalmasabban fölébredt benne, s főleg mióta Bercsényi Miklós ungmegyei főispánnal szorosabb barátságot kötött, ennek tüzes lelke, szenvedélye is nagy hatással volt rá.

Amíg vadászgattak, sokat beszéltek a haza keserves állapotáról és tanakodtak, miképpen lehetne segíteni rajta.

Rákóczi érezte, hogy neki tennie kell valamit. Az ő neve, vagyona, tiszta jelleme a legalkalmasabb arra, hogy az elégtelen magyarok élére álljon s visszavívja a szabadságot, biztosítsa a régi alkotmányt.

A francia királynak, XIV. Lajosnak levelet írt s kért tőle segítséget Lipót ellen.

Ezt a levelet egy idegen tisztre bizta, de az idegen tiszt hitvány árulója lett. Elvitte a levelet Lipóthoz és Rákóczit váratlanul elfogták.

Bécsújhelyen ugyanabban a börtönben zárták el, ahol egykor nagyatyja volt fogva. Ebből a börtönből a vérpadra vitte volna útja bizonyosan, ha szerető felesége mindent el nem követ megszabadítására. A derék nő óriási összeggel megvesztegette egyik őrét és kiszabadította.

Rákóczi egyenesen Lengyelországba menekült. Itt készülődött a harcra.

Segítette a francia király, s mellette volt a vérig sértett nemzet. Itt bontotta ki zászlaját, melyen e szavak állottak: „Istenért és szabadságért”.

Fölvívta a nemzetet, hogy készülődjék, mert ő nemsokára megérkezik, hogy szembeszálljon az alkotmányt eltipró hatalommal s fölszabadítsa a nemzetet.

Mikor a dicső férfiú megjelent Magyarországon, a célja tisztaságáról, szándéka nemességéről meggyőződött nemesség tömegesen tódult zászlója alá. Az első volt a nagytekintélyű Károlyi Sándor, ki eleinte azt hitte, hogy Rákóczi a rakoncátlan parasztokat bujtogatta fel és szándéka nem hazafias.

Néhány hónap alatt a Dunántúl kivételével egész Magyarország a fölkelők hatalmába került.

Lipót király elküldötte Széchényi Pál kalocsai érseket, hogy alkudozzék Rákóczival a béke fölött. A nemes magyar vezér hajlandó volt rögtön letenni a fegyvert, ha Lipót az alkotmányt helyreállítja, a vallásszabadságot biztosítja s legfőképpen külföldi hatalmak kezességével nyugtatja meg a nemzetet, hogy mindazt, amit ígér, meg is fogja tartani.

Lipót megígért mindent, de azt nem fogadta el, hogy kezeseket állítson, már pedig e nélkül Rákóczi nem kötött békét, mert szomorú tapasztalatokból okult a nemzet, hogy a bécsi kormány szorult helyzetében tett ígéreteiről könnyen megfélemeznek, mihelyt sorsa jobbra fordul.

A harc tovább folyt, a fölkelők elfoglalták Erdélyt. Rákóczit fejedelemmé választották az erdélyiek; így támadt fel rövid időre még egyszer a független erdélyi fejedelemség.

Rákóczi vezérei: Bercsényi Miklós, Károlyi Sándor, Ocskai László s a rettenetes vak Bottyán mindenütt hátraszorították a király seregét. A fölkelők ekkor országgyűlést tartottak és megválasztották Rákóczit „Magyarország vezérlő fejedelmévé”, országtanácsot állítottak melléje.

Ekkor a ravasz francia király azt kívánta a fölkelőktől, hogy szakadjanak el a Habsburg-családtól, mert ő tovább nem hajlandó velük így szövetségben állani, ha az ország egyrésze előtt fölkelőknek, a császáriak előtt pedig lázadóknak tűnnek fel.

Sokat tanakodtak e fölött. Rákóczi megkísérelte a békét ismét Lipóttal, de a király nem fogadta el azt a föltételt, hogy külföldi hatalmak vállaljanak felelősséget a béke megtartásáért; ehhez pedig a fölkelők erősen ragaszkodtak.

Lipót nem érthette meg a békés kiegyezést, mert 1705-ben meghalt s utána a jószívű, békés természetű I. József lépett a trónra.

Bármennyire is óhajtotta József király a békét, azt a bizonyos föltételt, melyet a császári méltósággra nézve megalázónak tartott, nem fogadta el.

A fölkélok 1707-ben Ónodon gyűlést tartottak, hogy kimondják határozatilag a Habsburg-háztól való elszakadást.

Mielőtt a gyűlés megkezdődött volna, előállott Turóc megyének két követe: Rakovszki és Okolicsányi, kik azzal vádolták Rákóczit, hogy ő a harcot immár nem az ország érdekében, hanem a maga hasznára folytatja, mert hiszen a magyar király hajlandó kibékülni a nemzettel.

Halálos csönd állott be a teremben.

Az urak némán, elszörnyedve hallgatták e rágalmazó szavakat.

Maga Rákóczi haragtól sápadtan fölkelt. Arra magyarázta a jelenlevők hallgatását, hogy ők is úgy vélekednek felőle.

Lemondott a fejedelmi méltóságról és távozni akart a teremből.

Ekkor kitört rengeteg erővel a harag minden jelenlevőből. Bercsényi és Károlyi kardot rántottak, s a két követet megtámadták. Néhány perc múlva mind a kettőt összevagdalták, Rákóczit visszaültették a fejedelmi székbe és kimondták, hogy a Habsburg-családnak nincs többé joga a magyar trónra.

Ez történt a híres ónodi gyűlésen.

A harc kockája el volt újra vetve, a kibékülés reményét eldobták maguktól, a harc lángja föllobogott. Ámde a szerencse elpártolt a fölkélok vitéz fegyverétől s egyik csatát a másik után veszítették el. Majd epemirigy ütött ki a táborban s a vitézek rakásra hullottak. A ravasz francia király nem segítette többé Rákóczit, mert nem volt többé háborúja a német császárral.

Minden összeesküdött a fölkélok ellen, elhagyta mindenki, csak Rákóczi nagy lelke nem tudott csüggedni.

Romhánynál, Vadkernél szétszórták seregét, ő Lengyelországba menekült, hogy az orosz cárt hívja segítségül s addig is megbízta Károlyi Sándort, hogy az ő nevében alkudozzék József királlyal s ha azt a föltételt elfogadja, kösse meg a békét.

Míg a nemes fejedelem idegen segély után nézett, addig Károlyi Sándor a fölkélok nagy részének beleegyezésével Rákóczi ellenzése dacára is megkötötte 1711-ben a szatmári békét Pálffy Jánossal, a király megbízottjával.

A király kegyelmet ígért a fölkéloknek, bocsánatot Rákóczinak is, javait meghagyja birtokában, ha három hét alatt aláírja a szatmári békekötést. A nemzetnek alkotmányát, vallásza-badságát biztosította és megígérte, hogy a törvények szerint kíván uralkodni, megorvosolja az ország sérelmeit.

Amit a fölkélok óhajtottak, mind beteljesedett azon az egy föltételen kívül.

És Rákóczi Ferenc?

A nemzeti ügyért küzdő fejedelem nem írta alá a szatmári békét. Lengyelországból híveivel Franciaországba ment s hat évi itt tartózkodás után Törökországba hívta a császár, nem azért, hogy segítse, mert erre szüksége nem volt, hanem, hogy idegen földön töltse el életének hátralévő éveit.

Idegen hazában, Rodostó városában, vontta meg magát a magyar szabadságnak legnagyobb vezére; a becsület és hazaszeretet nemes példányképe. Aki fölládozta élete javát, egész vagyonát, a kinek szive oly önzetlenül dobogott a hazáért: földönfutó, hontalan, tétlenségre kárhoztatott, élő-halott lett. Hú barátai, szerető vitézei elhullottak mellőle s ő is a vallásnak vigasztalását keresve, meghalt 60 éves korában.

Eltemették anyja mellé Konstantinápolyban.

Ma szobrokat emelnek a nagyoknak, zarándokol a lelkes ifjuság sírjaikhoz, magasztalja érdemeiket. Édes nemzetem zarándokolj annak a nagy, kristálytisza jellemű hazafiúnak sírjához, mert immár hazakerült hamva a bujdosásból, zarándokolj oda és támadjon föl szivednek minden nemes indulatja, mikor ezt a nevet kiejted:

II. Rákóczi Ferenc.

Életünket és vérünket.

Alig hunyta be szemét III. Károly, fölemelték fejüket a trónkövetelők a német birodalomban.

Azt gondolták, most van a legjobb alkalom megfosztani sok százados hatalmától a Habsburg-családot. Ifjú nő került a trónra, egyedüli védője az volt, hogy a pragmatika szankciót elfogadták mindenütt.

Csakhogy a joggal nem törődtek a hatalomra sóvárgók. A bajor fejedelemnek a császári korona kellett; II. Frigyes porosz királynak Sziléziára fájt a foga, a lengyel, francia és spanyol királyok azért szöveterkeztek Mária Terézia ellen, hogy abból a nagy birodalomból, ha majdan szétdarabolják, jusson nekik is egy-egy tartományocská.

Mária Terézia a kincstárt csaknem üresen találta; a hadsereg nagyobb részét elbocsátották szolgálatból, mert a török háborúk kimerítették a lakosokat, valamire való hadvezér sem akadt.

A nagyesszú Frigyes pár hét alatt elfoglalta Sziléziát, s hasztalan küzdött ellene Mária Terézia, seregét legyőzte a porosz király és úr maradt Sziléziában.

A vészfelhők összetornyosultak a szép királyné feje fölött, nem volt erős akaratú, kormányzáshoz értő tanácsadója, megingott alatta a trón s már-már összeomlással fenyegette, midőn a királyné váratlanul oly tette határozta magát, minőre előtte egy Habsburgi sem gondolt.

A Gondviselés sugalta-e neki, avagy finom női tapintata?

1741-ben Pozsonyba jött és szeptember hó 11-dikén magához hívatta a pozsonyi várba az ország rendeit.

Sötét posztóval volt bevonva a mennyezetes trón, drágakövektől ragyogó királynői ruha helyett gyászkontösben lépett be a trónterembe Mária Terézia.

Meghatóan szép volt bánatos arcával, királynői méltóságával.

A lovagias magyar nemzet szívét már akkor is megnyerte, mikor némán megjelent előtte.

És szólott a királyné:

- Minden felől veszély fenyeget, azok, akikben bízam, elhagytak, azok, akiknek tisztelniök kellene jogomat, ellenem fordultak. Nemcsak az országot, de személyemet, családomat, kis gyermekeimet is pusztulás fenyegeti. Így jöttem vitéz és mindig hű magyar népem közé, mert tudom, ha mindenki elhagy is, el nem hagy a magyar, beléje helyezem minden reményemet, tőle várom a tanácsot, tőle a segédelmet.

Mikor gyermekeit említé a királynő, megteltek beszédes szép szemei könnyekkel, hangja reszketett.

Az ország rendjei avval feleltek királynéjok szavaira, hogy egy szívvvel, egy lélekkel fölkiáltottak:

„Életünket és vérünket felséges asszonyunkért, koronánkért és hazánkért!”

Dicső nap volt ez, magyar nemzet, századokra szóló tanusága annak, hogy ez a megvetett, kigúnyolt, megalázott maroknyi nemzet, nem volt lázadó, hanem leghívebb alattvalója, legkészebb támogatója, legönzetlenebb barátja a koronás királynak.

A legnagyobb veszélyben ismerjük meg, hogy ki igazi barátunk. Ha a magyar pártoskodó és királyától megszabadulni akaró lett volna, abban az alkalmas időben ő is ellene támad Mária Teréziának és a Habsburgok elveszítik örökre Magyarországot.

De ime, a koronás királyné fölismerte, minő drága kincse néki a magyar nemzet, hozzá fordult kérő szavaival és nem hiába fordult.

El ne felejtsek a következő idők uralkodói ezt a napot soha!

A magyar nemzet hűségének, királyához való ragaszkodásának örökemlékű napja volt 1741 szeptember 11-dike.

Egy nagy; de szerencsétlen uralkodó!

II. József az egyedüli uralkodó volt hazánk trónján, aki nem koronáztatta meg magát. A magyarok „kalapos királynak” nevezték, az emlékezet úgy tartotta fenn nevét, hogy ő önkényes, alkotmánytaposó, jogot és törvényt tisztelni nem akaró ura volt Magyarországnak.

Mit szól a történelem, hallgassátok.

József fiatal éveiben sokat tanult, még többet gondolkozott, majd álnév alatt beutazta Európának nevezetesebb országait, hogy tapasztalatot szerezzen. Úgy is, mint embernek, úgy is mint uralkodónak, nagy szüksége volt tapasztalatra.

Olvasta angol és francia írók munkáit, azok pedig új gondolatokat terjesztettek. Arról beszéltek, hogy egyenlő jog kell minden embernek, nem szükséges annyi kolostor, hol a barátok henye életet folytatnak. Az uralkodók legfőbb gondja legyen népeik boldogítása.

Sok ilyen könyvet olvasott a királyfiú s lelkében, mely tele volt nemes tüsszel és minden szép és jó iránti fogékonysággal, már korán gyökeret vert az az elhatározás, hogy mihelyt anyja nagy birodalmát örökli, minden erejével megvalósítja mindazt, ami felé szíve vonzotta.

E g y é teszi sok országból álló birodalmát, e g y n e m z e t t é a különféle nemzeteket, egyforma törvényt szab nemesnek és jobbágnak, újra szervezi a hadsereget, eltörli a fölösleges szerzeteket, műveltté és boldoggá teszi minden alattvalóját, de egyuttal növelni fogja családjának a hatalmát is.

II. József avval kezdette meg nálunk uralkodását, hogy írt az ország rendeineket, megígérte, hogy ő is tiszteletben tartja a törvényeket, nem bántja a jogokat és kiváltságokat. Hanem a koronázásról, a királyi esküről szó sem volt József leiratában.

Miért nem koronáztatta meg magát?

Mert a koronázás előtt esküvel kellett a magyar királynak fogadnia, hogy megtartja az alkotmányt, József pedig éppen ezt az útjában álló alkotmányt akarta megsemmisíteni. Hogy esküjét majdan ne kelljen megszegni, azért nem gondolt a koronázásra.

Az aggódó nemzet nem magyarázta jóra.

Országgyűlésről szó sem volt; mint Mária Terézia alatt, úgy most is Bécsből jövő rendeletek kormányozták hazánkat.

Az elfajult főnemesség kényelmesen élt bécsi palotáiban, de hogy botránkozott volna meg ezen a csekélységen!

És aztán évről-évre jöttek az országot megdöbbséget okozó újítások, ellenére törvénynek, alkotmánynak, nemzet akaratának.

Egyik rendelet kimondotta, hogy szabad írni mindenkinek tetszése szerint: ez a szabad sajtó.

A másik rendelet szabad vallás gyakorlatot engedett a protestánsoknak, amiért oly sok panasz keserítette el kétszáz esztendő óta az ország lakóit.

Majd a harmadik rendelet is leérkezett.

Eltörölt 134 kolostort, javaikat elvétette és ebből újabb plébániák fölállítását, tanítók fizetésének a javítását határozta el. A népnevelés neki még inkább szíven fektet, mint anyjának.

A felsőbb iskolákról sem feledkezett meg. Ahhoz értő férfiakat bizott meg, hogy a közoktatást figyelemmel kísérik, iskolai felügyelőket nevezett ki, akiknek kötelessége volt meglátogatni a kerületökben levő iskolákat és jelentést tenni mindarról, amiket tapasztaltak.

Még tovább ment.

Alattvalóit mind egyformán szabaddá akarta tenni; nemes, nem nemes, főpap egyaránt adót tartozott fizetni: egyforma jog, egyforma kötelezettség, ezt tartotta ő igazságosnak.

Arról megfeledkezett József, hogy hazánk alkotmányos ország volt, nem olyan tartomány, mint a többi, melyeknek ő feltétlen ura és parancsolója lehetett. A magyar nemzet csak olyan föltétellel ismerte el a Habsburgok jogát a magyar trónra, ha mindig tiszteletben tartják a nemzet ősi alkotmányát és mint független országot törvényei szerint kormányozzák.

Ehhez a csaknem nyolcszáz esztendősi jogához úgy ragaszkodott a nemzet, mint életéhez, tudta, hogy enélkül megsemmisül.

József nem akarta elismerni a magyar nemzetnek jogát és császári mindenhatóságának érzében lábbal tiporta, azt hívé, a cél, melyért küzd, magasztos, az eszközt - még ha törvénytelen is - fel kell használnia.

A főnemesség is fölriadt abból az édes semmittevésből, melybe Mária Terézia alatt temetkezett. A középnemesség zúgott, a vármegyék közül többen kereken megtagadták az engedelmességet és József rendeleteit törvényteleneknek tekintve, félre vetették.

Zúgott az ország, a bátor újító tovább haladt megkezdett útján.

1784-ben elrendelte, hogy a magyar szent koronát vigyék fel Bécsbe s ott tegyék a kincstárba.

Azt a szent koronát, melyet nyolcszáz éven át legdrágább kincseül őrzött a nemzet, melyet tömérdek pénzen váltott ki, hahogy idegen kézbe került, mely Szent István dicső homlokát érintette és záloga volt a magyar alkotmánynak: ime Bécsbe viszik, mint értékes régiséget.

Följajdult a nemzet, nőtt az elégtelenség, méltatlankodásból harag lett.

Nem térítette vissza útjáról semmi Józsefet.

Újabb rendelet jött:

- Minthogy a magyar nyelv nem elég kiművelt arra, hogy a törvénykezés meg a közigazgatás e nyelven történjék, az eddigi latin helyett, a német legyen az állam nyelve. Ezért minden

hivatali viselő ember tartsa kötelességének három év alatt a német nyelvet megtanulni, ha nem tanulja meg, elveszti hivatalát. Az iskolákban mindenütt kell a német nyelvet tanítani.

Megdöbbsent a magyar nemzet. Sok száz esztendő mulasztása jutott eszébe: az édes anyanyelvnek, a szépen csengő magyar nyelvnek elhanyagolása.

Köszönjük, József, hogy figyelmeztetted reá. Rajta nemzet, tedd jóvá a mulasztást! Légy büszke az édes magyar szóra, dobjátok le magatokról elkorcsosult főurak az idegen maskaraöltözetet: háromszögletű kalapot, térdigérő bugyogót, csattos czipellőt, hátul farkba összecsavart, beporozott haját! Elő a régi, szép magyar ruhával, melynek őseink több becsületet szereztek, mint ti az udvari divattal.

Ugyanebben az évben elrendelte József, hogy a népet össze kell irni, a házakat meg kell számozni, a földeket mind föl kell mérni, hogy annak arányában vessék ki az adót mindenkire.

Most jött az utolsó, az alkotmányt alapjaiban felforgató rendelet:

- Nincs többé vármegye. Az ország feloszlik tíz kerületre s ezeknek kormányzására királyi biztosokat küld ki József.

Eddig a vármegye akasztotta meg újításait. A vármegye volt az ősi alkotmánynak utolsó és legerősebb bástyája.

Ime, ennek a bástyának lerombolására jött a legujabb rendelet.

Makacscsá lett a magyar, jogának tudatában, dacolt Józseffel, kijelentette, hogy amit rendelet útján parancsol, azt az alkotmányos nemzet nem tekintheti szentnek, mert nálunk a király akarata csak úgy szent, ha az országgyűlésen a rendek a nemzet nevében elfogadják.

Olyan volt a nemzet hangulata, mint a föl zavart hangyaboly. A sok újítás, ha jó is volt, gyűlöletessé vált egyformán a nemzet előtt. Nem királynak, hanem zsarnoknak tekintették Józsefet s a nemzet megfeszíté minden erejét, hogy sehol ne érvényesüljön a kalapos király akarata teljesen.

Ezalatt pedig József, mint Katalin orosz cárnőnek szövetségese, szerencsétlen háborúba keveredik az erejefogyott törökkel. Új szervezetű hadserege e többé már nem félelmes ellenséggel sem bír, megveri a török, miglen az öreg L a u d o n, a kipróbált ügyességű hadvezér veszi át a hadsereg vezérletét. Ekkor visszahátrál a legyőzött török.

Belgiumban lázadás üt ki József újításai miatt, nálunk az elégedetlen nemzet megtagadja Józseftől a hadviseléshez szükséges katonát és gabonát, József erőszakkal hajtja be s emiatt tetőpontra hág az elkeseredés. Több megye eltörli vakmerően az újításokat és kemény hangon sürgeti, hogy térjen József a törvényesség útjára, hívjon össze országgyűlést.

Az európai fejedelmek közül többen pártját fogják a töröknek és háborúval fenyegetik Józsefet.

Itt kezdődik az erős akaratú uralkodónak bukása.

A mértéktelen szellemi és testi munka megtörte erejét, a sok keserű csalódás megtörte lelkét. Eliszonyodva látja, hogy minden ellene fordult, hogy tíz esztendei fáradsága mind hiába volt. Jót akart tenni és magára zúdította népeit.

Ekkor tünt ki ennek a nagyeszű uralkodónak tiszta szándéka, lelkének magas szárnyalása.

Mit tett?

Egy tollvonással megsemmisítette minden újítását, kettőnek a kivételével: amit a vallás szabad gyakorlatára és a jobbágyság sorsának javítására tett. Ezt a kettőt érvényben hagyta.

Megigérte a nemzetnek, hogy országgyűlést fog összehívni, a koronát visszahozatja Magyarországra és meg fogja magát koronáztatni.

Elkésett.

A halál jobban sietett, mint ő. Előbb kioltotta életét, hogysem ígérte, mely őszinte volt, beválthatta volna.

Szomorú gondolatok szállják meg az embert ez eltévesztett élet történetének olvasásakor.

Jó volt, nemes volt, emberszeretetet vezérelte, népe boldogságáért fáradozott, de nem gondolta meg, hogy a nemzetnek van múltja, vannak kegyelettel őrzött emlékei, szent jogai és ezeket egy önkényes rendelettel megölni nem lehet. Ő tiz esztendő alatt akarta megtenni mindazt, mire egy-két emberöltő kell.

Mint ember legnagyobb a Habsburgok között, mint uralkodó legszerencsétlenebb.

Mikor haldokolt, ez vala utolsó kívánsága:

- Írjátok siromra: „Itt nyugszik egy fejedelem, aki jó és tiszta szándokai mellett is elég szerencsétlen vala látni, hogy tervei hajótörést szenvednek”.

**SZÉCHÉNYI ISTVÁN,
a legnagyobb magyar. Megalapítja a magyar tudós társaságot.**

A Metternich-kormány szegénynyé tette Magyarországot, a francia háborúk rengeteg áldozatba kerültek, de azért újabb nagy adóra és katonára volt szükség, mert keleten háború volt keletkezében.

A mindenható miniszter a király nevében újabb áldozatot követelt a nemzettől, de ez már sok volt a megyéknek, zúgolódni kezdtek, majd Barsmegye példájára kereken megtagadtak mindent, s a Bécsből jövő rendeletnek nem engedelmeskedtek, mert ez alkotmány- és törvényellenes. Metternich erőszakhoz nyúlt, az erőszak még makacsabbá tette a nemzetet s oly általánossá lett az izgatottság, zúgolódás, hogy Metternich megijedt s azt tanácsolta urának: hirdessen Magyarországon országgyűlést, mert evvel a keményfejű néppel nem lehet más-képpen bírni.

Így nyílt meg az örökké nevezetes 1825-iki országgyűlés.

Huszonöt év óta várták a hazafiak, mert Ferenc csak azért tartott koronázása után egyszer-kétszer országgyűlést, hogy a háború folytatásához szükséges pénzt és katonát megszavaztassa az ország rendivel, aztán nyomban be is rekesztette, mert arra nem volt szüksége, hogy a nemzet újjátásokról tanakodják, amint ezt már II. Lipót alatt megcselekedték.

Mire való lett volna Metternich akkor?

1825 november 3-ikán történt, amit alább elmondok. A pozsonyi kerületi gyűlésen arról tanakodtak az egybegyűlt magyar urak, hogy föl kellene állítani egy **T u d ó s T á r s a s á g o t**. Ennek a tudós társaságnak legelső feladata volna a magyar nyelvet művelni, érdemes munkák írása és a régi magyar nyelvnek tanulmányozása által.

Sok épületes és okos dolgot elmondottak ott, de mikor arról volt a szó, hogy honnan veszik a társaság alapításához a szükséges pénzt, bezzeg elakadt mindenki.

Volt a tanácskozó urak között egy huszárcapitány is. Ő nem sokat beszélt, míg az urak vitatkoztak, csak akkor szólalt meg, mikor mindenki elakadott.

A délceg huszárcapitány így szólott:

- Én is magyarországi nagybirtokos vagyok, azért van jogom szót emelni. Ha egy társaság alakul, mely a magyar nyelvet műveli, én erre a célra felajánlom egy évi jövedelmemet, ami kitesz 60 ezer forintot.

A lelkesítő példát többen követték és meg volt alapítva a **M a g y a r T u d ó s T á r s a s á g**.

A huszárcapitányt: gróf **S z é c h é n y i I s t v á n**-nak hívták.

Ime a gondviselés által küldött óriás megjelent. Az újjá születő magyar nemzetnek Messiósa.

Első cselekedete áldozat: nem ékes szó, hanem ékesebben szóló tett. A miket azután tett, arról szóljanak a történelemnek következő fényes lapjai.

Széchenyi készül a nagy munkára.

Bécsben született 1791-ben. Apja német szellemben nevelteté, mert a Széchenyi család is Bécsbe költözött Mária Terézia idejében.

Katonává lett s már 14 éves korában részt vesz a franciák elleni háborúban. Víg élet volt a katonaélet olyan emberre nézve, akinek volt ősi neve, nagy vagyona, sok kívánsága, örömek után való sóvárgása. Mit törődött volna a haza bajával, aki nem értette meg a hazai nyelvet, a nemzet keserveit, ha magyar volt is?

De Széchényi István érezte, hogy magyar, s idegen földön is elfogta a vágy az otthon után.

A hadi élet hiábavaló örömeitől nemes szíve elundorodott; érezte, hogy a szíve iszonyúan üres, tenni unszolta legyőzhetetlen vágy, tanulásra kényszerítette egy belső sugallat.

Kezdett mindenenek előtt magyarul tanulni. Hogy nem tudott, nem az ő bűne volt, hanem a koré. Azután tanult egyebet, minek hiányát érezte és tapasztalatokra vágyott. Beutazta Európa nagyobb országait és jól megfigyelte, miket ott tapasztalt.

Mikor visszatért hazájába tapasztalatokkal gazdagon és látta, hogy az ő nemzete mennyire elmaradott a világtól: akkor egy szent feladatot tűzött ki életcélul és ez a cél Magyarország megmentése volt.

Széchényi fölrázza a nemzetet.

Miért akart megtanulni Széchényi magyarul? Miért tanult oly sokat? Miért járt be annyi országot?

Magyarul tanult, mert szégyenlette, hogy nemzete szép nyelvét nem tudja tökéletesen: azért tanult oly sokat, hogy megértse idegen nemzetek műveltségét; azért járt be annyi országot, hogy példát lásson, melyre nemzetét figyelmessé tegye.

Ime a főúr, kinek a kényelem örökölt java; ír serényen, megtoldja a rövid nappalt a hosszú éjszakával és ír - könyvet.

Nem egyet, hanem sokat.

Ezek a könyvek az ő teremtető lelkének apostoli levelei.

Ezek a könyvek fölrázzák majd a nemzetet és fülébe rettentő igazságokat mennydörögnek. Mint az álmából fölriasztottnak, hideg borzongás fog végig futni hátán a nemzetnek és a tovább olvasástól el megy minden kedve.

Hadd szóljanak a könyvek, hadd beszéljen a nyers, irgalmatlan igazság; a beteg nemzetnek orvosság kell, az orvosság néha oly keserű, de visszaadja a testi épséget.

Azt mondta Széchényi ezekben a könyvekben, hogy a magyar nemzet szegény, tudatlan, műveletlen, elfogódott, tunya. A multon rágódik, a multtal oktanul dicsekedik, haladni nem akar, a jövőre nincs gondja, pedig, ha evvel nem gondol, a halál vár reá.

Kemény szavak, éles kés mindenik szó, mely a nemzet büszkeségét rettentően sértette.

De azt is mondta Széchényi ezekben a könyvekben, hogy aki szegény, abból lehet még gazdag; a tudatlannak, ha tanul, megnyitja elzárt kapuit a népet boldogító tudomány; a műveletlen lélek, ha jó példa után indul, lassankint hozzá simul a nemes, szép és magasztos gondolatokhoz; a tunyaságot föl kell váltania hangya szorgalommal; a multnak hagyjon békét a magyar, mert régi idők dicsősége meg nem menti az elpusztulástól, nem a multa, hanem a jelenre s aztán a jövőre kell a nemzetnek tekintetét vetnie; a mult a kegyeleté, a jövő a nemzeté; Magyarország nem volt, hanem lesz.

Minő beszéd volt ez!

Multat legyalázó, nemzeti önérzetből gúnytűző beszéd, mely a büszke magyarok vérének felforralja és felbőszíti a könyvek írója ellen.

De még egyebet is mondott Széchenyi ezekben a könyvekben. Szépen sorjában kimagyarázta, hogy mi módon lehet Magyarország gazdag, miképen kell tanulnia és művelődnie, hogy ne legyen oka pirulni idegen nemzetek előtt, miképen kell hozzá látnia a nagy munkához, mely alapjait rakja le az új Magyarországnak, melynek - ha a nemzet tovább akar élni - meg kell lennie.

A németnek van Bécse, a franciának Párisa, az angolnak Londonja, és minden valamirevaló nemzetnek van díszes fővárosa, csak a magyarnak nincs egy piszkos, rendetlen, elhanyagolt Pestjénél, omladozó Budánál egyebe.

Főváros kell, hol ronda utcák helyett paloták emelkedjenek. Az ország főurai a fővárosba költözzenek és minél gyakrabban találkozzanak egymással, alakítsanak társalgóköröket, kaszinókat. Nem csak a főuraknak, nemeseknek, hanem az ország minden városában kell társalgókör, hogy épületes dolgokról tanakodjanak a polgárok. A gazdáknak is egyesülniök kell, hogy egymást oktassák, közös erővel munkálkodjanak a haza javára.

Buda és Pest között hitvány csolnakokon juthat át csupán az ember, ide diszes híd kell, olyan híd, mely méltó büszkesége legyen az ország fővárosának és hathatós előmozdítója a közlekedésnek.

Elő kell segíteni a magyar ipart, hogy az lassanként kiszorítsa az osztrák és cseh gyártmányokat. Amely országban elhanyagolják az ipart, onnan rengeteg pénz szivárog ki idegen földre.

A kereskedelemnek roppant nagy akadálya az, hogy sem vízi, sem szárazföldi utaink nincsenek. Rakoncátlan a Duna, Tisza. Ezeket minél előbb korlátok közé kell szorítani, hogy az ujonnan épülő hatalmas gőzhajók vígan fűtyülve szeldeljék hullámaikat. A Vaskaput sziklás torlaszaitól meg kell szabadítani, hogy kereskedelmünk a keleti országokba akadály nélkül történjék.

Híres, jó faj lova van a magyarnak. Nem kell elhanyagolni, hanem alakuljanak egyesületek, melyek a lótenyésztés ügyét karolják fel. Évenként lófuttatásokat kell tartani és meg kell jutalmazni az olyan gazdát, kinek a lova kiválik a többié közül.

Ezeket írta meg a nagy Széchenyi híres munkáiban.

Mind új dolgok voltak nálunk ezek s ma már mindenik megszokott, csaknem félszázad óta.

A nemzet megriadt, majd eszmélni kezdett s mikor látta, hogy a nemes gróf nemcsak jó tanácsot adni, nemcsak gúnyolódni, hanem dolgozni, fáradni is tud, akkor megindult a munka. Lassan, nehezen, de megindult és az új Magyarország alapköveit kezdték lerakni.

Széchenyi munkája.

Az a munka, amit Széchenyi végezett, emberi erőt meghaladó volt.

A vele ellenkezőkkel hevesen vitatkozott, az ingadozókat meggyőzte, a vele érzőket közös célra egyesítette. Ki nem fáradott beszédben, munkában; éjjelét a töprengés, tervelés, nappalát a közügyben való fáradozás töltötte be.

Tudta, hogy az újítások nem haladnak gyorsan előre, ismerte jól az akadályokat, de nem riadt vissza semmitől. Ha barátai elfordultak, ha avval vádolták, hogy ő csak népszerűsége vágyakozik; mosolygott felette.

Népszerűsége nem úgy szoktak jutni, hogy a keserű igazságot szemébe mondják a nemzetnek, hanem úgy, hogy gyarlóságait leplezgetik, erényeit túlságosan magasztalják.

Széchenyit minden józan gondolkodású magyarnak tisztelnie kellett, mert meg volt mindenki győződve, hogy ő a legtisztább, legnemesebb hazaszeretetből cselekszik.

Neki nem kellett gazdagság, cím, rang, mert meg volt mindene, kitüntetésre sem vágyott, mert az ő nemes szívének leghőbb vágya a nemzet jóléte vala.

Ha eszméi megvalósultak és milliók vették hasznát: ez volt az ő boldogsága.

Milyen szeplőtelen tisztaságú jellem! Az is, aki vele nem értett egyet, meghajolt előtte. Kossuth, a nép bálványa, Széchenyinek legnagyobb politikai ellenfele, őt a „legnagyobb magyar”-nak nevezte. Úgy is hívták: „a nemzet napszámosa”.

Mind a két nevet megérdemelte. Az újjá teremtett Magyarország legdicsőbb férfja, minden időknek legtisztább lelkű hazafia ő.

Annak a csodálatos erőnek egyik megtestesülése, melyet a magyar nemzet ezeréves történetében nyomról-nyomra keresünk. A hazaszeretet, a nemzeti érzület, a komoly munkásság óriása. Földarabolta lelkét, hogy jusson minden magyarnak belőle, kimerítette felséges agyát, hogy milliók osztozzanak gondolatain, testileg-lelkileg megtörve, mint tébolyult agg fejezte be pályafutását.

Ó nemzetem, vond be ennek a férfiúnak emlékét a soha ki nem alvó szeretet fénysugaraival! Ha elcsüggeszt az élet küzdelme: jusson eszedbe a legnagyobb magyar, kinek megzavarodott elméje is munkába temetkezett és leggyötrőbb fájdalma a haza sorsa miatt volt. Az országnak van fővárosa, palotasorok hirdetik a félszázados óriási haladást. Tudósok, művészek bizonyítják, hogy a magyar utól érte a haladó világot, az új Magyarország méltó a régi, hős Magyarországhoz és a munkában megedzett nemzet fölött lebeg jó tündérként a nagy Széchenyi István halhatatlan szelleme.

KOSSUTH LAJOS.

Kossuth hirlapjai.

Pozsonyban gyűlt össze 1832-ben az országgyűlés. Erre az országgyűlésre egy zemplénmegyei 30 éves ügyvéd is eljött, mint távollevők követe.

Nem ismerték nevét, nem tudták micsoda ember, csak azt tudták róla, hogy ügyvéd. Nem volt magas termetű, csak középszerű, szép, férfias körszakálla, beszélő kék szemei, nemes arcvonásai voltak.

Úgy hívták: Kossuth Lajos.

Összetoborzott jurátusokat és kiadott egy írott lapot, az „Országgyűlési Tudósítások”-at. Megírta, hogy miről beszélnek a követek, közbe-közbe, hozzá szólott ő is. Csupa tűz volt, amit ő mondott hozzá, aki olvasta, annak lángolt az arcája. Nem tett semmi rosszat, hiszen azt akarta, hogy minél több magyar tudja, miről tanakodnak a törvényhozók; az ő észrevételeiben csak azt a heves vágyat fejezte ki, mennyire szüksége van a magyar nemzetnek a haladásra.

És ime Metternich kormánya sietett, hogy Kossuth Lajos vakmerő hangját elnémítsa.

Betiltották az írott ujságot és az ifjak közül többet elfogtak. Az egyik ifjút: Lovassi Lászlót, várfogságra ítélték. Eszes, derék ifjú volt. Mikor a börtönből kieresztették és hazájába visszahozták, már eleven halott volt: megőrült.

Kossuth Lajos Pesten újabb lapot indított meg: a „Törvényhatósági Tudósítások”-at.

Mohón olvasta az egész nemzet. Kossuth neve országos hírre emelkedett. A toll, melynek ő lelket, tüzet kölcsönzött, ismeretes lett az egész ország előtt. A százezrek kebelében szunnyadó érzés megnyilatkozása volt mindaz, amit Kossuth mondott.

Metternich kormánya itt is útjába állott. Betiltották ezt a lapját is, őt magát hűtlenségi pörbe fogták és 5 évi várfogságra ítélték.

Miért? A szabad szóért, szabad gondolatért. Egy ember a nemzet jogaiért fölemeli szavát a mindenható kormány ellenében és jutalma: fogság.

Ilyen volt a Metternich igazságszeretete.

Kossuth a fogságban tanult idegen nyelveket: franciát, angolt. Mert nem tudja az ember, hogy idővel minek veheti még hasznát. A fogságból két év múlva kiszabadult, mert a kormány nem mert ellenkezni a mindinkább hatalomra jutó reform-párttal.

Ekkor megindította a „Pesti Hirlap”-ot, ez már nyomtatott ujság volt. Írt olyan cikkeket, melyek a nemzet szívét forrongásba hozták. Mintha tollát vérbe mártotta volna, oly velőkiadó volt a beszéde. Megeresztette hatalmas lelkének gúnyját és ostromozta a nemzet ellenségeit. Oly megdöbbentő, izgató hatása volt ennek a lapnak, hogy a nagy Széchényi lelkét aggodás töltötte el, féltette nemzetét, ki tőle elpártolva Kossuthhoz csatlakozott.

Ő szép lassan akarta az újítást mind létrehozni, azért dolgozott évről-évre lankadatlan szorgalommal; Kossuth fiatal lelkének minden gondolatával azon munkálkodott, hogy a nemzet koronás királyától minél előbb megkapja azt, amiért a reformpárt állhatatosan küzdött.

Legyen független, felelős magyar miniszterium; legyen országgyűlés, melyre a nép képviselőket küld; egyesítsék Erdélyt Magyarországgal; legyen szabad a sajtó; legyen egyenlő joga minden polgárnak; legyen közös a teher: s z a b a d s á g , e g y e n l ő s é g .

Hiszen ezt akarta Széchenyi István is, csakhogy ő előbb nevelni akarta a népet, gazdaggá tenni, így függetlenné és szabaddá.

Közös volt a cél, mert hiszen mindkettő szerette hazáját, mind a kettő a haladásnak bajnoka volt, de útjaik különváltak; nem ellenségek, hanem különböző pártban ellenfelekké váltak.

A megfontoló ész embere volt Széchenyi; a türelmetlen szívé Kossuth.

A legnagyobb magyar töprengő lelke, mint egy jós-szellem belemélyedt a bizonytalan jövőbe és elirtózott attól, amit látott:

- Vért... vért látok mindenütt. Haláltusájában elvérező nemzete tünt föl lelki szemei előtt és félt Kossuthnak napról-napra emelkedő népszerűségétől.

Láz vett erőt a nemzeten. Nagy napok elősejtelve, mint nagy szélcsend a vihar előtt, reá ült a szívekre.

Mit hoz a jövő?

1848. március 15-ike.

Metternich látta, hogy tovább nem tarthatja fel hatalmát, ha oly mereven szembe száll a haladókkal. Cselhez folyamodott. Úgy tüntette fel a dolgot, mintha ő is a haladás mellett volna, csakhogy bizalmat gerjeszzen kormánya iránt a nemzetben.

El akarta venni az alispánoktól a megye igazgatását, hogy a főispánokra ruházza. A főispánok az ő emberei voltak, avagy ha valamelyik Metternichnek nem tetszett, küldött helyette adminisztrátort.

Miért akarta ezt? Hogy a reformpártot megsemmisítse, olyan követek megválasztását eszközölje ki, akik ellene lesznek az újításoknak.

A csel balul ütött ki. A megyék erősen ragaszkodtak alispánjaikhoz, az adminisztrátorokat nem tűrték. Fokozódott az elégtelenség, még nagyobb lett az erőszakos és ármányos kormány ellen a bizalmatlanság.

A nemzet megfeszítette minden erejét, hogy az örökké híres 1847-iki országgyűlésre olyan követeket küldjön, kik győzelemre segítik a nemzet ügyét.

K o s s u t h L a j o s t Pest városa követte választotta.

A nemzet ujjongott, csak a nagy Széchenyi lelkét lepték meg kimondhatatlan gyötrelmek. Nem irigyelte Kossuth Lajost, hanem hazáját féltette nagy rázkódástól. Eddig tollával hódította meg a szíveket, most szavával lesz a nemzet vezére.

A reformpárt élén két korszakalkotó nagy ember állott: K o s s u t h L a j o s és D e á k F e r e n c ; a főrendek vezére B a t t h y á n y L a j o s gróf volt.

Három ilyen ember csak kivívja a diadalt.

A pozsonyi országgyűlés termében megszólalt Kossuthnak a szíveket izgató, kedélyeket felkorbácsoló szónoklata. Egy nemzet csüngött ajkán szent áhítattal, mintha a szabadság lángpallosával sujtott volna minden ígéje azokra, kik ellene voltak az újításnak. Ott volt D e á k F e r e n c a megtestesült igazság, a nemzet legnagyobb törvénytudója, szavának méltóságával, eszének megdönthetetlen érveivel; ott volt a nemeslelkű és szilárd akaratú Batthyány Lajos.

Minő idők voltak azok?!

Párisban ugyanekkor forrongott a világ, trónt döntött le a nép haragja, Bécsben forradalom volt kitörő félben, Metternichet ez a forradalom lebuktatta a hatalom polcáról és e lázas idők megrémítették V. Ferdinándot.

A magyar országgyűlés szónokai egyik diadalt a másik után aratták, mind közelebb-közelebb hatoltak a célhoz. Ingott a király akarata, győzött a helyzet bizonytalansága. Pesten március 15-dikén a lelkes ifjúság kiszabadította börtönéből Táncsics Mihályt, kit sajtóvétség miatt záratott el a kormány, Petőfinek, a legnagyobb magyar költőnek, Jókainak, a koszorús írónak vezetése alatt kinyomatta az ifjúság a „Talpra magyart”, Petőfi költeményét, a szabadsajtó első termékeül.

V. Ferdinánd, magyarok koronás királya, ne ingadozz többé, add meg, mit a nemzet kíván, mert jogos a kívánság. A szabad Magyarország nem forgatja fel hatalmadat, hanem megerősíti azt. Nem Kossuth, nem a többi vezérek akarják ezt úgy, hanem a haladó emberiség törvénye, a szabadság eszméje dönti meg a korlátlan hatalmat, hogy alkotmányos, törvényes királysággá változtassa!

Nemzetek akarata teszi a királyt királlyá, nem örökölt jószág az. A magyar nemzet csak olyan hű marad, mint mindig volt ahhoz, kinek fején a Szent István koronája ragyog.

V. Ferdinánd megadta, amit a nemzet kért. 1848 április 7-ikén megalakult az első felelős magyar miniszterium, melynek tagjai a következők voltak: Batthyány Lajos gróf, Eötvös József báró, Széchényi István gróf, Kossuth Lajos, Eszterházy Pál herceg, Deák Ferenc, Szemere Bertalan, Klauzál Gábor és Mészáros Lázár.

Szabad lett az ország. Nem volt jobbágy és nemes közt jog tekintetében különbség; közös volt a teher minden polgárra nézve; fölszabadult a sajtó; és az alkotmány megújulva erős vára lett a nemzetnek.

Háromszáz esztendő kívánság, valahára beteljesedtél! A legszegényebb és leggazdagabb; a legerősebb és leggyöngébb; az úr és szolga egyaránt örülhetett. A polgári szabadság napja fölragyogott. Áldó sugari hadd terjesszék a meleget Háromszáz esztendő szenvedésnek könyjét hadd szárítsa fel rövid ideig tartó öröm, te pedig nemzetem ne hidd, hogy már végére értél a megpróbáltatásnak, csak szeresd a szabadságot, légyen drága előtted a haza, hogy végig harcold az utolsó harcot, s légy egészen méltó a jövő boldogságra!

A szabadságharc.

Nem tarthatott sokáig a nemzet öröme. Amit a király megadott, azt irigyelte tőlünk a bécsi udvarnak egy pártja. A Metternich után következő miniszter sajnálta, hogy ura fölszabadította Magyarországot.

A megadott jogok nyirbálását tűzte ki feladatául és titkon szította a magyarországi horvátok, szerbek elégtelenségét, kik külön akartak válni a magyar királyságtól.

Kevesen látták ezt a titkos munkát, de nyilvánvalóvá lett mindenki előtt, midőn Jellasics, horvát bán, betört a föllázadt horvátokkal Magyarországra, a szerbek a déli vidékeken neki támadtak a magyar lakosoknak, az északon lakó tótok tömegesen tódultak Hurbán nevű kolomposuk köré és a kis Erdélyben veszedelmes izgatók fölbujtogatták az oláhokat.

A császári sereg, melynek kötelessége lett volna védeni a veszélyben forgó hazát, aminthogy Mária Terézia alatt a királyi trónt megvédte a magyar nemzet és Ferenc alatt meghozott

minden áldozatot Napoleon ellen; a császári sereg csúfosan magára hagyta a nemzetet, mert nem küldött senkit a magyar nemzet védelmére.

Ha megfélelkeztek a nemzetről, gondoskodnia kellett a nemzetnek magáról; kötelessége volt védeni alkotmányát és országának területi épségét.

Azt hitték, akik nemzetünket e válságos helyzetben hűtlenül magára hagyták, hogy a fölingereit nemzetiségek tehetetlenné teszik a magyart, megfosztják hatalmától, s akkor az a régi terv, hogy valahára beleolvassák az osztrák császárságba, könnyű szerrel sikerülni fog.

Nem ismerték a szabadság által ismét egyetértővé, a hazáért és alkotmányért élet-halálra készsége vált nemzetet.

Nem volt katonája a nemzetnek, nem volt pénze - és minden oldalról ellensége támadt azokban, kiknek szabadságáról és felszabadulásáról ép úgy gondoskodott, mint a magáééről.

De volt e nehéz időben K o s s u t h L a j o s a.

Ő felszólt az országgyűlésen. Olyan szívet remegtető, vért felforraltó hangon beszélt a hazát fenyegető veszélyről, hogy nem volt hazafi, kinek a haza iránt való szeretet egész lelkét el ne töltötte volna. Mint hajdanában a véres kardnak körülhordozása, olyan hatása volt Kossuth szónoklatának. Kétszázezer katonát kért és 42 millió forintot.

És a követek közül felállott halvány arccal, csillogó szemekkel az öreg N y á r y P á l és csak ezt tudta mondani ég felé emelve kezét:

- Megadjuk!

Fölállott utána mindenki és az ünnepélyes csendet ez a kiáltás törte meg:

- Megadjuk! Megadjuk! Megadjuk!

Milliók, meg milliók akarata szólt a képviselők ajkán. Talpon volt a nemzet. Harci, bátorító költeményekkel lelkesítették nemzetünket a költők. Petőfi, mint a harc istenének fölavatott dalnoka, megzendítette lantjának zúgó, zsibongó húrjait és mint a vészmadárnak sikongása, úgy reszketett végig a levegőn a csatadal. Mámoros lett a magyar nemzet szíve, minden csöpp vér, mintha lángolt volna, úgy izgatott. Mindent elfojtott a hazának segítségért esdeklő szava, a hazafiak szívében.

Az anya nem sírt, mikor gyermekei egyenkint elhagyták, hogy fölcsapjanak honvédnek; az öreg apa reszketett boldogságában, hogy maga helyett fiait küldheti és meglepte szomorúság, amiért hogy ő nem mehet; büszke volt a menyasszony, hogy vőlegénye nem rejtezkedik gyáván az otthonmaradók között. Ekéjét ott hagyta a földművelő, nyáját a pásztor, mert mindenki előtt egyformán drága volt a közös, szent haza.

Lelkes idők, büszke nemzet! Ha most a béke áldásaiban reátok visszagondol az utónemzedék, hogy szeretne sírni boldogságában, hogy irigyli a ti lelkesedéseket.

Ti szabadság vértanui, megmentettétek annak a nemzetnek becsületét, mely IV. Bélát cserben hagyta, II. Lajost nem követé Mohács mezejére!

Készen állott a sereg, összegyűlt a tömérdek pénz. Honnan gyűlt, ki adta? Ne kérdezzétek! Hol egy nemzet a hazáért mindenét feláldozza, ott nincs áldozatról szó.

Nemcsak Kossuth Lajos sereget támasztó szava, hanem a nemzetnek hazaszeretete, a századok csapásaival küzdő szabadságszeretet volt itt az a csodálatos erő, mely örök időkre szóló tetteket mívelt.

Jellasicsot kiűzik, a szerbeket legyőzik, a tótok gyülevesz tömegét szétszórják. Mindez néhány hónapnak a munkája.

A nemzet megvédte jogát a maga erejéből és ime ekkor Bécsben V. Ferdinánd leköszön a trónról unokaöccse I. Ferenc József javára, a nemzet tudta és beleegyezése nélkül és a császári sereg hazánk ellen fordul; nem segíteni akar a jogos küzdelemben diadalmas nemzetnek, hanem a jogtalan lázadók pártját fogja.

Miért? Hogy a fegyver hatalmával hajtsa igába és szemébe mondhassa:

- Adtam neked alkotmányt, nemzet, nem tudtad megbecsülni; adtam neked szabadságot, nemzet, s te ezt a szabadságot ellenem használtad fel!

Négy oldalról hatolt be a császári sereg Windischgraecz herceg fővezérlete alatt. Mielőtt a küzdelem megkezdődött volna, Batthyány Lajos gróf és Deák Ferenc mint a békésebb szándékú magyarok küldöttei megjelentek Windischgraecz táborában. Föl akarták világosítani, hogy a magyar nemzet csak a megtámadt jogait védi, hű a királyhoz, ha esküvel fogadja, hogy tiszteli az alkotmányt és őre lesz a törvényeknek.

A gögös császári vezér nem is fogadta a nemzet követeit, ő „nem akar árulókkal egyezkedni” - ezt izente az elutasított követeknek.

Egyik megalázás a másik után.

Harc kellett, hát legyen harc.

Nem merült még ki a nemzet. Honvédeink homlokát harci babér ékesítette, tábornokaink fölvtették a küzdelmet és a magyar szabadságharc folyt tovább.

A magyar hadak fővezére Görgei Arthur lett, tábornokai a nagyobb hadtesteknek egytől-egyig vakmerő bátorságú hősök: Damjanics János, Klapka György, Bem József, Dembinszki, Guyon, Kiss Ernő, Nagy Sándor és még számosan.

A lángeszű Görgei egymás után verte le a császáriakat, Bem megtisztította Erdélyt, kiüzte a segítségül jött orosz sereget, Damjanics Szolnok tájékán és a déli vidéken aratta diadalait. Kiss Ernő óriási vagyonát arra fordította, hogy egy maga szervezett sereget és avval a szerbek réme lett, Klapka párját ritkító hadvezéri tehetségével szolgálta a nemzet ügyét. És a katonák?

Nem zsoldért harcoló lelketlen gépek, hanem a hazáért életüket bármikor feláldozó hősök voltak.

Nem hosszas gyakorlat avatta fel, hanem lángoló hazaszeretet. Éhséget és szomjúságot tűrtek, csikorgó hidegben félrongyosan, ha kellett mezitláb is követték vezéreiket.

Mindenik megérdemelné, hogy nevét a történelem megőrizze az utódoknak.

Csodálatos volt ezeknek a honvédeknek bátorsága. Megvalósították a lehetetlent is. Szuronyt szegezve rohantak az ágyúk torkának s hegy tetejéről is leszorították az ellenséget.

A Veressipkások zászlóaljai méltó utódai valának a legyőzhetetlen fekete seregeknek, századok múltán is élő bizonyosságai annak, hogy a magyar nemzet vitézség dolgában méltó maradt régi híréhez.

Kossuthot a legnagyobb veszély napjaiban megválasztották az ország kormányzójává és 1849 április 11-én kimondták a debreceni országgyűlésen, hogy Magyarország elszakad a Habsburg-háztól.

Erre a nevezetes elhatározásra az előbb fölingerelt és cserbenhagyott, majd fegyverrel megtámadott nemzetet a lázas időnek szokatlan izgatottsága készítette.

Szolnok, Nagy-Sarló, Isaszeg, Branyiczko, Szeben, Piski mind tanuságot tehetnek arról, hogy a szabadságát védő nemzet miképpen diadalmaskodott a jobban föl-szerelt, nagyobb számú császári sereg felett.

Kiszorították a hazából s már elfogta édes öröm a hazafiak szívét, hogy most már övék a győzelem, a kimerítő harcot fölvaltja béke.

Ekkor az osztrák császár segítségül hívta az orosz cárt. Az orosz bejött 200-ezernyi haddal, százezernél több császári volt még s e roppant erő zúdult a kifáradt, elcsigázott magyar hadseregére.

Mit tehetett a nemzet szemben ez óriási haddal?

Kossuth lemondott a kormányzásáról, reáruházta Görgeire, a főhadvezérre, a teljes hatalmat. Tegye, amit jónak lát.

És Görgei számot vetve a kétségbeejtő helyzettel, hogy a hiábavaló vérontásnak elejét vegye, 1849. aug. 13-ikán lerakta a fegyvert Rüdiger orosz tábornok előtt Világoson.

Az orosz sereg hazavonult s a legyőzött nemzet sorsát kezébe tette le az osztrák császárnak.

A fővezérnek kegyelmet eszközölt ki az orosz, de a többi tábornokokra irtózatossá várt.

Bem, Gujon Törökországba menekültek, Kossuth is elhagyta hazáját, hogy külföldi hatalmaktól kérjen segítséget, menekült mindenki, aki szerét tehetette. Csak Komárom vára tartotta magát erősen. Klapka György volt a vár parancsnoka és 30 ezer vitéz őrizte ezt az erős várat.

Hiába szólították fel, hogy adja át a várat, hiszen úgy is hiába védi, hiába adták tudtára, hogy Görgei Világosnál lerakta a fegyvert, hogy 13 magyar tábornokot a császári had fővezérére elfogatott: Klapka György még reménykedett.

És mégis engednie kellett a kényszerűségnek, hogy visszavívja mindazt, ami elveszett: álomnak is vakmerő lett volna.

Megadta magát, de a föltételeket ő szabta meg. Szabad elvonulást kért. Maga és tisztjei fegyveresen, a közvitéztek fegyvertelenül hagyták oda Komárom várát.

Ez volt a magyar szabadságharcnak utolsó jelenete. Arra, ami ezután következett elborzad a szív, föllázad az emberi érzés.

Nincsenek a magyar nemzet történetének sötétebb és dicsőségesebb lapjai, mint ezek voltak.

Ami magasztos és lélekemelő, ami fájdalmas és kétségbeejtő; ami reményre jogosít és reménytől megfoszt: mind benne van. Fölemelkedik a nemzet a dicsőség legmagasabb fokára, lesüllyed a legnagyobb megalázásba; dicsfény övezi fejét és bakó bárdja, hóhér kötele, puska gyilkos csöve, börtön fojtó levegője lesz a végzete.

Mikor ezeket a lapokat olvassa a magyar, foházkodjék föl szent áhítattal a gondviselő istenhez; nemzetének minden bűnét lemosta a hazaszeretet életvize. Amely nemzet oly sok századon át kincseül őrizte a szabadságot és annyiszor kockára tette azért életét: ne féljen a végső ítélettől!

Tizenhét esztendei rabság.

Kossuth Törökországban bujdokol a kimenekült magyarokkal, majd Angolországba és Észak-Amerikába ment, azon fáradozva, hogy segítséget keressen az elnyomott magyarnak; azok, akik itthon maradtak, gyötrő némaságra és tehetetlenségre voltak kárthatva.

Új világ kezdődött Magyarországon.

Az alkotmányt eltörölték, a nemzetet megfosztották nyelvétől, osztrák törvények szerint kormányozták. Tömérdék német, cseh, szláv hivatalnokkal töltötték meg az országot; zsandárok, kémek raja lepte meg a megyéket, hogy örködjének az ország csendje fölött.

Olyan temetői csönd volt a szerencsétlen hazában.

Testvér testvér előtt is titkolta gondolatait, mert az újéletre ébredt Metternich-féle kémrendszer a szabad szónak halálos ellensége volt. A zsandárok minden elejtett gyanus szóért törvény elé hurcolták az ártatlan polgárokat s ha egyebet nem tehettek, zaklatták a kétségbeejtésig.

Mindaz, amiért küzdött az önérzetes nép, megsemmisült. Szabadság, önállóság, erős nemzeti érzés sárba taposva, gúnytárgyául oda dobva a reánk eresztett sáskarajnak.

És a nemzet túrt, a nemzet hallgatott.

Ekkor a kihalt berekben megszólalt egy bánatos madár. Oly szépen énekelt, úgy fájt a szíve a magyaroknak, mikor ezt a bánatos madarat hallgatták, úgy hullott a könnyük és mégis oly kimondhatatlanul jól esett.

Ki volt a bánatos madár?

T o m p a M i h á l y, a nemzet fájdalomának költője. Hát a csaták lelkesítő dalnoka hol van? Mi történt Petőfi Sándorral? Eltemette őt is a névtelen hősök feneketlen sírja. Eltűnt nyomtalanul a segesvári csatában. Az ő dala a dicsőséges harc halálriadója volt; Tompáé a szenvedő szív sóhajtása.

Csak dalolj nemzetem bánatos madara és daloljatok ti is hazám többi költői! Vigasztalás, emlékeztetés, remény kell a nemzetnek. A költők dala legyen a sírból való feltámadásnak hitegető reménye; az összetartásnak arany láncszeme, a bilincsekbe vert szabadságnak szíve dobogása. A szív dobogása nem a halál jele. Él még a szabadság, nem öli meg a rabbilincs.

Énekeljetek költők, énekeljetek!

A „haza bölcse”.

Kehidán élt egy komoly, szelid arcú férfiú. Ismertük őt a dicső harc előtt, abban a küzdelemben vezérkedett, hol a bölcs szó, a csalhatatlan igazság, a törvény ereje a fegyver; találkoztunk vele Windischgraecz táborában, mikor békés úton akarta megakadályozni a harcot.

D e á k F e r e n c -nek hívják.

Őt nem bántotta Haynau. Nem ment addig vadállati dühe, hogy ezt a férfiút elfogassa.

Megvonta magát kis falujában és honáért remegő szívvel várta a harc kimenetelét. Nem arra született ő, hogy kardot ragadjon kezébe, csendes ember volt, az igazságnak és jognak embere.

A nemzet siralmas állapota kimondhatatlanul fájt neki, de szívébe temeté és néma volt ajka, de lelke tűnődött, töprengett. Törhetetlen hite azt súgta, hogy ennek a nemzetnek, mely kilencszázötven esztendeig védője volt az alkotmánynak, elől küzdő vitéze a szabadságnak és függetlenségnek, nem lehet ily dicstelen halála.

Bölcs lelke jóserejével belelátott a jövőbe és talált reményt, mely nemzetét táplálja, talált fegyvert, mely nemzetét védje.

A csüggedő nemzetnek vezér kellett.

Kossuth hontalanul bujdosott, terveken törte munkás agyát, de hiú ígéreteknél egyebet nem talált; a „legnagyobb magyar” ekkor már élő-halott volt, a döblingi örültek házában emész-tette lelkét öntudatos pillanataiban; csak Deák Ferenc volt nemzete mellett.

Mint a hajótöröttek egy szikla köré, úgy csoportosultak Deák köré a magyarok.

És mit mondott a haza bölcse.

- Legyetek türelemmel megszorított hazám fiai. A hatalom, mely reánk nehezedik, olyan mint a zivataros felhő az égen, elveri vetéseinket, megrémít mennydörgéseivel, megvakít villámaival, de nem tart örökké. Akik jogainkat elvették, törvényeinket lábbal tapossák, nem járnak az igazság útján, de mi azon járunk. Erről az útról nem szabad letérnünk. Se csábító fenyegetés, se ígéret, se erőszak ne tántorítson el bennünket. Amily határtalan bátorsággal küzdött a magyar, míg kezében fegyver volt, oly kitartással kell megmaradni az alkotmány mellett, melytől az ideiglenes hatalom megfosztotta a nemzetet. Nincs hatalom, mely erősebb, mint az igazság.

Így szólott a bölcs és a nemzet megtanult tűrni, várni, belopózott szívébe a reménység.

Év telt évre. Mindenik hozott valami váratlant.

Háborúba keveredett az osztrák császár Olaszországgal. A háború szerencsétlenül ütött ki és a magyarok reménysége növekedett.

Ime egymás után buktak le a hatalom polcáról azok, akik Ferenc József császár nevében kormányozták hazánkat. Nem boldogulhattak. A nemzeti érzelmek nem vesztek ki a magyarból, hanem megerősödtek. Talán soha nagyobb összetartás nem volt a nemzetben, mint most a legnagyobb veszély idején. A hallgató nemzet megértette egymást pillantásából, kezeszorításból. Együtt táplálkozott közös reményből, egymást vigasztalta közös szeretettel.

Igazad volt, bölcs, tűrnie és várnia kell a nemzetnek, mert nem lehet az, hogy törvénytelenység győzzön az igazságon.

A bécsi kormány kezdett engedni.

1861-ben Schmerling, az osztrák miniszterelnök, megkínálta Magyarországot egy új „alkotmány”-nyal. Ez az új alkotmány csak azt kívánta, hogy Magyarország az osztrák császár birodalmának egy tartománya legyen.

Deák Ferenc azt tanácsolta, hogy a nemzet ne fogadja el, hanem követelje vissza a régi alkotmányt, az 1848-dikét, mert ehhez joga van.

És a nemzet nem fogadta el Schmerling alkotmányát.

Ismét változtak az idők. Az osztrák császárnak háborúja volt a poroszokkal.

Ez a háború sem volt szerencsés.

Ekkor 1865-ben egy cikket írt Deák Ferenc a híres P e s t i N a p l ó című ujságban. Husvétkor írta, ezért husvét-i-cikknek szokták nevezni.

Egyenesen az osztrák császárhoz intézte szavait. Elmondotta benne, hogy a nemzet törvényes alapon áll, midőn régi alkotmányához törhetetlenül ragaszkodik. Nyolcszáz esztendősnél régiebb története tanúskodik amellett, hogy hű volt mindig koronás királyához, de hívebb alkotmányához, mely nélkül nem élhet. Adja meg a nemzetnek, amit kér és akkor helyre áll a bizalom a nemzet és majdan megkoronázandó királya között.

Ime a haza bölcse megkezdte az úttörésnek nehéz munkáját.

Ferenc József császár hajlandó volt a kibékülésre.

Deák Ferenc és Andrássy Gyula gróf közösen fáradoztak azon, hogy a kiegyezés nagy munkája létre jöjjön s a tizenhét évig tartó önkényuralomnak vége szakadjon.

Nehéz munka volt ez, sok bölcsesség, nagy óvatosság és tántoríthatatlan hazaszeretetet kellett hozzá.

Minden megvolt a két vezérben s így a nemzet ügye diadalra jutott.

Törvény állapította meg, hogy Magyarország külön, független állam, meg hogy van önálló alkotmánya, csak saját törvényei szerint kormányozható és az osztrák császársággal csak a király személye által áll összeköttetésben. A két birodalom közös neve: „Osztrák-Magyar Monarchia”.

Míthogy a két birodalomnak közös hadserege van, azért vannak közös ügyeik is: van közös pénzügy, hadügy és külügy minisztere. Ezek az úgynevezett delegációkon adnak számot a két birodalom országgyűléséből kiküldött képviselőknek évenként.

Ferenc József megbízta Deák Ferencet, hogy alakítsa meg a felelős magyar minisztériumot, de a haza bölcse Andrássy Gyulát ajánlotta maga helyett és így Andrássy Gyula elnökle alatt a következő jeles férfiakból állott az új minisztérium: Eötvös József báró, Lónyai Menyhért, Horváth Boldizsár, Mikó Imre, Festetics György gróf, Wenkheim Béla báró, Gorove István és Bedekovits Kálmán.

A haza bölcse derék ember kezébe tette le a haza alkotmányát, nyugodt volt ő és boldog az ország.

1867. június 8-dika.

A kiengesztelődés ünnepe, a multat feledő nemzet és a multat feledtetni óhajtó uralkodó kölcsönös bizalmának nagy napja érkezett.

Magyarország nehéz szenvedések árán kiérdemelte az igaz örömet.

Hadd örüljön I. Ferenc Józsefnek apostoli királylyá koronáztatásán, tegye fejére Erzsébetnek is a királynői koronát.

Dobogjon együtt uralkodó és nemzet szíve, az egyetértés százszorozza meg erejét ennek szép jövőre érdemessé vált nemzetnek. Mind ami fényt a hajdan gazdag, fényűző főurak kifejthettek, ott pompázott a koronázási körmenetben. Idegen hatalmak követői álmélkodtak a mesebeli fényen, a magyar diszruhának páratlan szépsége, délceg lovasok bandériuma, a százazrekre menő ünneplő népségnek kitörő lelkesedése olyannak tüntették fel a magyar fővárost, mintha mesebeli tündérpalota volna.

Nem volt Habsburgi több, kinek megkoronáztatásakor ily általános és igaz öröm töltötte volna el a hazafiak szívét. Miként ha a jövőndő megnyitotta volna titkos kebelét s a jövőndőt tárta volna fel a magyar nemzet előtt.

- Szebb napok hajnala virrad reád, nemzet. A Gondviselés megelégelte a megpróbáltatásokat; keresztül mentél, mint az arany a tűzpróbán, nem tagadtad meg magadat sem jóban, sem rosszban; ősi kincsedet véred vérével oltalmaztad, a haladó kortól elmaradni nem akartál, szeretetben egyesültél: tied a jövőndő!

Deák Ferenc jutalma.

Hol volt az országos ünnepek alatt a „haza bölcsé”?

A díszöltözötű urak sorában senki sem látta. Egy vendégfogadónak az ablakából nézte az elvonuló menetet. Dobogott az ő nemes szíve is, hiszen e nemzeti öröm megteremtésében övé a munka és dicsőség oroszlánrésze, hanem az ünnepeltetésből nem kért magának részt. A miniszterelnöki tárcát Andrássy Gyulának adta át s ő megmaradt egyszerű polgárnak, 52 vármegye táblabírájának, országgyűlési képviselőnek.

Cím, rang, vagyon, hatalom nem kellett a nagy bölcsnek. És megtörtént az a csodálatos dolog, hogy Magyarország királya szegénynek érezte magát evvel a nemes lélekkel szemben, nem tudta megjutalmazni.

A hazafiúi kötelesség tiszta tudata volt Deák Ferenc jutalma. A nemzet és koronás király legnagyobb bizalma volt az egyetlen kitüntetés melyet elfogadott.

Szeplőtelen tiszta jellem, ment önzéstől, nagyravágyástól; ez a polgári nagyság, mely előtt fejet kell hajtania még a koronás királyoknak is.

Amit tett, kötelességből tette; amit elért, túl nem becsülte; a hazaszeretet hősei között, a történet legnagyobb alakjai között, a nemzet szívének kellő közepében van az ő helye.

Mig meg nem halt, tanácsadója volt a magyar kormánynak, mikor meghalt, üresen hagyták székét az országgyűlés termében, mert nem akadt hozzá méltó ember, aki betölthesse.

Érdemét törvénykönyvbe iktatták, temetésén százezer meg százezer ember jelent meg, ravatalára koszorút vitt Magyarország koronás királynéja és a nemzet uralkodójával együtt érezte, hogy halottja van.

Boldog ember, ki millióknak élt s jutalma már életében egy nemzetnek és uralkodónak határtalan tisztelete volt. A nagy idők nagy férfiai közül csak neki jutott ki. Széchényi lelki betegségében öngyilkos kézzel vetett véget életének, a szabadságharc óriása elhagyta hazáját és Olaszországban töltötte az önkéntes száműzetésnek éveit csöndes munkálkodásban, bámulatos szellemi tehetségének épségét megőrizve mind halála napjáig, 1894-ig.

Három nagy eszmének megtestesülése e három férfiú, Széchényi István a haladásé; Kossuth Lajos a szabadságé; Deák Ferenc az alkotmányos érzületé. E három eszmének éltető levegője a hazaszeretet. Az a csodálatos erő, melyet kutattunk a magyar nemzetnek ezeresztendő történetében, ime e három ember működésében jutott leghatalmasabb kifejezésre.

A Gondviselés örködött nemzetünk felett, hogy éppen akkor adta őket nekünk, mikor kellettek.

Áldott legyen emléke azoknak, kik jó útra vezették a nemzetet, áldott legyen a munka, ez a csodálatos erő, mely a hazáját szerető, egyetértő magyart boldogította!

A könyv írója búcsút vesz az olvasótól.

Megtettük a hosszú utat, melyre vállalkozánk, magyar nép, magyar ifjúság. Most, hogy föltűnik még egyszer lelkünkben az ezer esztendő története: Árpád és honszerző ősei, szent István királyi bölcsesége, a daliás szent László, a törvényhozó Kálmán, a hazáról megfélemezhető nemzet II. Endre és IV. Béla alatt s nyomban reá a tatár pusztítás; egyenetlenkedő főurak hatalomkeresése, majd az erős Nagy Lajos, a kereszténység dicső bajnoka Hunyadi János;

királyi hatalmának tetőpontján az igazságos Mátyás, a gyöngé király alatt féktelenkedő főurak s büntetésük a mohácsi vész; vajjon nem ismerünk-e a Gondviselés újjmutatására?

Becsüld meg a szabadságot, magyar, tiszteld a koronás királyt! Légy egyetértő és mindenek felett szeresd a hazát. És feltűnik lelkünkben a következő háromszáz esztendőnek története:

Szapolyai nagyravágyása, a meggyöngült kétfelé vált nemzetnek alásülyedése; törökhódoltság és mindezek mögött a bécsi kormánynak állhatatos törekvése, hogy megsemmisítse a magyar alkotmányt, elvegye a szabadságot; de lám, föltűnnek Bocskai, Bethlen, II. Rákóczi Ferenc és küzdenek a végkimerülésig; fegyver támad a jogtaposók ellen, az önmagáról megfeledkezett nemzet öntudatra ébred. A törököt kiűzi a császári sereg, de jutalmául hazánk szabadsága kellene, ezt pedig nem adja oda a nemzet, hanem lerózza hálóját, Mária Teréziának, midőn trónját megmenti; Ferencnek, midőn hű marad hozzá a válságos időben. II. József erőszakkal akarja kivetkőztetni a magyart nemzetiségéből, alkotmányos szabadságát el akarja venni; és a következmény: a magyar nemzetnek másodszor öntudatra ébredése. Ekkor ad a Gondviselés egy Széchényit a magyarnak. Ámde a kényszerrel megadott szabadságot és alkotmányt újra megtámadják, meg kell mutatnia a nemzetnek, hogy a szabadságra méltó. Ott van Kossuth Lajos, ott a dicsőségesen, de szerencsétlenül küzdő nemzet. Azután a tetszhalál, melyből Deák Ferenc vezetése alatt újra föltámad az alkotmányához törhetetlenül ragaszkodó nemzet.

Nem nyilvánvaló-e a Gondviselésnek eme tanuságtétele?

- Vétkeztél nemzet, bünhődnöd kell, amit megsértettél, azt kelljen féltened századokon át. Mutasd meg, hogy méltó vagy az önállóságra, ha megmutatod, tiéd a jövő!

Láttuk, tudjuk, hogy méltóvá tette magát a nemzet. Jól esik tudnunk. Szívünkben a megelégedés angyala költözik be, fölbuzog keblünkben imaszerű áhitat és szemünkkel a multon csüngve, a jövőre gondolunk.

Ünnepre készült a maroknyi nemzet. Az ezer esztendő Magyarországnak nagy ünnepe volt az. Neked ajánlom édes nemzetem lelkes ifjúsága ezt a könyvet az ezredéves ünnep alkalmából. Forgasd lapjait olyan szeretettel, a minővel én írtam; örvendezz, ha boldog a nemzet; könnyezz, ahol érdemetlenül szenved; ismerd meg bűnét, de ne takargasd; ismerd meg erényét, de túl ne becsüld!

Nagy nemzetek nagy dicsősége el ne vakítson. Fűzzön ehhez a számra nézve kicsiny nemzethez féltékeny szeretet, a multra gondolj kegyelettel, a jövőre bizodalommal.

Király és nemzet kölcsönös bizalma, testvéri szeretet, összetartás, munka teszik az alkotmányos, önálló Magyarországot hatalmassá és boldoggá.

„Isten áldd meg a magyart!”